

UJEDINJENJE

JUGOSLOVENSKIH

NARODA 1918.

katalog dokumenata izložbe

ARHIV JUGOSLAVIJE

Beograd

UJEDINJENJE JUGOSLOVENSKIH NARODA - od ideje do stvaranja države 1918.

**katalog dokumenata izložbe
povodom sedamdesetogodišnjice
1918—1988**

ARHIV JUGOSLAVIJE

Za izdavača Prof. dr Miodrag Zečević

Autor izložbene postavke Mr Gojko Malović

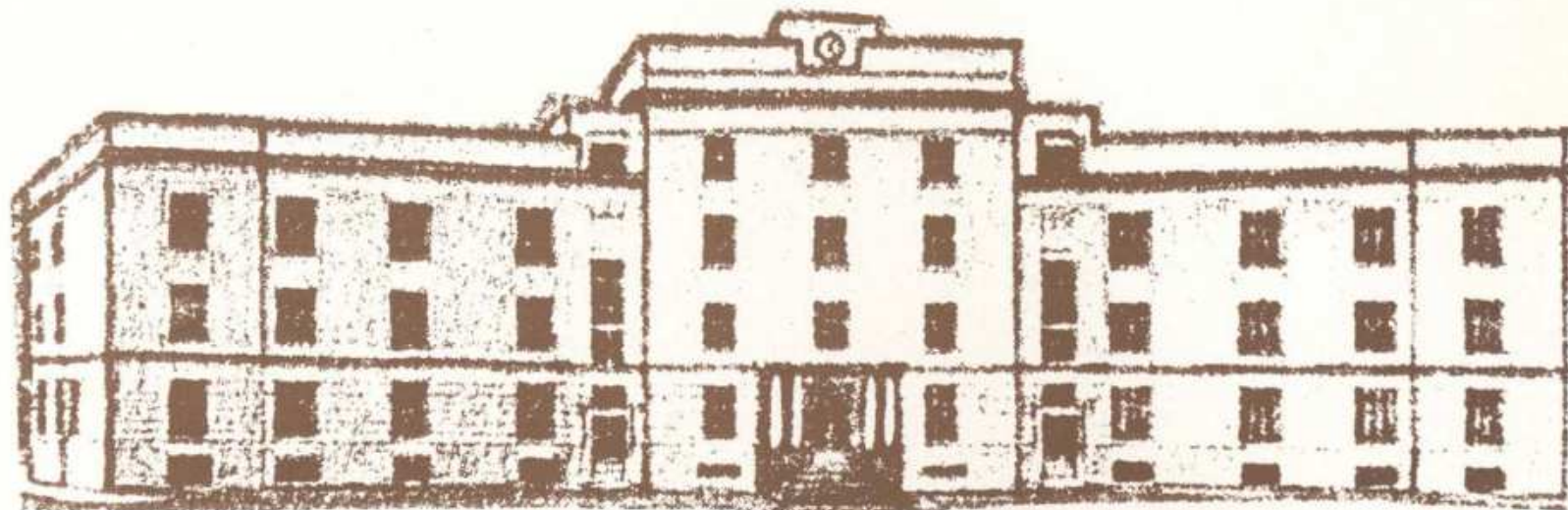
Izrada fotografija Svetislav Babić
Pravdoljub Lukić

Plakat i umetnička obrada kataloga Svetislav Babić

Recenzenti Dr Momčilo Zečević
Akademik dr Vlado Strugar

Redakcija Dr Bogdan Lekić
Tonka Župančić
Božidar Bojović

Autori kataloga Božidar Bojović
Mr Gojko Malović

BEOGRAD
1988.

DRUGARICE I DRUGOVI, DRAGI GOSTI

Pre 70 godina stvorena je Jugoslavija. Ostvarila se vekovna težnja jugoslovenskih naroda da žive zajedno i u svojoj zemlji.

Izražavajući poštovanje tom činu kojim je ostvaren san i stremljenje najboljih sinova našeg naroda, Arhiv Jugoslavije je pripremio ovu tematsku izložbu. Neulazeći mnogo u unutrašnje odnose i protivurečnosti, ujedinjenje je predstavljalo i predstavlja duboko progresivni čin i presudni događaj od životnog značaja za naše narode na ovom prostoru. Najveće zasluge za stvaranje zajedničke države i jugoslovenske zajednice pripada najumnijim, najdelotvornijim i najhumanijim sinovima jugoslovenskih naroda.

Arhiv Jugoslavije ovim putem izražava društveno priznanje svim pregaocima jugoslovenske ideje, od njenog radanja do samog čina njenog ostvarenja.

Neka ova izložba bude skroman doprinos Arhiva Jugoslavije obeležavanju 70-te godišnjice i oblik izražavanja priznanja svima onima koji su začeli, nosili, razvijali i sproveli u život ideju o jugoslovenskoj zajednici i zajedničkoj državi naših naroda.

Drugarice i drugovi, dozvolite mi da u ime Arhiva Jugoslavije pozdravim sve vas koji ste se odazvali pozivu da prisustvujete otvaranju ove izložbe. Među vama je veliki broj dugogodišnjih prijatelja ove kuće i ja vas u ime radnih ljudi Arhiva najtoplije pozdravljam sa željom da uvek ostanemo svoji i zajedno. Pozdravljam predstavnike diplomatskog kora koji su se odazvali našem pozivu.

Izražavam naše zadovoljstvo što su i pored svih svojih ne malih obaveza našli vremena da prisustvuju otvaranju ove izložbe.

Zahvaljujem se i radnicima Arhiva Jugoslavije koji su pripremili ovu stvarno impozantnu izložbu i dr Momčilu Zečeviću, njenom recenzentu.

Posebno se zahvaljujem svim arhivima širom zemlje koji su nam svesrdno, kako to od srca umeju radnici u arhivima, izašli u susret našim potrebama, a među njima posebno Arhivu Hrvatske koji nam je nesebično prikupio građu ne samo iz svojih depoa, već i od drugih arhiva i arhivskih službi u Zagrebu.

Zamolio bih druga Aleksandra Firu, predsednika Saveta Akademije za nauku i umetnost SFR Jugoslavije, da uzme reč i otvori ovu izložbu.

Beograd, 27. 12. 1988. godine

DIREKTOR ARHIVA JUGOSLAVIJE
Prof. dr Miodrag Zečević

Drugarice i drugovi, uvaženi gosti poštovaoci Arhiva Jugoslavije i njegove delatnosti, imam čast da danas otvorim još jednu od manifestacija kojima se obeležava 70 godina od stvaranja zajedničke države jugoslovenskih naroda. Arhiv Jugoslavije, nastavljajući jednu od svojih značajnih aktivnosti predstavljanja široj javnosti dela bogatstva svojih, odnosno ukupnih arhivskih fondova naše zemlje, učinio je odličan izbor odlučivanjem da upravo sada prikaže izbor dokumenata koji spadaju u tematski okvir "Ujedinjenja jugoslovenskih naroda od ideje do stvaranja države 1918. godine".

Otvoranje ovakve izložbe nije prilika za širu analizu teme kojoj je ona posvećena, jer je čitava izložba inspiracija za dalje istraživanje, promišljanje i zaključivanje. Siguran sam da će to uslediti, a prisustvo ovolikog broja uglednih kompetentnih znalaca na to nesumnjivo ukazuje. No nekoliko stvari mi se čini toliko očiglednim da se na njih mora podsetiti. Bez obzira na to koliko se prve ideje jugoslovenstva učinile slabašne i nedorečene, naročito sagledane iz perspektive krize koja nas je ophrvata, njihova evolucija, koju bar delom dočaravaju izloženi dokumenti, upućuje još jedanput na zaključak o dubini i istorijskoj zasnovanosti zajednica jugoslovenskih naroda. Tokovi istorije i u ovom slučaju nisu niti jednostavni niti neprotivrečni i u njima ima i poruka koje su i trajno aktuelne i neprevaziđene kao i elemenata koji su plod trenutnog sticaja okolnosti, slučaja pa i zabluda. Međutim, jedna linija kontinuiteta je nesumnjiva. Najbolji i najumniji sinovi jugoslovenskih naroda koji su inspirisali i preduzimali prve korake osmišljavanja jugoslovenske ideje nisu bili "pronalazači" nepostojećeg, plemenite ali neodgovorne antaste, već nosioci svesti koja je išla ispred svog vremena. Svest koju je iznedrio taj pokret o tome da je istorijska sudbina jugoslovenskih naroda ili da žive zajedno ili da bude trajno ugrožena njihova samobitnost i nezavisan opstanak postala je silom istorijskih zakona materijalna snaga.

Zahvaljujući ovakvim zbivanjima nastala je prva jugoslovenska država, ne kao marginalni rezultat drugog svetskog rata i s njim vezane diplomatske kombinatorike, nego kao nužan, na ovim prostorima jedino mogućni, okvir nacionalne, pa i svake druge slobode jugoslovenskih naroda. Istorijska je tragedija što se ostvarenje ovog velikog cilja zbililo pod uslovima i pod dejstvom snaga među kojima su dominirajuće pozicije bile u rukama onih klasa koje su duboko štetno uticale na društveno biće nove države i u konačnoj konzekvenci dovele do njenog privremenog sloma u drugom svetskom ratu. Međutim, snaga narodnih masa, iznikla iz istorijske nužnosti, te vodeća uloga Komunističke partije Jugoslavije na čelu sa drugom Titom, bili su oni agensi koji nisu dozvolili ostvarenje okupatorske ideje o debelaciji tj. uništenju Jugoslavije kao države i društva. Upravo zbog toga veličina Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i jugoslovenskih naroda još jedanput potvrđuje istorijsku neminovnost i socijalnu i nacionalnu životnost Jugoslavije kao zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti. I u budućnosti, pa i u ovim teškim godinama krize koja potresa same temelje naše države i društva, moramo se stalno vraćati ovim izvorštima, ne da bi na njima tražili modele za rešavanje sadašnjih teškoća, već da bi se na izvornoj inspiraciji nadahnjivali da budemo dostojni težine svog doba, onako kako su to za svoje vreme bili začetnici i borci za jugoslovensku ideju u svim jugoslovenskim narodima.

Požuteli listovi starih dokumenata, mestimično nejasni obrisi slika i dr. nisu tu samo da bi nas podsećali na prošlo, već i da bi nam pružili novu šansu da odamo poštovanje naporima i žrtvama ljudi bez čijeg dela ne bi bilo ni naše slobode i nezavisnosti. Ovaj poziv na poštovanje prošlosti nema smisao abolicije pred naučnom kritikom lutanja i zabluda koje se od strane svakoga danas lako prepoznaju. Ali on sigurno znači da prva istorijska kritika mora uvažavati sve relevantne okolnosti, naročito objektivna ograničenja vezana za tačno istorijski omedenu epohu, vreme i prostor. Ali, na žalost, još živimo u vremenu u kome u javnosti, pa čak i u onom njenom delu koji ponekad ima stručne pretenzije, mogu da se nadu umesto objektivne analize indoktrinirani pokušaji lažnog projektovanja prošlosti i to kako negatorskog tako i idealizovanog usmerenja. Uveren sam da će i ova izložba biti doprinos razvejavanju ovakvih magli.

Zahvaljujući Arhivu Jugoslavije kao priređivaču ove značajne manifestacije, svim stručnjacima i drugim radnicima koji su učestvovali u njenom postavljanju, proglašavam izložbu otvorenom.

Beograd, 23.XII 1988.

Akademik Aleksandar Fira

Govor održan na otvaranju izložbe Arhiva Jugoslavije "Ujedinjenje jugoslovenskih naroda od ideje do stvaranja države 1918. god.", Beograd, 27. XII 1988. god.

OSNOVE I OBELEŽJA JUGOSLOVENSKOG UJEDINJENJA 1918.

Prvog decembra 1918. proglašeno je ujedinjenje jugoslovenskih naroda u zajedničku državu. Ovaj istorijski događaj označio je ostvarenje njihovih vekovnih težnji i interesa, kao i borbe najnaprednijih snaga. U dugoj istoriji na svom tlu jugoslovenski narodi nikada nisu bili zajedno u jednoj državi pre 1. decembra 1918. Od najranijih vremena rascepkani i podeljeni između jačih suseda, gurnuti u raskole suprotstavljenih religija i ropstvo tuđih carstava, duže su nego mnogi narodi Evrope čekali istorijsku priliku za afirmaciju vlastitog identiteta i ostvarenje svojih zajedničkih htenja i interesa. Tek je 19. vek na našim prostorima iznjedrio prve ideje o ujedinjenju svih južnoslovenskih naroda, a 20. vek, posebno prvi svetski rat i njegov ishod, stvorili su realne istorijske uslove da takva stremljenja postanu stvarnost. Svoje izvorno i trajno utemeljenje jugoslovenska država ima u jugoslovenskoj ideji.

Savremena historiografija dala je nova tumačenja karaktera i sadržaja jugoslovenske misli, što se iskazalo i kao nužna pretpostavka za ocenu nastanka jugoslovenske države. Za razliku od ranijih shvatanja, koja su u duhu svoga vremena i uskih interesa građanske klase jugoslovensku ideju smatrali za unitarnu pojavu, jednostavnu i jednosmernu ideologiju i politiku, danas o njenim sadržajima imamo drugačije odgovore. Ideja o jugoslovenskom ujedinjenju smatra se rezultatom kulturne, političke, ekonomske, odnosno ukupne nacionalne emancipacije jugoslovenskih naroda i izrazom novih odnosa koje je donelo kapitalističko društvo. Ona je stoga prevashodno plod modernog doba.

Različita tumačenja sadržaja, obima i karaktera jugoslovenske misli, od njene pojave do naših dana, vezana su za procese istorijskog razvitka pojedinih naših naroda i najčešće zavisna od vladajućih nacionalnih ideologija. Objektivni odgovori o istorijskim osnovama različitih nacionalnih programa i o tome u kakvom su se međusobnom odnosu oni nalazili do 1918. godine, uslov su za razumevanje razvojnog procesa jugoslovenske misli. Kao jasno oblikovana ideologija i politika i kao realan program, oslobođen romantičarskih iluzija, jugoslovenska ideja javila se tek u drugoj deceniji XX veka, kada se i iskazuje kao civilizacijski zahtev utemeljenja modernog društva. U svom razvojnog procesu potvrđuje se kao zbir različitih, samostalnih i autohtonih kretanja političke misli kod svih naših naroda. Izražavala je nejednake stupnjeve njihovog istorijskog razvitka, njihove različite položaje i stanja istorijske svesti, često klasne i nacionalne egoizme vodećih građanskih snaga, kao i konfesionalne suprotnosti. U osnovnim pravcima jugoslovenska strujanja afirmisala su se i kroz sukobe velikonacionalnih ideologija u Srba i Hrvata, odnosno jednostranih shvatanja o hrvatskom ilirskom radanju i srpskom nacionalističkom utemeljenju jugoslovenske misli. Svoju potpunu afirmaciju ideja o jugoslovenskom ujedinjenju ostvaruje tek u ono vreme, kada su pojedinačni i međusobno različiti nacionalni pogledi i interesi na jugoslovenskom prostoru dovedeni u takve istorijske okolnosti da je dalji razvitak i napredak svakog pojedinog nacionalnog subjekta bio moguć isključivo u osloncu na jugoslovensko zajedništvo.

U toku prvog svetskog rata, kada su se počele menjati političke karte i stvarati nove države, jugoslovenska misao prerasta u svoju višu razvojnu fazu i prvi put postaje pitanje od konkretnog vojnog, političkog i međunarodnog značaja. Tradicionalne veze na osnovama kulturne i etničke srodnosti, sve više jačaju pred zajedničkom opasnošću od novog ropstva i ugroženosti nacionalnog identiteta. Dolazi do naglog snaženja faktora nacionalne samoodbrane kao jednog od glavnih temelja politike ujedinjenja. S druge strane, krize kroz koje je jugoslovenska misao prolazila tokom prvog svetskog rata, zbog istorijskih okolnosti da su se tragičnom sudbinom njeni narodi našli na suprotnim stranama dvaju zaraćenih tabora i gurnuti u međusobni obračun, prevladavane su afirmacijom opštih, humanih i etičkih vrednosti, a pre svega isticanjem međusobne bliskosti i povezanosti. Besmisao međusobnog neprijateljstva dao je vrlo brzo podsticaje zbližavanju i zajedničkoj jugoslovenskoj akciji, što je najizrazitije ispoljeno kroz programe i politiku

srpske vlade i jugoslovenske političke emigracije, kroz aktivnosti dobrovoljačkog i iseljeničkog pokreta i otpore unutrašnjih snaga u zemlji na rušenju Austro-Ugarske. U okolnostima rata i neizvesnosti njegovog ishoda, posebno nejasnog odnosa velikih sila prema jugoslovenskom pitanju, razni austroslavistički, južnoslovenski i jugoslovenski programi bili su istorijski nužne i razumljive etape jedne u osnovi jedinstvene težnje za ujedinjenjem u zajedničku državu. Na putu ka njenom ostvarenju, pored otpora Centralnih sila, ali i Saveznika, ozbiljna prepreka bile su susedne države i njihove nacionalne manjine, zatim vodeće crkve opterećene svojim ideološkim isključivostima, a posebno Vatikan, koji se, dok je god to mogao, suprotstavljao raspadu Austro-Ugarske i obrazovanju zajedničke države Jugoslovena.

Ove i mnoge druge teškoće na vojnom, političkom i međunarodnom polju, postepeno, ali odlučno i uporno, savladavane su od strane svih jugoslovenskih sudeonika u borbi za ujedinjenje. Temeljni program ove borbe bio je utvrđen poznatom Niškom deklaracijom 7. decembra 1914, kojom je zvanična Srbija jasno definisala kao svoj ratni cilj oslobodenje i ujedinjenje svih jugoslovenskih naroda. Ona je doprinela da se od jugoslovenskih političara u emigraciji osnuje Jugoslovenski odbor koji bi kod Saveznika, među jugoslovenskim iseljenicima i dobrovoljcima, propagirao ideju ujedinjenja, borio se zajedno sa srpskom vladom protiv ekspanzionističke politike susednih država, a naročito Italije, kojoj su Saveznici obećali tajnim Londonskim ugovorom u aprilu 1915. veliki deo jugoslovenske teritorije.

Usponi i krize jugoslovenske misli tokom prvog svetskog rata bili su u neposrednoj vezi pre svega sa položajem Srbije i Crne Gore, kao jedinih nezavisnih jugoslovenskih država. Njihov poraz i okupacija krajem 1915. i početkom 1916. negativno su se odrazili na ukupna jugoslovenska raspoloženja i očekivanja: došlo je i do krize u odnosima srpske vlade i Jugoslovenskog odbora, kao i jugoslovenskog pokreta u celini. Kada je izvesnost stvaranja jedne zajedničke države bivala manja, u jugoslovenskim zemljama Austro-Ugarske uglavnom se razmišljalo o posebnoj jugoslovenskoj "trijalističkoj" autonomnoj jedinici u okvirima habsburškog carstva. Takvu političku orijentaciju, uslovljenu postojećom istorijskom stvarnošću, izrazila je 1917. godine tzv. Majska deklaracija Jugoslovenskog kluba u bečkom parlamentu. Dogovor između srpske vlade i Jugoslovenskog odbora u julu 1917, izražen u Krfskoj deklaraciji, ponovo je probudio nade da će se postići ukupno jugoslovensko ujedinjenje. Promene odnosa snaga u ratu na štetu Centralnih sila krajem 1917. i početkom 1918. godine, podstakle su i ojačale snage otpora u jugoslovenskim zemljama prema Austro-Ugarskoj, čiji su vojni i politički vrhovi i dalje bili protiv jugoslovenskog okupljanja, kako onog unutar Monarhije, tako i šireg sa Srbijom i Crnom Gorom. Deklaracijski pokret u Sloveniji, snaženje unutrašnjeg otpora u svim jugoslovenskim zemljama, uz sve veće angažovanje domaćih političkih stranaka, grupa i pojedinaca na rešavanju jugoslovenskog pitanja, omogućili su Jugoslovenima postepeno osvajanje vlasti i konačno otcepljenje od Austro-Ugarske, koja se raspadala pod pritiskom nacionalnih suprotnosti, a pre svega borbe Jugoslovena, Čeha, Slovaka i Poljaka za slobodu i nezavisnost. Već u avgustu 1918. u Sloveniji je osnovano Narodno vijeće za Sloveniju i Istru, kao nova nacionalna vlast, a zatim su usledila osnivanja mnogih lokalnih narodnih vijeća.

Na čelu nove vlasti u prvoj jugoslovenskoj zajednici - Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, proglašenoj u Zagrebu 29. oktobra 1918, stajalo je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao vrhovni zakonodavni i izvršni organ. Temelji ove prve jugoslovenske države, nastale u revolucionarnom prevratu potlačenih naroda u austrougarskoj carevini, bili su duboko oslonjeni na jugoslovensku ideju i njene sadržaje o nacionalnoj slobodi i ravnopravnosti. Država Slovenaca, Hrvata i Srba i njeno Narodno vijeće rezultat su unutrašnjeg procesa raspada austrougarske monarhije i borbe progresivnih snaga u jugoslovenskim zemljama da do njene propasti dode. Početak kraja habzburške carevine i sloma Centralnih sila bio je nesumnjivo proboj solunskog fronta sredinom septembra 1918, koga i naša savremena historiografija ocenjuje kao ključni događaj na putu ostvarenja jugoslovenske države.

Prvi veliki praktični korak ka opštem jugoslovenskom ujedinjenju, jugoslovenska država od 29. oktobra 1918, pozdravljena je sa oduševljenjem u mnogim mestima u jugoslovenskim zemljama bivše Monarhije. Pored Zagreba i u Ljubljani je održana velika manifestacija u kojoj je preko 60.000 ljudi klicalo ujedinjenju, Trumbiću, Korošcu, Pašiću i Vilsonu, zahtevajući jugoslovensku republiku kao državu svih Jugoslovena "od Koruške do Soluna" sa prestonicama u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, u kojoj će biti "Slovenec, Srb, Hrvat za vjek brat in brat".

Tako je na istorijsku scenu, pored srpske vlade i Jugoslovenskog odbora, stupio i treći domaći faktor jugoslovenske politike, koji će svojom unutrašnjom snagom, oslonjenom na volju naroda odlučno doprineti da se ideja o jugoslovenskoj zajedničkoj državi ostvari. U okolnostima poraza Centralnih sila i sloma Austro-Ugarske, sva ranija oklevanja i kabinetska pregovaranja zamenjena su konkretnom opštegugoslovenskom akcijom koju su uslovljavale postojeće vojne, političke, diplomatske i socijalne prilike. Pored ovih događaja od velikog značaja je bio i prodor srpske vojske, dobrovoljaca i savezničkih snaga prema zapadu i severu, s posebnim ciljem da se osujeti pretnja Italije, koja je nastojala da ostvari obećanja dobijena londonskim ugovorom. S druge strane, sile Antante sve su manje branile održavanje Austro-Ugarske kao države. Decenijska snovanja o jugoslovenskoj državnoj zajednici postajala su na taj način sasvim izvesna i ta jedinstvena istorijska prilika nije se propustila.

Odlučujuća politička zbivanja neposredno vezana za ujedinjenje, dogodila su se, ustvari, u toku samo jednog meseca - novembra 1918. Prvo je od 6. do 9. novembra došlo do pregovora u Ženevi u kojima je pored predsednika srpske vlade Nikole Pašića i Ante Trumbića, predsednika Jugoslovenskog odbora, učestvovao i prvak Slovenske ljudske stranke Anton Korošec, kao predsednik Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Sporazum koji je postignut u Ženevi dogodio se u vreme vrhunca krize u odnosima između srpske vlade i Jugoslovenskog odbora. Rezultat pregovora, sadržan u posebnoj deklaraciji, za političke krugove u Srbiji bio je veliko iznenađenje, jer je N. Pašić ispoljio neočekivanu popustljivost prema zahtevima Jugoslovenskog odbora i Narodnog vijeća.

"Federalno-konfederalni" ishod ženevskih pregovora izražen u donetoj deklaraciji, dovodio je u pitanje monarhiju i dinastiju Karadorđevića, što je bio osnovni razlog za njeno odlučno i brzo suspendovanje. Ustvari, neposredno po završetku Ženevske konferencije izmenjen je odnos snaga u korist Hrvatsko-srpske koalicije u Narodnom vijeću, posebno njenog prvaka Svetozara Pribićevića koji je, zajedno sa slovenačkim i drugim jugoslovenskim liberalnim političarima iz Monarhije, nastojao da pitanje ujedinjenja reši u direktnom dogovoru sa srpskim vojnim i političkim vrhovima. Pribićevićeve pristalice u Narodnom vijeću tražile su likvidaciju Jugoslovenskog odbora i osporavale su A. Korošcu pravo da zaključuje sporazume u ime Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

Neposredni kontakti između vođa Koalicije i srpske vlade ostvareni su već 10. novembra, a svojom ostavkom u Pašićevoj vladi 11. novembra, njen potpredsednik Stojan Protić suspendovao je ženevski sporazum. To je učinio u trenutku kada je na osnovu izveštaja izaslanika Narodnog vijeća SHS koji su došli na Krf, zajedno sa regentom Aleksandrom realno procenio da A. Trumbić i A. Korošec u Zagrebu ne predstavljaju nikakvu vlast, već da se ona nalazi u rukama Narodnog vijeća, odnosno najuticajnije ličnosti u njemu - Svetozara Pribićevića. Za dalji razvoj događaja oko ujedinjenja odlučujući je bio politički most uspostavljen između Beograda i Zagreba.

Ženevski pregovori i njihov ishod potvrdili su postojeću polarizaciju jugoslovenskog pokreta i njegovih istorijskih osnova. Dogovoreno federalističko rešenje bilo je po svojoj suštini konfederalističko i izražavalo je antagonističke naboje subjekata ujedinjenja koje je tek trebalo prevazići konkretnim istorijskim iskustvom. Ovi antagonizmi, zasnovani u velikoj meri na međusobnom nepoznavanju, različitim interesima, pa i nepoverenju, dobili su upravo ženevskim "nesporazumom" nove podsticaje, jer, kao što srbijanska "oslobodilačka" ideologija i politika nije imala perspektivu, tako ni prenaplašeno isticanje posebnosti na račun zajedništva, koje je tek trebalo elementarno utemeljiti i odbraniti od brojnih spoljnih i unutrašnjih protivnika, nije se iskazalo kao plod realne istorijske i političke procene.

Dok su Trumbić i Korošec u drugoj polovini novembra 1918. u Parizu obilazili savezničke kabinete nastojeći da omoguće ujedinjenje na osnovama ženevskog sporazuma, u zemlji su vršene intenzivne pripreme za stvaranje zajedničke države. Posle predloga Pokrajinske vlade za Dalmaciju od 16. novembra 1918. u kome je zbog italijanske opasnosti traženo brzo i neodložno ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom i obrazovanje zajedničke vlade na čelu sa regentom Aleksandrom Karadorđevićem, u Narodnom vijeću preduzete su hitne i neposredne akcije za ostvarenja ujedinjenja. Vesti da su raspoloženja naroda u jugoslovenskim zemljama bivše Austro-Ugarske pretežno republikanska i federalistička, jer je takvo stanje već zaživelo i u samoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, bile su odlučan podsticaj monarhističkim i centralističkim snagama da ujedinjenje što pre ostvare prema svojim shvatanjima i interesima.

Razgovori o načinu ujedinjenja u Narodnom vijeću u Zagrebu vođeni su u atmosferi opasnosti od italijanske okupacije, socijalnih nemira, vesti o restauraciji Habsburga, ali i snažnog pritiska velikog broja lokalnih narodnih vijeća da se ujedinjenje odmah izvrši. U takvim okolnostima centralni organ nove vlasti Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, odlučilo je da se obrazuje poseban odbor, kome je naloženo da izradi "zaključak", odnosno uslove o proglašenju ujedinjenja sa kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom. Odbor je izradio tzv. "Naputak" za Delegaciju narodnog vijeća sastavljenu od 28 članova, koju je u međuvremenu sam izabrao. Njoj je dato ovlašćenje da u ime Narodnog vijeća i Države Slovenaca, Hrvata i Srba sprovede ujedinjenje. Sve dokumente o ujedinjenju usvojio je i Središnji odbor Narodnog vijeća SHS na sednici od 24. novembra 1918, a zatim je usledila iznenadna odluka potpredsednika Narodnog vijeća Svetozara Pribićevića i njegovih pristalica da izabrana delegacija otputuje u Beograd već 27. novembra radi proglašenja ujedinjenja. Slovenački članovi ove delegacije, bez A. Korošca, čiji je blagovremeni dolazak u zemlju bio onemogućen, stigli su u Beograd tek 30. novembra, kada su i dali svoju saglasnost na sadržaj Adrese Narodnog vijeća, kojom su određeni način i uslovi ujedinjenja. Delegacija Narodnog vijeća, iz koje su apstinirali Stjepan Radić i D. Hrvoj, stigla je brodom iz Zemuna u Beograd, gde joj je bio priredan svečan i srdačan doček od strane naroda i vlasti.

Neposredno uoči proglašenja ujedinjenja dva značajna događaja - odluke da Crna Gora i Vojvodina pristupe Kraljevini Srbiji - imale su snažan odjek i uticaj na dalji tok zbivanja. Naime, pristalice direktnog ujedinjenja sa Srbijom, koji su u Vojvodini, predvođeni radikalnim prvakom Jašom Tomićem, bili u velikoj većini, organizovale su krajem oktobra 1918. Srpski narodni odbor u Novom Sadu, koji je okupio predstavnike gotovo svih političkih partija i grupa iz raznih krajeva Vojvodine. Postojeća dilema da li će Vojvodina ući u Jugoslaviju preko Srbije ili, pak, preko Narodnog vijeća u Zagrebu, za šta se zalagala grupa liberalnih političara okupljenih oko Tihomira Ostojića, vrlo je brzo razrešena na taj način što je, uz diskretne podsticaje srpske vlade, 25. novembra održana u Novom Sadu Velika narodna skupština, čijih se 757 delegata odlučilo da se Vojvodina direktno ujedini sa Kraljevinom Srbijom. Bio je to posle 29. oktobra 1918. novi krupan korak na putu ka opštejugoslovenskom ujedinjenju. Dogodio se u vreme opšte poplave sličnih zahteva koji su stizali srpskoj vladi i Narodnom vijeću u Zagrebu, iz Srema, Banjaluke, Bihaća, Gacka, Bijeljine, Zvornika i mnogih drugih mesta i krajeva.

Srpska vlada nije prihvatila zahteve iz Bosne i Hercegovine za direktnim prisajedinjenjem Srbiji, jer je ovo pitanje želela da reši u sporazumu sa Narodnim vijećem SHS, ali je sa zadovoljstvom primila odluku o ujedinjenju Crne Gore sa Srbijom, koju je donela "Velika narodna skupština srpskog naroda u Crnoj Gori" (kako se sama nazivala) 26. novembra 1918. U rezoluciji, za koju se "jednoglasnim i poimeničnim" glasanjem izjasnilo svih 160 prisutnih poslanika, izabranih na narodnim izborima 19. novembra, odlučeno je, pored ostalog, sledeće: 1) Da se kralj Nikola I Petrović Njegoš i njegova dinastija zbaci s crnogorskog prijestola; 2) Da se Crna Gora s bratskom Srbijom ujedini u jednu jedinu državu pod dinastijom Karadorđevića te tako ujedinjena stupi u zajedničku Otadžbinu troplemenog naroda

Srba, Hrvata i Slovenaca." U vreme kada je kralj Nikola u svom listu "Glas Crnogorca", koji je izlazio u Neji-u kod Pariza, slavio jugoslovensko ujedinjenje, isticao da u Crnoj Gori "od davnina žive najbolji Srbi i Jugosloveni", tražio da Crna Gora "časno ude u jugoslovensku zajednicu", koju treba "složno i bratski" urediti kao "jugoslovensku konfederaciju", izbori u Crnoj Gori dali su suprotan rezultat. Pristalice unionističkog pokreta tzv. "bjelaši", na čijoj je strani bio veći deo stanovništva, ali i jaka podrška srpske vlade, bili su za bezuslovno ujedinjenje sa Srbijom. Njihovi protivnici, tzv. "zelenaši", koji su na izborima 19. novembra doživeli potpun poraz, zalagali su se za povratak dinastije Petrovića i ustavnopravnu samostalnost Crne Gore, pri čemu posle odluka Podgoričke skupštine u nastojanju da očuvaju pozicije kao bivša vlast, nisu prezali da svoj otpor novoj državi oslone i na Italiju, koja i u to vreme vodi izrazitu antijugoslovensku politiku. Priključenjem Crne Gore i Vojvodine Srbiji i potiskivanjem Jugoslovenskog odbora, politika ujedinjenja ostala je u isključivoj daljoj nadležnosti dvaju odlučujućih unutrašnjih činilaca - Kraljevine Srbije i Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

Dogadaji vezani za jugoslovensko ujedinjenje krajem novembra 1918. imali su oslonac u pobedonosnoj ofanzivi srpske i savezničke vojske, kao i jugoslovenskih dobrovoljaca, prema Jadranskoj obali, istočnim susedima i granicama bivše Monarhije. Vojne prodore, naročito preko Makedonije, Kosova i Crne Gore, pratila je i briga srpske vlade o ostvarenju ratnog programa i ciljeva Srbije, te su u tom pogledu preduzimane i odgovarajuće političke mere. Iz bojazni da Saveznici ne odrede plebiscit u Makedoniji je zaveden blag i tolerantan odnos prema stanovništvu u skladu sa proklamacijom regenta Aleksandra od 25. decembra 1914, dok je na Kosovu, posebno prema albanskoj granici, srpska i dobrovoljačka vojska oružjem morala suzbijati otpor jednog dela Albanaca prema povratku u granice srpske, odnosno nove jugoslovenske države. Njihov otpor, podstican i pomagan od strane Italije, bio je nastavljen i posle ujedinjenja. U jugoslovenske zemlje bivše Monarhije srpske, jugoslovenske i savezničke trupe došle su na poziv Narodnog vijeća u Zagrebu, s ciljem da zajedno sa lokalnim vlastima i vojnim jedinicama održe red, ugrožen rasulom austrougarske armije i spreče moguće socijalne nemire. Ovi pozivi bili su pre svega upućeni radi zaštite nacionalnih granica pred neskrivenim apetitima većine susednih država prema jugoslovenskim teritorijama. Gotovo u svim mestima širom buduće Jugoslavije stanovništvo je dočekivalo i pozdravljalo ove vojne jedinice kao svoje i oslobodilačke. Srpska vlada ispoljila je posebnu brigu prema Crnoj Gori, pri čemu je odlučno podržavala unionističke snage i njihovu politiku crnogorsko-srpskog ujedinjenja. Za razliku od albanske, mađarska nacionalna manjina prihvatala je novo stanje bez otpora, tako da u njenim redovima nije zabeležena ni jedna žrtva, kao ni neprijateljski incidenti. Srpske, dobrovoljačke i savezničke vojne jedinice dale su veliki doprinos borbi za granice nove države, što je bio jedan od temeljnih uslova njenog stvaranja. Tako je, na primer, od zarobljenika koji su se vraćali u zemlju srpski potpukovnik Stevan Švabić, na molbu slovenačke Narodne vlade, obrazovao jedinicu kojom je zaustavio nadiranje Italijana prema Ljubljani. Bataljon srpskih vojnika koji je stigao u Zagreb 14. novembra, već je sutradan ušao u Rijeku i uspeo da spreči dublje prodiranje Italijana u ovom regionu. Sličnih akcija bilo je prema austrijskoj, mađarskoj i rumunskoj granici. U Sloveniju prve jedinice srpske vojske stigle su u decembru 1918. Srpske trupe, vlada i diplomatija naročito su se angažovale u odbrani slovenačkog etničkog prostora prema Austriji sve do nepovoljnog ishoda tzv. koruškog plebiscita 1920. godine.

Jugoslovensko ujedinjenje proglašeno je u Beogradu 1. decembra 1918. skromnim ceremonijalom u napetoj atmosferi iščekivanja njegovog prijema od strane Saveznika. Prethodno je ovlašćena Delegacija Narodnog vijeća SHS sa srpskom vladom utvrdila formu proglašenja ujedinjenja, putem svoje Adrese i Proklamacije regenta Aleksandra. Adresa je sadržavala osnovna načela koja je Narodno vijeće formulisalo 24. novembra 1918. u Zagrebu. Prema ovim načelima privremeno uređenje trebalo je da počiva na sledećim ustanovama: kralj (regent), jedinstvena parlamentarna vlada i jedinstveno narodno predstavništvo. Narodno vijeće je u Adresi izrazilo priznanje srpskoj vojsci što je svojim

pobedama, zajedno sa Saveznicima, omogućila ujedinjenje. Izrazilo je i želju da se privremeno narodno predstavništvo obrazuje na osnovu sporazuma između Vijeća i predstavnika Kraljevine Srbije, kao i da se ustanovi odgovornost vlade ovom predstavništvu. Na taj deo Adrese regent je u svojoj Proklamaciji odgovorio dosta neodređeno, ali nije zaboravio da istakne ulogu "jugoslovenskih jedinica" u borbi za oslobođenje.

Prvodecembarske izjave kao "konstitucionalni akt" uvažavale su u velikoj meri postojeće stanje, kao i volju da se ono ukine, odnosno da se na dokidanju postojećih država stvori nova. Bez obzira na svoju opštost i neodređene formulacije o ulozi "Državnog veća", ove izjave predstavljale su osnovu državnopravnog provizorijuma u novostvorenoj zajedničkoj državi nazvanoj - Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. I pored predloga da se nova država zove Jugoslavija, koji je dolazio pre svega od strane jugoslovenskih liberala, srbijanski radikali nisu bili spremni da se pored "žrtvovanja srpske države" odreknu i srpskog imena u nazivu nove. Oni su se više od drugih zalagali da nova kraljevina izrazi u svom imenu jedinstvo "triju plemena" - Srba, Hrvata i Slovenaca.

Proglašenje zajedničke jugoslovenske države potvrdilo je postojeće razlike, ali i jedinstvo jugoslovenskih pogleda, kojima prinuda istorijskih okolnosti nije dopustila normalniji proces sazrevanja i usaglašavanja dužim, prirodnijim putem. Sve rasprave vođene o ravnopravnosti naroda, republici, demokratiji ili, pak, federaciji, pale su u vodu onog trenutka kada se nad jugoslovenskim zemljama nadvila opasnost teritorijalnih gubitaka, nacionalnih i socijalnih nemira. U takvoj situaciji zaobidjeni su prethodni dogovori, programi i autoriteti i odlučujući čin ujedinjenja izvršen je uz pomoć vodećih političkih snaga u jugoslovenskim zemljama sa punim osloncem na Kraljevinu Srbiju, njen međunarodni položaj i ugled koji je imala kod Saveznika. Ujedinjenje 1. decembra 1918. izvršeno je legitimnim sredstvima jedne nedovoljno razvijene buržoasko-demokratske revolucije. Stvorena nova jugoslovenska država, bila je rezultat pobede progresivnih unutrašnjih društvenih snaga koje su na istorijsku scenu stupile kao tumači težnji i interesa jugoslovenskih naroda. Nosioi ideje centralizma i unitarizma bili su ne samo srbijanski radikali već i najveći broj liberala, kasnijih demokrata, iz svih jugoslovenskih zemalja. Ustanova Monarhije sa srpskom dinastijom Karadorđevića, postala je preovladavajući činilac u političkom životu države i preko nje je u prvom redu identifikovana hegemonija srpskog političkog faktora.

U borbi za jugoslovensko ujedinjenje socijaldemokratska vodstva jugoslovenskog radničkog pokreta nisu se pokazala doraslim istorijskim događajima koji su se krajem svetskog rata zbivali na evropskoj i domaćoj sceni. Oktobarska revolucija i odjeci njenih socijalnih potresa u mnogim zemljama uglavnom su mimoišli jugoslovensku socijaldemokratiju, koja nije iskoristila ni spontane antiratne i demokratske pokrete u vreme raspada Austro-Ugarske. Mnogi socijaldemokratski prvaci i njihove organizacije stupili su u direktnu saradnju sa vladajućim buržoaskim strankama prihvatajući stvaranje zajedničke jugoslovenske države prema njihovim uslovima i interesima.

Na drugoj strani, vrhovi Rimokatoličke crkve u jugoslovenskim zemljama, oslonjeni na Vatikan, koji je štitiio interese Italije i zalagao se za očuvanje Austro-Ugarske, sledili su sve do pred kraj rata njegovu politiku uperenu protiv zajedničkih jugoslovenskih interesa. Međutim, kada je ostvarenje jugoslovenske države postalo sasvim izvesno, biskupska konferencija katoličkog episkopata, održana u Zagrebu od 27-29. novembra 1918, pozdravila je jugoslovensko ujedinjenje. I u redovima islamskih klerikalističkih krugova, zajednička jugoslovenska država nije uživala simpatije. Pravoslavna crkva je u osnovi sledila politiku srpske buržoazije. Ipak, najveće nezadovoljstvo stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca na unutrašnjem planu izražavali su delovi nacionalnih manjina susednih država, na prvom mestu njihovi konzervativni politički krugovi.

Tokom prvog svetskog rata jugoslovenski narodi izgubili su oko 1.900.000 stanovnika od čega Srbija, koja je mobilisala 707.343 vojnika, oko 43%. U borbi za Jugoslaviju na strani Srbije bilo je 40.000 boraca iz jugoslovenskih zemalja Austro-Ugarske i 10.000 dobrovoljaca iz Amerike. Žrtve Srbije u ratu, poginuli i pomrli, iznosile su gotovo polovinu mobilisanih vojnika - 369.815 lica. Velike materijalne i ljudske gubitke imalo je stanovništvo u okupiranoj

Srbiji, naročito za vreme Topličkog ustanka 1917. Crna Gora je izgubila 20.000 od 50.000 mobilisanih vojnika, odnosno oko 63.000 stanovnika, što je gotovo 1/4 od njenog ukupnog broja. I u ostalim jugoslovenskim zemljama rat je odneo velike žrtve. Mobilisano stanovništvo ginulo je na raznim frontovima širom granica Monarhije, pri čemu su Slovenci imali, srazmerno svome broju, najviše žrtava.

Nova država, utemeljena na najosetljivijem geopolitičkom prostoru Evrope, započela je svoj život u znaku radikalnih političkih, društvenih i ekonomskih promena, oslobođenja od strane dominacije, uvođenja demokratskih sloboda građana, modernog radničkog zakonodavstva, rešavanje agrarne reforme, tj. afirmacijom nacionalno-oslobodilačkih težnji ujedinjenih naroda, ali i sve većeg sukoba između najjačih političkih snaga - srpske i hrvatske buržoazije. Bez obzira na tu činjenicu, kao i nesposobnost koju je građanska klasa iskazala u daljem vodenju države, posebno na uredenju nacionalnih odnosa u njoj, prvenstveno treba imati u vidu da je jugoslovensko ujedinjenje po svojoj suštini izražavalo završni čin ostvarenja različitih nacionalnih interesa i zajedničkih jugoslovenskih stremljenja. Za istoriju ujedinjenja ostala je nesporna istina da je zajednička država nastala saglasnošću legitimnih zastupnika Srba, Hrvata i Slovenaca. I formalno i stvarno ona je bila realizovana na principu prava na samoopredeljenje ujedinjenja vlastitim snagama i voljom naroda, čime su zapadni saveznici bili stavljeni pred već svršen čin. Na unutrašnjem planu jugoslovensko ujedinjenje značilo je tek početak praktičnih traganja za istorijskim rešenjima zajedništva svih jugoslovenskih nacionalnih subjekata, usklađivanje njihovih različitih stanja i interesa.

U prvim državnim aktima koja su sankcionisala osnovna obeležja zajedničke jugoslovenske države, dominirale su ideje o jednom narodu sastavljenom od tri "plemena", odnosno politika nacionalnog trijalizma i unitarizma. Naziv države "Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca", sadržao je pored atributa monarhije imena triju ujedinjenih naroda, što je trebalo da izrazi njihov ravnopravni položaj u novoj zajednici. Državna zastava sačinjena je po rasporedu boja od nacionalnih zastava ovih triju naroda, koji su svoje ranije nacionalne zastave, uz državnu, mogli slobodno upotrebljavati. I državni grb je bio sačinjen od stilizovanih oznaka iz sva tri nacionalna grba, a jugoslovenska državna himna bila je sastavljena od srpske - "Bože pravde", hrvatske - "Lijepa naša domovino", i slovenačke - "Naprej zastave slave". Za državni jezik priznati su srpsko-hrvatski-slovenački, odnosno u praksi oba jezika kojima su se služila tri ujedinjena "plemena". Ćirilica i latinica bili su ravnopravna pisma, a nacionalnim manjinama ustavno i zakonski omogućeno je da imaju škole na maternjem jeziku. Sva ova državna obeležja i prava sankcionisao je i prvi jugoslovenki ustav 1921. godine.

U Kraljevini SHS, čiji je prostor obuhvatao 248.666 km, živelo je prema popisu iz 1921. blizu 12 miliona stanovnika, od kojih oko 2 miliona pripadnika nacionalnih manjina: Nemaca, Mađara, Albanaca, Slovaka, Rumuna, Rusina, Poljaka i drugih. Veliki deo, pre svega Makedonaca i Slovenaca, zatim Srba i Hrvata, ostao je u granicama susednih država. Stvaranje države tako širokog nacionalnog, kulturnog, verskog, ekonomskog i socijalnog sastava, doživljavano je u evropskoj javnosti i kao sudar dveju civilizacija. Neprijatelji jugoslovenstva takvoj državi nisu želeli, a ni predviđali dug život. Međutim, jugoslovenska ideja i pokret, kao izvorni i trajni interes svih jugoslovenskih naroda, pokazali su svoju istorijsku utemeljenost, vitalnost i revolucionarni sadržaj, jer su uvek, za svih proteklih 70 godina života jugoslovenske države, savladavali mnoge, pa i one najdublje krize. Time su i ocene o jugoslovenskom ujedinjenju i državi 1918. kao "versajskoj" i "veštačkoj" tvorevini na najuverljiviji način demantovane istorijskom i revolucionarnom praksom njenog opstanka, kontinuiteta i razvoja.

Prvodecembarški akt je zbog svog monarhističkog i centralističkog sadržaja različito odjeknuo kod pojedinih naroda u tek stvorenoj državi. Republikanske i federalističke snage oštro su ga osuđivale, dok su ga jugoslovenski centralisti i unitaristi doživljavali kao svoj trijumf. Zakonom donetim već 3. decembra 1918, 1. decembar proglašen je za državni praznik. Poslednji put na tlu Jugoslavije slavljen je od slovenačke Osvobodilne fronte 1. decembra 1941. godine.

UJEDINJENJE JUGOSLOVENSKIH NARODA - OD IDEJE DO STVARANJA DRŽAVE 1918.

Od ujedinjenja jugoslovenskih naroda u zajedničku državu 1. decembra 1918. prošlo je 70 godina. Ujedinjenje je ostvareno kroz borbu jugoslovenskih naroda za nacionalno oslobodenje od tuđinske vlasti na jugoslovenskom prostoru. Najistaknutiji umovi kod svih jugoslovenskih naroda rano su uvideli da se do nacionalnog oslobodenja neće dospeti ako se jugoslovenski narodi međusobno ne udruže i ne stvore zajedničku državu. U uslovima tuđinske vlasti dugo nisu mogli biti javno proklamovani programi za jugoslovensko ujedinjenje u zajedničku državu, jer su neprijatelji jugoslovenske saradnje i zbližavanja u samom začetku gušili ostvarenje takvih zamisli. Oni su uporno nastojali da unište i postojeće nezavisne jugoslovenske države Srbiju i Crnu Goru. Međutim, uprkos tome, na celom jugoslovenskom prostoru širene su ideje o bliskosti jugoslovenskih naroda i potrebi njihovog ujedinjenja. Tako je vremenom ideja o ujedinjenju i stvaranju zajedničke države Južnih Slovena sve više razvijana i sazrevala je duže od jednog stoleća. Devetnaesti vek bio je "vijek gordi nad svijema vjekovima" u pogledu jugoslovenskog zbližavanja i zajedničkih stremljenja istom cilju. Realni istorijski uslovi za ostvarenje ujedinjenja stekli su se, međutim, tek u drugoj deceniji ovog veka.

Kada su Srbija i Crna Gora u balkanskim ratovima 1912-1913. oslobodile jugoslovenske teritorije ispod turske vlasti, što je kod ostalih jugoslovenskih naroda podstaklo težnje za oslobodenje od Austro-Ugarske, stvoreni su realni uslovi za ostvarenje jugoslovenskog oslobodenja i ujedinjenja. U prvom svetskom ratu 1914-1918, u bitkama Srbije i Crne Gore, zalaganjem jugoslovenske političke emigracije, uz podršku i pomoć brojnih jugoslovenskih iseljenika i dobrovoljaca iz celog sveta i delatnošću unutrašnjih nacionalnih snaga, savladani su brojni neprijatelji jugoslovenskog zbližavanja, zbačena je tuđinska vlast i stvorena prva zajednička jugoslovenska država, kao izraz volje i interesa svih jugoslovenskih naroda. Nazvana je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, a njeno monarhističko i centralističko uređenje potvrđeno prvim ustavom iz 1921. godine, postalo je ozbiljan uzrok međustranačkih sukoba suprostavljenih nacionalnih buržoazija u borbi za vlast.

IDEJE O UJEDINJENJU JUGOSLOVENSКИH NARODA DO BALKANSКИH RATOVA 1912-1913

Ideje i delovanje u pravcu nacionalnog oslobođenja svakog od jugoslovenskih naroda, u toku XIX veka, stremila su ka ostvarenju jugoslovenskog zajedništva, odnosno države, utemeljene na međusobnoj srodnosti, kao sigurne brane od tuđinske dominacije.

Svest o etničkoj bliskosti, pa i južnoslovenskoj nacionalnoj jedinstvenosti, značajno se ispoljavaju tokom XIX veka, a osobito se izražavaju početkom XX veka, pre svega i najjasnije na kulturnom planu - kroz stvaralaštvo, zajedničke manifestacije kulturnih i javnih radnika, što je stvorilo idejne osnove i nadu u realne mogućnosti ujedinjenja i ostvarenja jugoslovenske državne zajednice.

Već u devetnaestom veku bilo je jasno da se ovako zajedništvo može ostvariti samo zajedničkom borbom svih južnoslovenskih naroda.

ILIRSKI PREPOROD

I.

Nacionalna buđenja, koja su je javljala među narodima Evrope, postepeno su zahvatala i slobodne narode na Balkanu početkom XIX veka, gde se javljaju u specifičnim uslovima nerazvijenih društava i strane dominacije. Nosilac nacionalnog buđenja u jugoslovenskim zemljama bila je mlada građanska klasa u početnom nastanku i razvitku. Zahvaćene romantizmom i poletom, ideje nacionalnog preporoda i okupljanja, sadržavale su mnogo ambicioznih ali i nereálnih projekata. Sa željom da pod svojim imenom i okriljem okupi srodni slovenski narod na Balkanu, javio se u prvoj polovini XIX veka ilirski pokret u Hrvatskoj. Kroz ideju ilirizma sa zanosom se govorilo o velikom narodu od Slovenije do Bugarske, koji ima zajedničko poreklo, sličnu prošlost, isti ili sličan jezik i sigurnu budućnost. Kao i svaki romantikom nadahnuti nacionalni pokret, tako je i ilirski bio po svojoj

1

prirodi unitaran iskazujući se pre svega na planu kulturnog povezivanja Južnih Slovena. Iako s ambicijom da okupi južnoslovenske narode od Slovenije do Bugarske, ilirizam je na kraju ostao samo uži pokret hrvatske srednje klase, koja je konstituisala modernu hrvatsku naciju. Ipak, ilirizam je bio prvi pokret za okupljanje Južnih Slovena na jednoj zajedničkoj idejnoj osnovi. U tome je i bila njegova progresivna istorijska uloga u razvoju ideja za okupljanjem i ujedinjenjem pre svega jugoslovenskih naroda na kulturnom i političkom polju.

Dokument: **LJUDEVIT GAJ (1809-1872),**
voda ilir.pokreta iz prve polovine
XIX veka, grafika
Arhiv Hrvatske, Grafička
zbirka, inv.br. 1134

2.

Ideje ilirizma širene su među intelektualcima u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, a delimično i u Sloveniji, od početka 30-ih godina XIX veka. Značajnu ulogu u njihovom širenju odigrao je časopis "Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska", koji je izdavao i uređivao Ljudevit Gaj.

Među prvim člancima koji propagiraju ilirsko ime za sve Južne Slovence jeste "Oglas za novo leto 1835", koji je napisao Ljudevit Gaj, 20. X 1834. godine.

Dokument: OGLAS ZA NOVO LETO 1835.
"Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska", Zagreb, 1835, br. 4

3.

Najpotpunije ideje ilirizma izrazio je Ljudevit Gaj u članku "Naš narod", iz 1835. godine. U njemu je poimenično nabrojao sve jugoslovenske narode i krajeve koje želi da obuhvati zajedničkim ilirskim imenom.

Dokument: Gaj Ljudevit: NAŠ NAROD, članak
"Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska", Zagreb 1835, br. 34

4.

Najistaknutiji pripadnici ilirskog pokreta u Hrvatskoj - Ljudevit Gaj, grof Janko Drašković i Bogoslav Šulek - neumorno su u svojim člancima, pesmama i proglasima širili ideje ilirizma.

Dokument: PROGLAS
"Danica Hrvatska, Slavonska i Dalmatinska", Zagreb, 1835, br. 34

5.

Među poznatim pesmama, kojima se zagovara ilirsko ime, posebno se ističu pesme "Poziv u kolo ilirsko" i "Horvatov sloga", koje su objavljene u "Danici ilirskoj" 1840. godine.

Dokument: POZIV U KOLO ILIRSKO, pesma
"Danica Ilirska", Zagreb, 1840, br. 4

3

NAŠ NAROD.

Na jednoj polovici Europe leži goropadne velikece oriaš. Njegovo teme kuplje se u snjem morju *Adrie*; a njegove goleme noge upiraju se kroz severni led i snjeg na *sialine Kininske*; u krèpkoj, kroz serdec turskoga carstva spruženoj desnici nosi *Cerno morje*, a vu levoju kroz serdec Nemačke zemlje raztegnjenoj ruci derži *Baltik*. Njegva glava jest srednja *Ilirska*, ovèčnana cvètjem toploga juga; njegova persa, *Vugerska*; grudi, *Planine harvatske* [karpatske]; njegovo serdec je pod stariimi *Tatrami*; njegov žludac ravnina *Polska*, a terbuh i noge neizmèrni prostori *Ruski*. — I taj oriaš jest *naš narod*, — narod vu Evropi naj veći, — narod *Slavjanski*: jerbo kosti i meso toga goropadnoga tèla jesu bratja *Slavjani*, a kerv, koja ovo golemo t è oživljuje, jest jedna kerv naše matere *Slave*, to jest jedna narodnost *Slavenska*.

Itina je da neteče ta kerv jednako po svih kotrigih ovoga tèla, ali i kod Nèmcov istim načinom taj tečaj pretergnjen jest, a za to vendar neprestanu svu jednoplemenu bratju za naravske kotrige jednoga nemačkoga tèla deržati, niti komu na pamet dojde, da ono zahrani, što je tako, i nedružače, i što promènti od èlovèčanske moći nezavisl. Naèemu vseljubljenomu Caru vèrni *Auštrijanci* naravakim načinom i zakonom derže se za kotrige istoga tèla, k kojemu i *Bavarci*, *Saksonci*, *Porusi* i ostali *Nèmc*i spadaju, i svi ovi imaju jedan svega posluvanja cilj, to je to izobraženost i blaženost *Nemačkoga naroda* koj je samo jedan ako prem na vnoge puke i med mnoga vledanja razdèlen. Ovak i mi *Slavjani*, kakti takovi samo jedan božanskim i deržavakim zakonom dopuštjeni cilj imati možemo i moramo, najmre da se naša narodnost vu svih premdar deržavaim vladanjem razluèenih straukah plemenito izobrazl. K tomu je pako potrebno sve kotrige našega narodnoga tèla, to jest sadašnji stališ svih *Slavenskih pokolenjih* tak

8.

Ideje ilirizma imale su određenog uticaja među slovenačkim intelektualcima. Ideje ilirskog pokreta prihvatio je i širio u Sloveniji slovenački književnik Stanko Vraz polovinom XIX veka.

Fotografija: STANKO VRAZ (1810-1851), književnik
"Savremenik", 1910, br. 7

9.

Iako nisu pristajali na ilirsko ime, srpski intelektualci u Hrvatskoj, kao i u drugim delovima Austrije, bili su zagovornici jugoslovenskog zblizavanja i okupljanja, naročito na kulturnom polju. Ilustrativan primer toga stava vidi se u članku srpskog književnika u Hrvatskoj Petra Preradovića "Jezik Južnoslavski" iz 1844. godine.

Dokument: Preradović, Petar: JEZIK JUŽNOSLAVSKI, članak "Zora Dalmatinska", Zadar, 1844.

10.

Među slovenačkim intelektualcima, 40-ih godina XIX veka šire se ideje slovenske, a posebno južnoslovenske povezanosti i potrebe zblizavanja. Idejama slovenske bliskosti i uzajamnosti ističe se pesma slovenačkog pesnika Franca Ma-

lavšeka "Kmetijske in rokodelske novice svojom prijatelam in podpornikom na novo leto", iz 1844. godine.

Dokument: KMETIJSKE IN ROKODELSKE NOVICE SVOM PRIJATELAM IN PODPORNIKOM NA NOVO LETO, pesma
"Novice", Ljubljana, 1844.

PLANOVI SRBIJE ZA OSLOBODENJE JUŽNIH SLOVENA

11.

U Kneževini Srbiji, koja je bila autonomna država u Turskoj carevini, stvarani su polovinom

XIX veka programi za nacionalno oslobodenje srpskog i ostalih južnoslovenskih naroda od strane dominacije.

Najpoznatiji takav program uradio je istaknuti srpski državnik Ilija Garašanin krajem 1844. godine. To je poznato "Načertanije", u kome su predstavljene osnovne smernice srpske spoljne politike u XIX veku.

Fotografija: ILIJA GARAŠANIN (1812-1874), srpski državnik u XIX veku.
Narodna biblioteka Srbije, arhivske fotografije.

12.

Širenju ideja južnoslovenske solidarnosti i povezanosti, kao i stvaranju planova za nacionalno oslobođenje, veoma je doprineo i Matija Ban. Ovaj vredni kulturni i javni radnik, poreklom iz Dubrovnika, živio je i radio u Kneževini Srbiji od 40-ih do 80-ih godina XIX veka gde je ostavio zapažene tragove u kulturnom životu Srbije. Matija Ban je pravio i programe za oslobođenje Južnih Slovena, a radio je posebno na zblježavanju Srba i Hrvata. Među prvima spomenuo je ime "Jugoslavija" u pesmi posvećenoj Karadordu 1845. godine.

Fotografija: **MATIJA BAN (1818-1903)**, književnik i javni radnik
Istorijski muzej Srbije,
Zbirka fotografija.

13.

Program spoljne politike Srbije ili "Načertanije" Ilije Garašanina nije javno bio poznat sve do 1906. godine, kada ga je objavio radikalni političar Velja Vukićević u časopisu "Delo".

Dokument: "PROGRAM SPOLJNE POLITIKE ILIJE GARAŠANINA NA KONCU 1844. GOD."
"Delo", Beograd, 1906, knj. 38

14.

Veliki uticaj na Iliju Garašanina imao je Franjo Zah, poreklom Čeh, koji je poverenik istaknutog poljskog borca za oslobođenje Poljske od ruskog

12

ПРОГРАМ СПОЛЈНЕ ПОЛИТИКЕ ИЛИЈЕ ГАРАШАНИНА НА КОНЦУ 1844 ГОД.¹

Srbija se mora i u tom smotrenju u red ostalih evropskih država postaviti, stvorivši jedan plan za svoju budućnost, ili tako reći da sastani sebi jednu domaću politiku po koje glavnima načelima treba Srbija kroz viši vremena stalno da se vlada i sve svoje poslove po njima postojano da upravlja.

¹ Свака добро уређена држава има одређен програм своје политике како унутрашње тако и спољашње, често пута изразењен на деценије а чак и на стотину година. Тај програм остаје сталан у главним основицама својим, а мењају се само средства, којим се приводе у дело или људи и политичке странке, које га изводе. На тај начин одржава се сталност спољних односама једне државе и поједини политички различити ступајући на чело управе спољне политике настањају нова окол, где је негде предводник стао. Један политичар, водећи својом политиком своје отаџбине, према политичким приликама у земљи и ван земље, успева ипак или каже да узрок на остварењу датог програма или заветног мисли. Како такви програми обично садрже битне интересе датичке државе или народа, то се они не мењају у основи својој дотле док се у дело не приведу. Они се могу проширати или се мењати путем и начини којим се остварују али програми остају стални.

Да ли данас Србија има такав програм или не, не знам, али мени дошло до руке програм спољне политике Србије, који је пре шездесет и једну годину саставио стари државник српски Илија Гарашанин. Нама, потомцима оних људи који су радили на интересима Србије и српског народа око шездесет година зевотностига столећа, веће биће на одмет да видимо как је тај ретки државник и политичар српски схваћао у оно време спољну политику српске државе, а како интересе српског народа. На тих разлога предајем јавности овај програм од речи до речи, овако, како га је написао сам његов аутор. Напомињам само то да на пољењем тога програма или

Дело кн. 38.

21

13

i nemačkog ropstva Adama Čartorickog. Poljski revolucionari podsticali su sveopšti bunt protiv ropstva naroda, koje su pokorili Turska, Rusija, Austrija, Pruska. Franjo Zah, napojen ovom idejom delovao je u Kneževini Srbiji više decenija sredinom XIX veka.

Fotografija: **FRANJO ZAH (1807-1892)**, general vojni Kneževine Srbije
Istorijski muzej Srbije
Zbirka fotografija

15.

Boraveći i delujući u Kneževini Srbiji, Franjo Zah je 1844. godine sastavio svoj predlog programa "O budućoj politici Srbije", koji je zatim poslužio Iliji Garašaninu u pisanju "Načertanija".

Dokument: **O BUDUĆOJ POLITICI SRBIJE, predlog plana Franje Zaha iz 1844. g.**
Arhiv Srbije, Zbirka Ilije Garašanina, 123

REVOLUCIJA 1848. GODINE

16.

Revolucija 1848. godine koja je izbila u mnogim evropskim zemljama zahvatila je i narode Austrije. Slovenski narodi u Austriji tražili su svoja nacionalna prava i slobode koje su im bile uskraćene. Srpskom narodu u Austriji, mađarski nacionalistički krugovi negirali su sva nacionalna prava, a isto tako i hrvatskom narodu. Radi toga je srpski narod u Vojvodini poveo revolucionarnu oslobodilačku borbu protiv Mađara 1848. godine. Njima su se pridružili Srbi i Hrvati u Hrvatskoj. Sloga i ravnopravnost Srba i Hrvata 1848. godine bila je uslov uspešnog otpora mađarskoj hegemoniji. Veliki zagovornik njihovog zbližavanja kao i svih jugoslovenskih naroda bio je crnogorski pesnik i vladika Petar II Petrović Njegoš. On je u svojim stihovima izražavao etničku, jezičku i istorijsku povezanost jugoslovenskih naroda među sobom.

Fotografija: **PETAR II PETROVIĆ NJEKOŠ**
(1813-1851)

Istorijski muzej Srbije
Zbirka fotografija

17.

Petar II Petrović Njegoš je za moto svojoj knjizi "Lažni car Šćepan Mali" dao rodoljubivi i jugoslovenskom uzajamnošću prožet stih: "Ne pita se ko se kako krsti..."; knjiga je izašla iz štampe 1846. godine.

Dokument: **Petar II Petrović Njegoš; "NE PITA SE KO SE KAKO KRSTI"**

16

Ne pita se ko se kako krsti, 17
no čija mu krvca grije prsi,
čije l' ga je zadojilo ml'jeko.

Ne pita se ko se kako krsti,
no čija mu krvca grije prsi,
čije l' ga je zadojilo ml'jeko.

18.

U narodnooslobodilačkoj borbi u Banatu, Bačkoj, Baranji i Sremu 1848. godine protiv Mađara, srpski narod je težio da se ujedini sa Hrvatima u bližu političku državnu zajednicu, kako bi se zajedničkim snagama suprotstavili mađarskoj hegemoniji. Vodeći srpski intelektualci iz Austrije želeli su obnovu srpske despotevine, koja bi se ujedinila sa trojedinom Kraljevinom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Takve težnje rečito izražavaju i članci Jovana Subotića 1848. godine u listu "Serbske novine" koji je štampan u Beogradu.

Dokument: Subotić, Jovan: "DOPISI S DUNAJA", članak
"Serbske narodne novine",
Beograd, 1848, br. 33

19.

Posle održavanja Srpske narodne skupštine u Sremskim Karlovcima ("Prvomajska skupština"), maja 1848. godine, na kojoj je proglašena Srpska Vojvodina na prostoru južne Mađarske, a na kome većinu žitelja sačinjavaju Srbi, započeta je odlučna borba protiv Mađara, koji nisu priznali stvaranje autonomne srpske teritorije. Srpski intelektualci naročito ističu ideju o potrebi zbližavanja i ujedinjenja Srba i Hrvata u Austriji.

Dokument: Subotić, Jovan: "DOPISI S DUNAJA", članak
"Serbske narodne novine",
Beograd, 1848, br. 35

21

20.

Srpska narodna skupština održana u Sremskim Karlovcima maja 1848. godine donela je odluku o stvaranju Srpske Vojvodine koja bi bila samoupravno organizovana. Stevan Šupljikac imenovan je za srpskog vojvodu, a arhiepiskop Stevan Rajačić izabran za srpskog patrijarha.

Od samog stvaranja predstavnici Srpske Vojvodine težili su stvaranju bliže zajednice sa Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom.

Dokument: SRPSKA NARODNA SKUPŠTINA
U SREMSKIM KARLOVCIMA, 1.
MAJA 1848. GODINE, grafika
Istorijski muzej Srbije
Zbirka fotografija

21.

Usled odbijanja Mađarskog sabora da prizna prava Hrvatske kao posebne kraljevine u okviru Mađarske, Hrvatski sabor je 1848. godine doneo odluku o raskidu državno-pravnih veza Hrvatske sa Mađarskom. Kako to Mađarska nije prihvatila, došlo je do oružanog sukoba između Hrvatske i Mađarske.

Dokument: "HRVATSKI SABOR 1848", grafika
"Znameniti i zaslužni Hrvati
925-1925", Zagreb, 1925

22.

Pored odluke da se Hrvatska proglasi nezavisnom od Madarske, Hrvatski sabor je 1848. godine doneo odluku o ravnopravnosti hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Hrvatski ban Josip Jelačić se obratio proglasom hrvatskom i srpskom narodu, pozivajući ih u rat protiv Madara.

Dokument: *PROGLAS BANA JELAČIĆA HRVATSKOM I SRPSKOM NARODU iz 1848. godine.*

"Novine Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinske", Zagreb, 1848, br. 40

23.

Nacionalna i revolucionarna vrenja u Austriji, 1848. godine, zahvatila su i Slovence. Najistaknutiji slovenački umovi nastojali su da ojačaju nacionalnu svest slovenačkog naroda u svim slovenačkim krajevima i istaknu potrebu njegove povezanosti sa ostalim južnoslovenskim narodima i sa slovenskim narodima uopšte.

Dokument: *PROGLAS SLOVENSКИH DELEGACIJ NA DUNAJU SLOVENSКИM BRATOM NA KRANJSKEM, PRIMORSKEM, ŠTAJERSKEM IN KOROŠKEM od 5. IV 1848. godine*

Arhiv Slovenije, Društ. A IX, Slovensko društvo v Ljubljani, fasc.1, snopič 4

24.

Dokument: *"SLOVENSKI ZBOR V BEČU (DUNAJU)" program Društva Slovenije na Dunaju od 20. IV 1848. plakat*

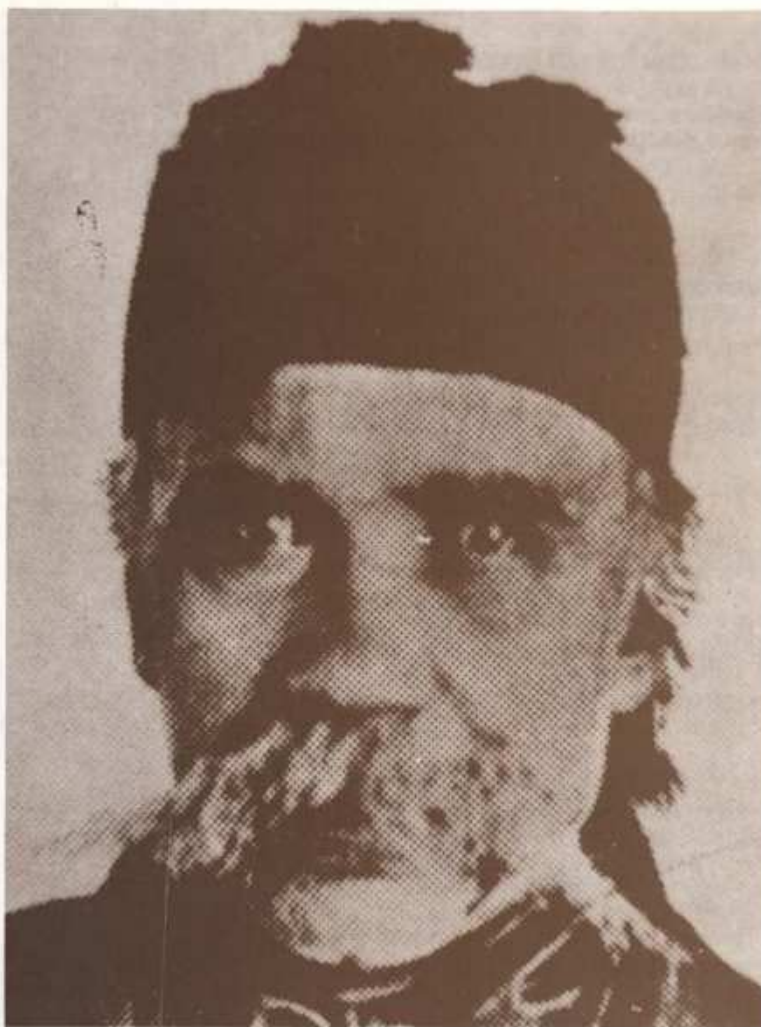
Arhiv Slovenije, Društ. A IX, Slovensko društvo v Ljubljani, fasc.2, snopič tiskovine

25.

Nacionalna vrenja 1848. godine zahvatila su i Dalmaciju koja je težila ujedinjenju sa Hrvatskom i Slavonijom. To su podjednako izražavali Hrvati i Srbi u Dalmaciji. Iz 1848. godine, veoma je ilustrativan članak F.Kureleca "Zori Dalmatinskoj, rodu Dalmatinskom", kao primer težnji naroda Dalmacije za veću pravičnost i bližu povezanost sa ostalim južnoslovenskim krajevima u Austriji.

Dokument: *Kurelec, Fran: "ZORI DALMATINSKOJ, RODU DALMATINSKOM", članak*

"Zora Dalmatinska", Zadar, 1848, br. 16

27

DOGOVOR O JEZIKU 1850. GODINE

26.

Težeći ostvarenju što bliže uzajamnosti između srpskog i hrvatskog naroda, najistaknutiji umovi među Srbima i Hrvatima odlučili su da se dogovore o izboru jezičkog dijalekta, kao osnove za zajednički književni jezik Srba i Hrvata. Izbor je pao na hercegovački dijalekt štokavice. Postignuti književni dogovor o jeziku potpisan je aprila 1850. godine u Beču; potpisali su ga: Vuk S. Karadžić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Franc Miklošić, Đuro Daničić, Ivan Mažuranić i drugi. Dogovor o jeziku predstavljao je važnu osnovu za dalje zbližavanje Srba i Hrvata na kulturnom polju.

Dokument: *KNJIŽEVNI DOGOVOR, članak "Narodne novine", Zagreb, 1850, br. 76*

27.

Fotografija: *VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ (1787-1864), književnik i potpisnik Dogovora o jeziku u Beču 1850. godine.*

Istorijski muzej Srbije, Zbirka fotografija

28.

Povodom potpisivanja književnog Dogovora o jeziku Srba i Hrvata u Beču 1850. godine, Vuk Stefanović Karadžić je napisao članak "Glavno pravilo za južno narečje" 1850. godine.

Dokument: *Vuk Stefanović Karadžić: GLAVNO PRAVILO ZA JUŽNO NAREČJE, članak*

"Narodne novine", Zagreb, 1850, br. 76

29.

Fotografija: **IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI** (1816-1889), hrvatski književnik i historičar, potpisnik *Dogovora o jeziku u Beču 1850. godine*. Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

30.

Fotografija: **DIMITRIJE DEMETAR** (1811-1872), slovenački književnik, potpisnik *Dogovora o jeziku, u Beču 1850. godine*. Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

31.

Fotografija: **FRANC MIKLOŠIĆ** (1813-1891), istaknuti slovenački lingvista, potpisnik *Dogovora o jeziku, u Beču 1850. godine*. Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

32.

Fotografija: **IVAN MAŽURANIĆ** (1814-1890), hrvatski političar i književnik, potpisnik *Dogovora o jeziku u Beču 1850. godine*. Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

33.

Fotografija: **DURO DANIČIĆ** (1825-1882), srpski književnik, potpisnik *Dogovora o jeziku u Beču 1850. god.* Mala enciklopedija Prosveta, Beograd, 1986.

37

ZA JUGOSLOVENSKI PROGRAM

34.

Povodom ukidanja Vojvodine Srpske i Tamiškog Banata od strane austrijske vlade 1860. godine, koja je želela da se nagodi sa Mađarima na račun slovenskih naroda u okviru Austrije, vođeći srpski političar u tadašnjoj Austriji Svetozar Miletić, napisao je programski članak "Na Tucidan 1860", u kome predlaže napuštanje oslonca Srba na Austriju, nagodbu sa Mađarima i zbliženje sa Hrvatima.

Dokument: Miletić, Svetozar: *NA TUCINDAN 1860*, članak "Srpski dnevnik", Novi Sad, 1860, br. 102

35.

Kao i Srbi, kojima je austrijska vlada ukinula Srpsku Vojvodinu, i Hrvati su od strane austrijske vlade 60-ih godina prepušteni Mađarima. Time je austrijska vlada želela da odobrovolji Mađare i sa njima postigne dogovor o organizaciji Habzburške države. Pregovori su trajali od 1860. do 1866/1867. godine, kada se Austrija preobrazila u dvojni državu Austro-Ugarsku. Hrvatska je ušla u sastav Ugarske u kojoj je, Nagodbom iz 1867. godine, imala izvesnu unutrašnju autonomiju.

Kulturni i javni radnici hrvatskog i srpskog naroda u Austriji, suprostavljajući se hegemoni-

stičkim pretnjama Austrije i Mađarske, bili su upućeni jedni na druge i nastojali da se zajedničkim snagama suprotstave tuđinskim pretnjama. U tom periodu, 60-ih godina XIX veka, stvarani su dogovori i programi o zajedništvu hrvatskog i srpskog naroda. Ideje ovog vremena ostaviće trajni trag u svesti oba naroda o potrebi njihovog kulturnog zbližavanja i političkog ujedinjenja.

Dokument: Rački, Franjo: *JUGOSLAVJANSTVO*, članak "Prozor", Zagreb, 1860, br. 27

36.

Od početka 60-ih godina XIX veka, javni i kulturni radnici u Hrvatskoj i Slavoniji radili su na zbližavanju hrvatskog, srpskog i ostalih južnoslovenskih naroda. Važan korak u tom pravcu bio je ostvarenje ideje o stvaranju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Na zbližavanju južnoslovenskih naroda posebno su se isticali Franjo Rački i biskup Josip Juraj Štrossmajer.

Fotografija: **FRANJO RAČKI (1828-1894)**, istoričar i političar
"Znameniti i zaslužni Hrvati 1925-1925", Zagreb, 1925.

37.

Fotografija: **JOSIP JURAJ ŠTROSSMAJER (1815-1905)**, biskup i političar.
Narodna biblioteka Srbije, Zbirka fotografija

38.

Od početka 60-ih godina XIX veka počele su akcije i pripreme za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U materijalnim priložima za njeno osnivanje, posebnog je značaja bio prilog dakovačkog biskupa Josipa Juraja Štrossmajera iz 1860. godine.

Dokument: **DAROVNICA JOSIPA JURAJA ŠTROSSMAJERA**, članak
"Prozor", Zagreb, 1860, br. 61

39.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti počela je sa radom 28. jula 1867. godine. Prvi njen predsjednik bio je Franjo Rački.

Dokument: **GOVOR PREDSJEDNIKA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI**
"Rad" JAZU, 1867, br. 1, str. 46-53

40.

Dokument: **PRAVILA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI**, članak
"Prozor", Zagreb, 1861, br. 177

41.

Hrvatski sabor, koji je zasadao 1861. godine, poznat je po svojim nastojanjima da se izvrši sjedinjenje hrvatskih krajeva u jednu političku administrativnu jedinicu, kao i svojim političkim odlukama o ravnopravnosti hrvatskog i srpskog naroda i njihovog jezika na području Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Dokument: **HRVATSKI SABOR 1861**, crtež
"Znameniti i zaslužni Hrvati 1925-1925", Zagreb, 1925.

42.

Hrvatski sabor je 12. jula 1861. godine doneo Zakonski članak o ravnopravnosti hrvatskog i srpskog narodnog jezika.

Dokument: **ZAKONSKI ČLANAK O SLUŽBENOSTI NARODNOG JEZIKA, PRIMLJENOG U HRVATSKOM SABORU**, 12. VII 1861, članak.
"Prozor", Zagreb, od 13. VII 1861.

43.

Usled pritiska Austrije i Madarske na Hrvatsku, 60-ih godina XIX veka, u njoj sve više jačaju ideje o jugoslovenskoj uzajamnosti, odnosno o potrebi bližeg povezivanja između jugoslovenskih naroda.

Dokument: **POLITIKA JUGOSLOVENSKA**, članak
"Domobran", Zagreb, 1865, br. 112

44.

Hrvatski sabor je 11. maja 1867. doneo zakonski članak o istovetnosti i pravima hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji.

Dokument: **SABOR TROJEDINE KRALJEVINE, SJEDNICA OD 11. SVIBNJA**, članak
"Narodne novine", Zagreb, 1867, br. 109

45.

Usled pritiska i pretenzija Madarske nad Hrvatskom, vođa Narodne stranke u Hrvatskoj Josip Juraj Štrossmajer tražio je i našao oslonac u Kneževini Srbiji za zajednički program jugoslovenske politike. Srpski državnik Ilija Garašanin pristao je, marta 1867. godine, da sa Josipom Juraj Štrossmajerom utvrdi jugoslovenski politički program, koji je ostavši bez praktične primene, ipak bio potvrda postojanja takvih težnji u Hrvatskoj i Srbiji.

Dokument: **PROGRAM JUGOSLOVENSKE POLITIKE**, J.J. Štrossmajera i I. Garašanina, iz marta 1867. godine

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zbirka Matije Muraviovića, XV, 8

46.

U Kneževini Srbiji širene su ideje o potrebi bliže saradnje jugoslovenskih naroda, kako bi se zajedničkim snagama oslobodili od dominacije tuđina: Turaka, Austrijanaca i Madara.

Jedan takav program pojavio se iz pera Ilije Garašanina 60-ih godina XIX veka.

Dokument: **MEMOAR O ISTOČNOM PITANJU**, spis Ilije Garašanina, od 6. maja 1867.

Arhiv Srbije, Zbirka Ilije Garašanina, 1625

SLAVJANSKI JUG.

SLAVENSKI JUG.

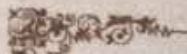
СЛАВЈАНСКИ ЈУГ.

God. I. 1868. Svezak 1.

Год. I. 1868. Чес. 1.

Leto I. 1868. Svez. 1.

SLAVJANSKI JUG.

Komun prošli sve kranke
Najsi vrtal, sanje ovo —
Što naravi dar sav oš,
Slavjanski se naš jug zove.
Slavno sembo slava krag:
Slavjanski je to naš jug.

Od Jadranskog sinjog mora
Puzenoga do Dunava,
Od balkanskih stena gore
Orjaskog do Triglav:
To je prostir, širok, dug,
Slavjanski naš naš jug.

Gdje Hrvati, Srbi i stari,
Gdje Sloveni, Crnogorci,
Gdje Bošnjaci i Bugari,
Narodovevi sastobori —
Gdje / ovaj svaki kraj i drag:
Slavjanski je to naš jug.

Gdje Dalmati, Kroatini,
Obalici, Triglavska slava,
I još mnogim — svi a svima —
Dunajski slava darom —
Gdje je slava, a se rug:
Slavjanski je to naš jug.

Gdje Korvo krivo polje,
Gdje je širok i svatan dozi,
Gdje popela još je dolje
Od jonskih naroda kosi —
Gdje još ljudi naše glag:
Slavjanski je to naš jug.

47.

Ideje jugoslovenske povezanosti i bliskosti prisutne su i u književnim radovima u Hrvatskoj u drugoj polovini XIX veka.

Dokument: *SLAVJANSKI JUG, pesma "Slavjanski jug", Karlovac, 1868, br. 1*

48.

Za razliku od ideja jugoslovenske uzajamnosti i potrebe njihovog zblizjenja, kod svih jugoslovenskih naroda postojale su i težnje za širenjem nacionalnog prostora. Tako uske nacionalne ideje predstavljale su smetnju razvoju jugoslovenske misli o zblizavanju i ujedinjenju jugoslovenskih naroda. Jedan takav uskonacionalni program za Hrvate sastavio je Mihovil Pavlinović 1869. godine.

Dokument: *HRVATSKA MISA (PROGRAM) od Mihovila Pavlinovića iz 1869. god.*

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, Zbirka Matije Mrazovića, XV, B 5

49.

Predstavnici jugoslovenskih naroda unutar Austro-Ugarske, pokušavajući da poprave položaj svojih naroda, održali su tzv. Jugoslovenski kongres u Ljubljani 1. i 2. decembra 1870. godine. Na kongresu je donet tzv. Jugoslovenski program po kome je jugoslovensko pitanje moguće rešiti u okviru Austro-Ugarske, njenim preustrojtstvom i organizovanjem države na tzv. trijalizmu; treća država bi obuhvatila jugoslovenske krajeve unutar habsburške države.

Dokument: *PROGRAM JUGOSLOVENSKOG KONGRESA U LJUBLJANI, od 1. i 2. decembra 1870. godine. Arhiv Slovenije, Dežel. preds. 1870, spis 1460*

50.

Program Jugoslovenskog kongresa u Ljubljani nisu prihvatili Srbi u Austro-Ugarskoj, jer su smatrali da je nemoguć nacionalni prosperitet jugoslovenskih naroda u državi u kojoj su Nemci i Madari vodili hegemonističku i odnarodavajuću politiku prema Južnim Slovenima. Voda Srpske slobodoumne stranke u Ugarskoj Svetozar Miletić pisao je protiv Jugoslovenskog programa Kongresa u Ljubljani.

Dokument: *JEDINSTVO JUŽNIH SLAVENA, članak Svetozara Miletića iz 1870. godine.*

"Zastava", 1870, br. 142

51

51.

Dokument: SVETOZAR MILETIĆ (1826-1901), vođa Srpske slobodoljubne stranke u Ugarskoj u XIX veku, crtež

"Mala enciklopedija Prosveta", Beograd, 1986.

II.

Fenič ptica.

Suho granje vuče fenič mali,
Lomaču si mirno sam pripravi,
Na lomaču veseo se stavi,
Radostno ju tičak sam zapali.

Izgorio — nitko ga ne žali,
Iz pepela ptič se opet javi,
Ljepote se, mladosti dobavi,
Rado mu ju bozi opet dali.

Daj mi rode nanesi lomaču:
Srb, Slovenac, Hrvat granje budi,
Ne kasni mi, daj mi vatri viet.

Gori, gori, iskrice već skaču,
Izgorilo — pazte sada ljudi:
Iz pepela Slovinae izleti.

52

52.

Narodni jugoslovenski stvaraoci u Austro-Ugarskoj pisali su o bliskosti jugoslovenskih naroda i potrebi njihovog zajedništva.

Dokument: Dežman, Ivan: FENIČ PTICA, pesma

"Vienac", Zagreb, 1874, br. 28

OGLAS I

Osvjetom brojem Slovinac završava prvu godinu svoga rada, što prvo nama još govori da je nepočet, ali to čini da svjetloskim godinama počima i završava svoje djelovanje. Zato će dobitnikova boja bit dodan zavrtak sa usloven lista i kamion svoga lista je klanje pona g. 1878. Tako je Slovinac počeo i Januara 1879 drugu godinu svoga rada i zato stvara novu predlošku i moći svoje stolje prijatelj da ga i ostere podupre kako i dosad i da ga razvire i preporuče. On će nastojati još uzrast i u veličini lista i u sadržaju. Najviše u tekstu da će što prije nepočet "Slovinac" indijski dramski, prijevodi prof. Pava Bodmani, pak izvornijih pripovijesti, zatim historijskih radnji a nepočet još kojekata trijezna i zgodna da list još više omili predloškoinima i bude sa korist naše knjige.

Što se predloške tiče, naš gospodin koji su platila za cijelu godinu, sa svoje će vrijeme doplatiti što bude za listu godinu od 1. Maja do svrha Dekembra 1879. Ono up pak koje su namirilo računom da svrha Dekembra t. g. neka ponovo doplatiti za cijelu godinu 1879, a ona ga napokon koje se još na naše velike čuda, nijesu ovdje, neka što prije to učinje jer smo odučili na... at in list više, pak ne mirno lakati in što je naša, a kad bi se to izjavilo, onda na ču.

Slovinac, kako je bio godi pak puterari i ota sad i podražiti, terdo se nada da će i sa zbilosti doprijeti podupri pravo uterajak, i taboem radnja. On ne mislje u nijednu svoj program, nego se razvija još većma ga razvijati sa silar sluge mira i ljubavi na po se imanje lista i Hrvata, ču ota u jednoj glavi, a slijepu razvija ova čitavi naša jutna pjesma to uzimlje sa svoju sastavu slijepu pjesmicu g. grifa Medo Pucić:

Šta će Srbini bez Hrvata?
Što i bez bez lista!
A bez Hrvata Hrvat?
Što bez brata brat?

Šta će Bugari bez Srbi?
Što u' otac bez sin!
A bez Bugara Srbin?
Što bez otca sin!

Šta će Kranjci bez njih traja?
Što ni svoj bez svoje!
A bez Kranjca njihov broj?
Što bez svoje svoj!

Samo kada svi četvero
Jednu stiju kora
Tad onda smo jedna rod
Slovinac narod.

Oj ženo svoj Slovinac
Kucanom sudinom,
Pravu brati razgovor
A slovinac uhor.

Slovinac listu svako primanje čini i i, potpisom i potpisom svjedoča a ovisno na je u Dubrovniku sa cijelo godinu 4 list. Jovan Dubrovnik sa svoj narediti 5 list. Prva pjesma a čini: svrha po Evropi 18 listina; po sastavljen svrhom svjeta 20 listina. Otkriveni svrhom, svrhom i listina Svjetloski Pucić.

Takoz Braganjina Pucića a Dubrovnik

53.

Dokument: Pucić, Medo: ŠTA ĆE SRBIN BEZ HRVATA, pjesma "Slovinac", Dubrovnik, 1878, br. 16

53

Naše preštamparstvo listinicom iz Novosadskog Starosadskog poruku Srba Hrvatima prigodom sadanje krize u Hrvatskoj; pak zatim čitlicom iz Zagrebočkog Pozora odgovore Hrvatit Srbima, jer nam se čine obje pjesme zgodne i našem programu pogodne.

ŠTA SE ĆUJE?

Šta se čuje tuje iz Zagreba glasa?

Ne čuje se dolaz gdje god pravda strada.

A šta li se čuje sa Petranka glasa?

Ne čuje se otkud gdje stjepla prava

igraju se pošto hrvaticom krom.

Ugovore svet sa vrom putu krom.

Znamo mi to dolaz kako se zekani:

"Hrvati se otidu kad otkrom otkrom"

I glas jedni srpski prevrat sa krom.

"Ta hrvatica hrvata Srbia sa se čuje"

Stila je ovaj samo tramat lista krom's, —

Ali to otidu hrvata srpski sa postrom.

Na Hrvata v' otidu hrvata i krom's.

A to otkrom zato da mi v' krom's pr'jeti;

Na Hrvata otidu svrha v' otidu.

U' otidu ga otidu in da ga otidu.

Jede hrvata pr'jeti sa hrvata v' otidu.

A pri ovaj hrvata otidu sa otidu.

Na svrha otidu hrvata svrha otidu, —

Ali otidu otidu, hrvata otidu otidu.

Koprom ni otidu, da postrom otidu

svrha otidu hrvata v' otidu otidu.

A otidu otidu otidu v' otidu otidu.

U' otidu otidu, hrvata otidu otidu.

Hrvat se ne čuje da otidu otidu, —

Ču otidu otidu sa otidu otidu.

I otidu otidu otidu, sa otidu otidu.

I otidu je i otidu sa otidu otidu.

A kada otidu otidu? — Otidu in da sa otidu

otidu, sa otidu otidu sa otidu otidu.

Šta se čuje otidu, in otidu otidu.

A taj otidu otidu, da otidu otidu.

Koji hrvata otidu hrvata otidu.

Hrvati sa otidu sa otidu otidu.

A otidu otidu otidu sa otidu otidu.

Taj in otidu i otidu hrvaticom hrvata.

— Ali in otidu otidu otidu.

Tramat otidu otidu sa otidu otidu.

Na otidu otidu otidu otidu sa otidu.

Hrvata otidu otidu sa otidu otidu.

Totku in je otidu otidu otidu hrvata!

Ali in otidu otidu i otidu otidu, —

Hrvaticom otidu in otidu otidu.

Za to otidu otidu, hrvata otidu otidu.

Na otidu otidu, otidu je i otidu i otidu!

Otkrom otidu otidu hrvata.

Ne otidu, da otidu in otidu otidu.

Ne otidu otidu otidu, kakva i otidu otidu.

A otidu otidu — — kako in otidu otidu.

54.

Dokument: Jovanović Jovan Zmaj: ŠTA SE ĆUJE?, pjesma "Slovinac", 1883, br. 27

54

ОДЗНВ

дочину ЗМАЈУ ЈОВАНУ ЈОВАНОВИЋУ на pjesmu

„ШТА СЕ ЧУЈЕ!“

Хвала теби, старче, за твој братски гласу,
 Ти ми отвори камен пута и камен славу.

Нек' закуче крила, нек' узвик злоба,
 Пружило се руке, ал' не прело гроба,
 У кој' би нас јако повисало жено,
 Гдје велике наше смену луку се крава.

Знамо и ми добро, кад нас стасу чам:
 Пронадасмо б'јелом, оставио'мо само!
 И нас луку била радост братски друга,
 Док нас мори крила, док нас мори туца,
 А те тужно радост изведош брата,
 Од ковраде твоје срца нам се хвати.

Ал' те право велики: кри још није вода,
 А бар не смо једног тежица једног рада!
 Не узашу туђим јединак нам браћа,
 Јединак смо б'јелом, јединак смо браћа!
 И гдје нема стотар ниша права гроба,
 Тине и нам пр'јети, тине и нас злоба:
 И помина ал' једно нас давањем дуге,
 Задато браћо наша: нас ће одмах сутра!

Гдје се Христ бори за светину славу,
 Нема'је Орбан каменат у том тешком бору,

Ти светина обам изда смо је драга,
 Ти светина круна свага нам је блага!
 За ну ћемо јако гласити славу пр'јави,
 Гдје смо најчистији је усисали нај'јави!
 Ми наш јошк никад отвори не дано,
 Јер што се нам пр'једи — то ми добро знамо,
 Да и ћемо се славиј приклонити жртва,
 Јер отру ли моста — то смо и ми жртва!

Супротицаи наше тек за злоба пуки,
 Доју нам прот брату ник у б'јеле ризи,
 Па зар ми да врагу прерујете нај'јено —
 Ал' то нама било општено на нај'јено!
 Зар да нама никад башој срџа изда,
 Не кажемо јед, не кажемо изда?
 Морало би прво открити од студа:
 Не општено смо будућност се изда!

Ал' не ете се смо нај'јели општено,
 Рабљажали наше срце растужено:
 И то срце кад нам на том благодари:
 Нека' се нај'јек славу наше једно стари!
 Уздајмо се у се и у нашу славу —
 Па ће нај'јет се'јет, што средна браћа мору.

Аугуст Харамбашић.

ŽAGARAC

(PO I. KAN. STOJANOVIĆU)

Žagarac ljubavno poudravlja Dudiše i poručuje isto svakomu kumu Dudiše.

iz Lugařića.

I.

Bog pomog! a od Bože vam ljepo otravije! A-
 vaj braće! Šta ste pozvali Dudiše 1), jer mi sprem vele du-
 šete spremom listov. Ali što vas tamo! Ja vam ovo
 pišem iznadna nešto a ljeda, a nešto a vragolovstra,
 konoti opisi vragolov, i to a porudi onoga staroga po-
 bratimstva, što se ga sklopisemo, home bile nekakko
 gođina, a ne nekakko godine 2), kako mi je napomeno,
 dođim vam pišu, mesajak 3) Marica Stanisa, vrlo odeno

1) Dudiše = a dragi čovjek, osvojstvo.

2) Nekakko godine po slovači val se kaže je više od deset.

3) Mesajak = djelo.

dijete. Ne znam hoćete-li mi bit kuder 4) odgovorit: ja
 vam najjig kitim, kajjig šaram, a to sve ne vaše bje-
 le rube, kao što se na obzvu novaca zajmava 5). Najpr-
 vo da vas nešto zabreknem 6). Nako se dijete 7) po
 Majci Nikalnoj: a vi to ne pojavili ni a kakova danu,
 ni a gjurinu petku 8), ni kako će mi bit ime, ni ko će

4) Kuder = sjete kadei.

5) Zajmav na obzvu = najmav levo zadržava.

6) Zabreknem, riječ dubrovački, dat odgovorit boga kome.

7) Nako mi se dijete, govore riječi dubrovački = njeko rečilo mi
 je ime.8) Majka Nikalnoj sama odjaci kazuje bogoditstvo sa a Dr-
 kovača, a kakova dare, a gjurinu petku označi nikad.

55.

Dokument:

Harambašić, August: ODZIV
 DIČNOME ZMAJU JOVANU JO-
 VANOVIĆU NA PJESMU "ŠTA
 SE ČUJE", pesma
 "Slovinac",
 1883, br. 27

Dubrovnik,

55

Združitev avstrijskih Jugo-slovanov.

(Kont.)

Gosp. kanonik Kalan.

Preblagemu čustvu je prvi dal duška g. kanonik ljubljanski in deželni poslanec Kalan. Krasni in premišljeni govor, v katerem je stvarno utemeljeval potrebo združenja in s posebnim veseljem naglašal sorodnost močnih in zdravih idej stranke prava in na Slovenskemu najmočnejše stranke, katoliško-narodne, končal je z naslednjimi besedami: «Sovražna sila nas je z umetno mejo razločila, a mi skrbimo, da medsebojna bratska ljubezen razruši to umetno mejo ter na njeno mesto postavi naravno vez, saj kar je Bog združil, tega naj človek ne razdruži. Sprodi, kjer se zbirajo Hrvati in Slovenci, naj širijo idejo skupnosti Hrvatov in Slovanov mej obojega naroda, časopisje slovensko in hrvatsko naj jo goji, da kmalu postane obema narodoma skupna last in merodajno vodilo v dosegu nepremagljivega bratstva in jugu držav, v pomoč in podporo Avstriji in v središče slovensko-hrvatskega naroda, združenega na temelju hrvatskega državnega prava.»

Gosp. dr. Krek.

Nato se je oglašil znani državni poslanec, g. dr. Krek. Rekel je mej drugim: «Večno trdnjeje naše prepričanje, da imajo za nas na Dunaju gluha ušesa. Ločeni smo preslabi, da bi nas upoštevali, zato treba, da se združimo in sicer na temelju velike ideje, katero

zastopa stranka prava, stoječ na stališču hrvatskega državnega prava. Mi se zavedamo, da je važen in usoden ta korak, katerega storimo Slovenci, izjavljajoč, da tudi mi pristajamo na idejo hrvatskega državnega prava. Vendar pa upravzato izjavljamo, da izjave, katere ste čuli od naše strani, niso prazne besede, marveč da se hočemo za to, kar smo tukaj izjavili, tudi truditi mej svojimi rojaki, da ta ideja prečne celokupni narod slovenski, tembolj, ker ima ta ideja tudi za nas Slovence trdno zgodovinsko podlago. Priprisan sem sicer, da bo treba v ta namen mnogo delati, mnogo trpeti, a zagotavljam vam, da vsekakor, pridi kar rado, ostanemo avesti svojim izjavam, katere ste danes od nas slišali.»

Gosp. dr. Brejca.

Po raznih drugih govorih bil je shod završen in sledil mu je banket. Pri tem se je svedela izpregovorilo še to in ono, kakor je uže običajno, ali vendar nikakor ni imel podobe lahke zabave, marveč boljše nadaljevanje velepomembnega razgovora. Prostor nam sicer ne dopušta, da sledimo raznim govornikom, ali govor g. dr. Brejca sdi se nam potrebno podati vsaj po glavni misli. Rekel je, (in zdelo se mu je po pravici to treba naprej povedati, da se ognemo kakemu nesporazumljenju), da je naša sedanja slovenska politika le začasná; sedaj so naši zastopniki v državnem zboru sicer del tiste večine, ki zahteva samoupravo dežel; ali Slovenci in Rusini imamo cilj, doseči samo-

upravo narodov, in nikdar ne smemo in tudi ne bomo privolili v to, da bi se utava prenarodila v smislu samouprave dežel, ker bi bila to naša politična in narodna smrt. Adrememu načrtu večine pritrdili smo samo radi tega, ker vidimo v njem prvi naskok na sedanje Slovanom sovražno gospodstvo. Hraicam «Slov. Gosp.» bode še v spominu, da je naš list, po njem pa deželni zbor kranjski v imenu vseh Slovencev v slavnostni sednici do cesarja izrekel željo po deželno-vladnih oddelkih. To je storil, da je ostal v okviru zahtev državnozbornske večine, ali ne manj pa tudi radi tega, ker vidi v deželno-vladnih oddelkih začetek narodne samouprave. «Slov. Gosp.» je še naglašal, da so deželno-vladni oddelki le pot, ki nas ima privedi do združenja vseh Slovencev in končno združenje s Hrvati, katero ima biti naš trdni zadnji cilj. In prav v tem smislu je gospod dr. Brejca hrvatskim hramom tolmáčil našo sedanjo politiko.

Slovo.

Kakor je bil iskren vsprejem Slovencev, tako prirečno in prijateljsko je bilo slovo.

Pred razstankom so zborovalci še skupno zapeli «Lijpa naša domovina» in «Naprej zastava Slave». Ločili pa so se z besedami: «Na svidenje v Zagrebu! Na svidenje v beli Ljubljani!»

Dolžnost narodu slovenskemu.

Pišle ure bratskega sestanka na Trstú so potekle. Pred vsem vrlim motem, ki so nas Slovence tako častno zastopali, ki so tako izbornó umeli, narodu slovenskemu

56.

U odporu avstrijskom pritisku i germanizaciji, predstavnici slovenačkog naroda tražili su oslonac na srodni hrvatski narod.

Godine 1898. predstavnici Slovenske ljudske stranke, najjače u Sloveniji, usvojili su u Sušaku izjavu u kojoj se ističe da će Slovenci zajedno sa Hrvatima raditi na stvaranju zajedničkog državnog tela u okviru Habsburške monarhije na temelju hrvatskog državnog prava.

Dokument: **ZDRUŽITEV AVSTRIJSKIH JUGOSLOVANOV, članak "Slovenski gospodar", Maribor, 1898, br. 44**

56

57.

Fotografija: **JANEZ EVANGELIST KREK (1865-1917), zagovornik bliske povezanosti Slovenaca i Hrvata krajem XIX i početkom XX veka. "Mala enciklopedija Prosveta", Beograd, 1986.**

57

58.

Predstavnici hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji sklopili su Sporazum o zajedničkom radu na uspostavi bliže saradnje dva naroda u njihovoj borbi za veća nacionalna prava i za preustrojstvo Austro-Ugarske na trijalističkom principu. Taj Sporazum sklopljen je 12. decembra 1905. godine, kada je objavljen Manifest o stvaranju hrvatsko-srpske koalicije.

Hrvatsko-srpska koalicija bila je najjača politička grupacija u Hrvatskom saboru do 1918. godine.

Dokument: *MANIFEST HRVATSKO-SRPSKE KOALICIJE OD 12. DECEMBRA 1905. GODINE*

Horvat, J.: Politička povijest Hrvatske, Zagreb, 1936.

59.

Od južnoslovenskih naroda Makedonci su najduže ostali pod turskom dominacijom. Borbu za nacionalno oslobođenje ili unutrašnju autonomiju u okviru Turske započeli su najsvesniji umovi makedonskog naroda još u drugoj polovini XIX veka. Ta borba se vodila u veoma teškim uslovima, a najorganizovanija politička snaga bila je Makedonska unutrašnja revolucionarna organizacija (VMRO). Makedonski narod je svoje oslobođenje očekivao u zajedničkoj borbi jugoslovenskih naroda protiv Turske. Samostalnom borbom nije uspeo da se oslobodi turske dominacije.

Dokument: *Članak bez naslova o zahtevu Makedonaca u Beogradu da se ostvari autonomna Makedonija iz 1902. godine.*

"Balkanski glasnik", Beograd, 1902, br. 7

OMLADINSKI I KULTURNI PREPOROD

60.

Početkom XX veka, ideja zbližavanja jugoslovenskih naroda ponovo dobija pun zamah kod omladine. Javlja se tzv. omladinski preporod. On se javlja među omladinom svih jugoslovenskih naroda - od Slovenije, preko Hrvatske i Dalmacije, Bosne i Hercegovine do Srbije i Bugarske.

Omladinski jugoslovenski preporod se prvenstveno iskazuje idejama na kulturnom, a zatim i na političkom planu. Ideje jugoslovenskog zbližavanja do političkog ujedinjenja iznose se u mnoštvu članaka, pesama, na skupovima, u štampi. Politički događaji daju podstrek razvoju ideja jugoslovenstva: aneksija Bosne i Hercego-

63

vine, carinski rat između Srbije i Austro-Ugarske, veleizdajnički proces u Zagrebu i dr.

Dokument: *BOSANSKO-HERCEGOVAČKA PREDSTAVKA, članak o protestu intelektualaca Bosne i Hercegovine Carevinskom veću u Beču, o stanju u Bosni i Hercegovini, od 26. januara 1926. god.*

"Zastava", Novi Sad, 1906, br. 10

61.

Fotografije: *GRUPA KNJIŽEVNIKA I INTELEKTUALACA IZ BOSNE I HERCEGOVINE U POSETI BEOGRADU, 1910. GODINE*

Istorijski muzej Srbije, Zbirka fotografija

62.

Značajan vid zbližavanja jugoslovenskih naroda na kulturnom planu bilo je održavanje omladinskih kongresa. Takvi omladinski jugoslovenski kongresi održani su u Beogradu i Sofiji.

Dokument: *Skerlić, Jovan: OMLADINSKI KONGRES, članak*

"Srpski književni glasnik", Beograd, 17 (1906), br. 5

63.

Fotografija: *JOVAN SKERLIĆ (1877-1914), srpski književnik i pripadnik omladinskog jugoslovenskog pokreta početkom XX veka.*

Istorijski muzej Srbije

71

64.

Pored skupova i kongresa, omladina iz raznih jugoslovenskih zemalja se uzajamno posećivala i upoznavala. Prilikom tih poseta dolazilo je do izliva bliskosti i želja za ujedinjenjem.

Dokument: *SRPSKA I HRVATSKA OMLADINA*, članak "Zastava", Novi Sad, 1906, br. 26

65.

Poseban doprinos razvoju južnoslovenske povezanosti dali su susreti južnoslovenskih književnika i publicista. Književnici iz više južnoslovenskih zemalja sastali su se na kongresima u Beogradu, 1904. godine i Sofiji, 1906. godine.

Dokument: *BELEŠKE - DRUGI KONGRES JUGOSLOVENSkih KNJIŽEVNIKA I PUBLICISTA U SOFIJI*, članak iz 1906. godine. "Srpski književni glasnik", 17 (1906), br. 5

66.

Dokument: *BRANIČ SRPSKOG ILI HRVATSKOG JEZIKA - PRVI LINGVISTIČKI ČASOPIS ZA ISPRAVKE GREŠAKA U SRPSKOM ILI HRVATSKOM JEZIKU*, br. 4/1907, Jagodina Istarski muzej Srbije, Zbirka periodike, 411

67.

Dokument: *Skerlić, Jovan: NEOSLOVIZAM I JUGOSLOVENSTVO*, članak Skerlić, Jovan: "Feljtoni, skice i govori", Prosveta, Beograd, 1964.

68.

Omladinski preporod je bio osobito jak u Sloveniji.

Dokument: *Zalokar, V.: GLASOVI O JUGOSLOVANSKOJ VZAJEMNOSTI*, članak "Omladina", Ljubljana, 1908/1909, br. 5, str. 61.

69.

Srpski nedeljni list "Slovenski jug", koji je izlazio u Beogradu 1903. godine, snažno je propagirao ujedinjenje južnoslovenskih naroda, odnosno Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara.

Dokument: *Stojanović, Ljubomir: JUGOSLOVENSKA ČETVORNA KOALICIJA*, članak "Slovenski jug", Beograd, 1909, br. 2

70.

Dokument: *Cvijić, Jovan: O JUGOSLOVENSTVU*, rukopis iz 1910. Arhiv SANU, Zbirka Jovana Cvijića, 14460-III-A-b-1

71.

Jovan Cvijić, istaknuti srpski naučnik je u svojim naučnim i publicističkim radovima dokazivao srodnost i bliskost jugoslovenskih naroda.

Fotografija: *JOVAN CVJIJIC (1865-1927)* Istarski muzej Srbije Zbirka fotografija

72.

Srpski političari bili su svesni potrebe političkog ujedinjenja jugoslovenskih naroda, ali takvu ideju nisu mogli javno iznositi i zastupati zbog suprotnih interesa Austro-Ugarske i Turske, koje bi mogle ugroziti nezavisnost i opstanak Srbije.

Dokument: *JUGOSLOVENSKI POKRET I NEOSLAVIZAM, zabeleška Milovana Milovanovića, srpskog političara i državnika, od 26.06.1909.*

Arhiv Srbije, Zbirka Milovana Milovanovića, VII, 157

73.

Dokument: *DOLAZE NAM BOSANCI, proglas povodom gostovanja pevačkog društva iz Bosne i Hercegovine u Beogradu 1910. godine, plakat*

Arhiv Srbije, Zbirka plakata ZP-217

74.

Dokument: *DOVIDENJA, članak povodom posete omladine Hrvatske Beogradu i Srbiji u 1912. g.*

"Pijemont", Beograd, 1912. br. 101

75.

Dokument: *NARODNO JEDINSTVO I HRVATSKO-SRPSKA NAPREDNA OMLADINA, članak M. Koščine*

"Slovenski jug", Beograd, br. 47, 1911.

76.

Socijal-demokratske stranke svih jugoslovenskih naroda i zemalja početkom XX veka su značajno saradivale i doprinele zbližavanju naroda i jačanju ideje zajedništva. Na jugoslovenskoj socijal-demokratskoj konferenciji u Ljubljani 1909. i Balkanskoj socijaldemokratskoj konferenciji u Beogradu 1910. sve su imale svoje predstavnike.

Dokument: *SOCIJALNO-DEMOKRATIČNA KONFERENCA, članak o Tivoljskoj konferenciji u Ljubljani, od 21-22. novembra 1909. godine.*

"Rdeći prapor", Ljubljana, 1909, št. 128

77.

Fotografija: *UČESNICI BALKANSKE SOCIJALDEMOKRATSKE KONFERENCIJE, u Beogradu 1910.*

Istorijski muzej Srbije, Zbirka fotografija

78.

Na području Hrvatske i Slavonije, Dalmacije i Istre 1905. godine formirana je hrvatsko-srpska koalicija - savez hrvatskih i srpskih stranaka. Pored delovanja u hrvatskom i dalmatinskom saboru, koalicija je koristila razne skupove na kojima se manifestovalo i propagiralo jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda.

Dokument: *VELIKI NARODNI ZBOR U ZADRU, članak o manifestaciji jedinstva hrvatskog i srpskog naroda.*

"Narodni list", Zadar, 1912, br. 94

79.

U književnosti i publicistici pripadnici novog omladinskog preporoda širili su ideju jedinstva i ujedinjenja jugoslovenskih naroda; čak su tvrdili da su Slovenci, Hrvati i Srbi jedan jedinstven narod koji treba da se i politički ujedini u jedinstvenu državu.

Dokument: *Ilešić, Bogumil: SLOVENSKI PREPOROD, članak "Veda", Gorica, 1912, str. 171-172*

БЕОГРАЂАНИ!

У недељу 7. новембра 1911. године у II, часима једна гледа стига у Београд познати артисти „Сони“ из Сарајева са 30 њихових чланова и гостају-Босанци. Они је јуно издржавају на друго место, где има гледају и посету, и у Београд иду и чека да дођу тамо, како то не би још да дођу.

Џејер се још, састављено од свих Београдских концертних, још неће да има нешто артисти на грађанске Београђани. Због тога је напоменуто како тај факт:

ДОЛАЗЕ НАМ БОСАНЦИ!

— да се сви Београђани једна група, уредити оно што се од нама у овим случајима има очекивати

Београђани!

Џејер нас дола:

а) да се **недељу, понедељак и уторак (7., 8. и 9. новембра)** имамо довести Београд познати артисти

б) да се **у недељу 7. окт. у II, часима** једна гледа, напоменуто артисти пролазе на њихово место, артисти и гледајућима гледајућима и уредити

в) да **у недељу 7. окт. артисти** доведе познати артисти Београдски Београдски, јер ће тако доћи, у II часима једна, што напоменуто артисти пролазе познати артисти „Сони“ из Сарајева.

Џејер се још, састављено од свих Београдских, још неће да има нешто артисти на грађанске Београђани.

На свима нама је, дакле, да брже Босанци на њих средима понесу најбоље успољене тилега гледајућима и братским артисти.

С тога, Београђани до виђења у недељу!

Поздрављајући вас

Џејер за свих Босанца.

73

Bogumil Vošnjak:

Praktično jugoslovanstvo.

Ena velikih socialnih činjenic kulturnega razvoja Slovanov je, da nimajo (izvzemši Poljakov in Rusov) tega, kar se imenuje družba, in sicer v onem kulturnem in intelektualnem plemenitem zmislu, kakor se rabi ta diferencirana beseda na zapadu med narodi velikih socialnih tradicij. Gumplovicz je nekoč trdil, da imajo Hrvati mnogo sorodnosti s Poljaki. Primera ni slaba in ima svoj pomen. Pri Hrvatih so se tekom mnogostoletnega samostojnega državnega in pravnega življenja razvijali taki družabni prvki in ilirizem je gotovo mnogo prispeval k snovanju hrvatske družbe. Prišlo pa je vsled ekonomske krize k snovanju popolnega pogina hrvatskega malega plemstva, tistega sloja, ki bi mogel biti krepek stebel družabne kulture, kakoršen je bila do gotove mere poljska šlahta in rusko dvorjanstvo. Da more biti tak socialen činitelj naravnost kvas velikim reformam, nam dokazuje rusko dvorjanstvo. Ko je bil ta hrvatski sloj skoraj uničen, postala je socialna struktura Hrvatov skoraj enaka slovenski. Ne pozabljajmo pa, da dajejo te tradicije družabne preteklosti nek poseben značaj družabnim silam sedanjosti, da je tu neka družabna kontinuiteta, ki je pri Slovencih ni, kar je vzrok mnogim slovenskim napakam in nedostatom. Zapad bi bil slovanskim težnjam mnogo bolj naklonjen, ako ne bi slutil posebno v tistih slovanskih narodih, ki se še niso vzpeli do popolne družabne strukture, nekak tuj element, ki more samo razdirati to, kar so drugi zgradili. Taki družabni outsiderji so predvsem Slovenci in Rusini. Bister opazovalec bo našel vse polno paralelnih črt. Rusini so na vzroku, kazaška neodvisnost jim je vcepila neko neobuzdanost in političen fanatizem, ki izziva strastno mržnjo Poljakov. Pri Slovencih ni vsled bližine zapadnih narodov in vsled stoletne avstrijske vlade to pomanjkanje družabnega razvoja delovalo na tak način na narodno psiho, ki ji je tuj brezmejni politični fana-

14. Veda II. 3.

309

80

80.

Dokument: Vošnjak, Bogumil: PRAKTIČNO JUGOSLAVANSTVO, članak "Veda", Gorica, 1912, str. 214

81.

Dokument: Bešević Petrov, Stevan: ONIMA KOJI DOLAZE, pesma "Pijemont", Beograd, 1912, br. 95

82.

Dokument: Marjanović, Milan: NAROD KOJI NASTAJE - ZAŠTO NASTAJE I KAKO SE FORMIRA JEDINSTVENI SRPSKO - HRVATSKI NAROD, Rijeka, 1913.

82

MILAN MARJANOVIĆ

NAROD KOJI NASTAJE ZAŠTO NASTAJE I KAKO SE FORMIRA JEDINSTVENI SRPSKO-HRVATSKI NAROD

Izdanje Knjižare G. Trbojević. - Rijeka 1913.

OSLOBODILAČKI RATOVI JUGOSLOVENSKIH NARODA 1912-1918

PRILIKA ZA OSTVARENJE ZAJEDNIČKE DRŽAVE

Srbija i Crna Gora, u zajedničkom ratu 1912, odlučno su doprinele rušenju turske dominacije na Balkanu. Oslobođenje jugoslovenske teritorije od turske vlasti doprinelo je kod svih Jugoslavena širenju ideje o međusobnoj uzajamnosti i oslobođenju od Austro-Ugarske. Posle II balkanskog rata 1913. godine, napuštena je ideja o stvaranju balkanske federacije, a sve više se širi ideja o ujedinjenju Srbije i Crne Gore sa jugoslovenskim narodima pod Austro-Ugarskom. Zbog toga je Austro-Ugarska 1914. godine povela rat za uništenje Srbije i Crne Gore - slobodarskih uzora za sve neoslobodene jugoslovenske narode. Za Srbiju i Crnu Goru borba za odbranu nezavisnosti bila je ujedno i "borba za oslobođenje sve neoslobodene braće Srba, Hrvata i Slovenaca". Ovaj strateški cilj politike Srbije nije doveden u pitanje i pored mnogih iskušenja: neprijateljskih zločina i razaranja na okupiranoj teritoriji, poznate "albanske golgote", pritisaka saveznika i dr.

Težnje i interes za oslobođenje i ujedinjenje jugoslovenskih naroda izrazio je i Jugoslovenski odbor, osnovan 1915, a koji je pomognut od srpske vlade, razvio jaku propagandu za ujedinjenje među jugoslovenskim iseljeništvom u svetu i jugoslovenskim dobrovoljcima.

Kod jugoslovenskih naroda pod Austro-Ugarskom, naročito od početka 1917. godine, brzo se razvija ideja i ostvaruju napori za jugoslovensko državno ujedinjenje, najpre u okviru dvojne monarhije, a zatim, kad to uslovi dozvole, u zajedništvu sa Srbijom i Crnom Gorom.

Sa probojem Solunskog fronta od strane srpske vojske, savezničkih i jugoslovensko dobrovoljačkih jedinica i vojnim slomom Austro-Ugarske u jesen 1918, omogućeno je oslobođenje i proglašenje nezavisnosti jugoslovenske teritorije od Austro-Ugarske, tj. stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. oktobra 1918. godine u Zagrebu. Jugoslovenski narodi u ovoj državi, preko svojih političkih zastupnika u Narodnom vijeću SHS odlučno se opredeljuju za ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku jugoslovensku državu, što je potvrđeno odlukom Središnjeg odbora Narodnog vijeća, od 24. novembra 1918. godine u Zagrebu. Konačno, u Beogradu je 1. decembra 1918. godine proglašeno stvaranje prve jugoslovenske države od strane predstavnika Kraljevine Srbije, kojoj su u međuvremenu pristupile Vojvodina i Crna Gora, i zastupnika Narodnog vijeća SHS u ime države Slovenaca, Hrvata i Srba.

BALKANSKI RATOVI 1912 - 1913

83.

Balkanskim ratovima, koje su protiv Turske vodile Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora, praktično je započeto konačno oslobođenje svih južnoslovenskih naroda od strane dominacije. U prvom balkanskom ratu, turska dominacija nad narodima Balkana konačno je prestala, posle odlučnih bojeva i pobjeda balkanskih saveznika nad turskom vojskom krajem 1912. i početkom 1913. godine.

Dokument: CRNOGORCI, proglas kralja Nikole Petrovića povodom objave rata Turskoj 1912. god., plakat Arhiv Srbije, Zbirka plakata, ZP-80

84.

Fotografija: KRALJ CRNE GORE NIKOLA PETROVIĆ (1841-1921)

Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

85.

Dokument: SRPSKOM NARODU, proglas kralja Srbije Petra Karadorđevića povodom objave rata Turskoj 1912. godine, plakat

Arhiv Srbije, Zbirka plakata, ZP-81

86.

Fotografija: KRALJ SRBIJE PETAR KARADORĐEVIĆ (1844-1924)

Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

87.

Glavna bitka između srpske i turske vojske u prvom balkanskom ratu dogodila se kod Kumanova, oktobra 1912. godine. U toj bici, srpska vojska je porazila tursku vojsku, čime je započelo oslobođenje jugoslovenskih krajeva Sandžaka, Kosova i Metohije i Makedonije. Istovremeno je crnogorska vojska oslobodila od turske vlasti delove Sandžaka i Metohije.

Fotografija: NA POPRIŠTU, NEPOSREDNO PO OKONČANJU BITKE KOD KUMANOVA, OKTOBRA 1912. GOD.

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-690

88.

Srpski narod Kosova i Sandžaka, koji se nalazio pod turskim ropstvom više vekova, oduševljeno je dočekivao svoje oslobodioce - srpsku i crnogorsku vojsku, 1912. godine.

Fotografija: **GRUPA SRPSKOG NARODA, KOD MANASTIRA GRAČANICE NA KOSOVU, POZDRAVLJA DOLAZAK SRPSKE VOJSKE, 1912. GODINE.**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-4086

88

89.

Fotografija: **SRPSKA VOJSKA ULAZI U SKOPLJE, OKTOBRA 1912.**

Vojni muzej, Zbirka fotografija R-720

90.

Turska vojska pružila je jači otpor srpskoj vojsci kod Bitolja ali je bila potučena novembra 1912. godine.

Fotografija: **ULAZAK SRPSKE VOJSKE U BITOLJ NOVEMBRA 1912. GODINE.**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-759

91.

Londonskim mirom, iz marta 1913. godine, završen je rat između Turske i balkanskih savezničkih zemalja - Srbije, Crne Gore, Bugarske i Grčke. Tim mirom, Turska je definitivno zbrisana sa Balkana. Odmah potom došlo je do trvenja između pobedničkih zemalja oko podelje teritorija, koje su se oslobodile od turskih vlasti. Bugarska je nastojala da prisvoji celu Makedoniju, pa je povela rat protiv Srbije i Grčke, jula 1913. godine. Tako je počeo drugi balkanski rat, u kome je Crna Gora pritekla u pomoć

su bile u međusobnom sukobu. Londonskim i Bukureškim mirom makedonske zemlje su podeljene između Bugarske, Srbije, Grčke i Albanije. Ratom 1913. godine, praktično su uništena sva nastojanja za ujedinjenje u federativnu državu Bugarske i Srbije.

Fotografija: **SRPSKA I BUGARSKA VOJSKA OZNAČAVAJU DEMARKACIONU GRANIČNU LINIJU U MAKEDONIJI 1913. GODINE**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-664

93.

Makedonski narod je posle balkanskih ratova nacionalno obespravljen i podeljen između Bugarske, Grčke, Srbije i Albanije. Sa tim se nisu mirili makedonski rodoljubi i nacionalni revolucionari. Oni su od velikih sila tražili da se poštuju makedonska nacionalna prava i da Makedonija ostane jedinstvena državna celina. Takav stav naročito su zauzeli makedonski rodoljubi i emigranti u Petrogradu, gde su izdavali svoj list "Makedonski glas".

Dokument: **MEMORANDUM MAKEDONCEV, proglas grupe Makedonaca u Petrogradu od 1. marta 1913.**
"Makedonskij glas", od 9. juna 1913.

94.

Dokument: **REZOLUCIJA MAKEDONSKIH EMIGRANTOV**

"Makedonskij glas", Petrograd, 1914, br. 10

95.

Fotografija: **NIKOLA PAŠIĆ, VENIZELOS I SERDAR JANKO VUKOTIĆ NA BEOGRADSKOJ ŽELEZNIČKOJ STANICI PO POVRATKU SA MIROVNE KONFERENCIJE U BUKUREŠTU 1913. GODINE**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-163

96.

Karta: **TERITORIJE KOJE SU UŠLE U SASTAV SRBIJE I CRNE GORE POSLE BALKANSKIH RATOVA 1912-1913**

"Školski istorijski atlas", Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1965.

Srbiji, a Bugarsku su u međuvremenu napale Turska i Rumunija. Bugarska je bila poražena.

Dokument: **DRAGI MOJI SRBI, proglas kralja Petra Karadorđevića, povodom napada Bugarske na Srbiju 1913. godine, plakat.**

Narodna biblioteka Srbije, Zbirka plakata, 153/4

92.

Oktoobra 1913. godine zaključen je u Bukureštu mir između Bugarske i njenih suseda. Bukureškim mirom završen je drugi balkanski rat i utvrđene granice između balkanskih država koje

Меморандумъ Македонцевъ.

Въ признательствѣ и въ благодарности за помощь союзныхъ балканскихъ державъ.

Македонцы постоянно, возставали и боролись въ течение вѣковъ за независимость и свободу и своею упорною борьбою содѣйствовали освобожденію Сербіи, Греціи и Болгаріи. Когда, послѣ великой освободительной войны 1878 года, Македонія опять осталась въ прежней неволѣ, она еще съ большиною самоотверженіемъ стала бороться за свою независимость. За періодъ только съ 1878 года и до нынѣшней „освободительной“ войны македонскіе повстанцы имѣли свыше тысячи стычекъ и сраженій съ турками, завоеывая себѣ свободу. Военные успѣхи, достигнутые союзниками въ нынѣшней кампаніи въ значительной степени падаютъ и на долю македонскихъ ополченскихъ и четническихъ дружинъ, сформированныхъ Внутренней Организациею и 27-ю эмигрантскими братствами. Свыше ста тысячъ македонскихъ четниковъ и ополченцевъ сражались бокъ-о-бокъ съ союзными арміями. Вся Македонія была завоевана при громадномъ участіи македонскихъ вооруженныхъ силъ. При взятіи многихъ городовъ и укрѣпленныхъ мѣстъ македонцы проявили отвагу и самоотверженность. Въ битвахъ при Кумановѣ, Черногъ Верѣ, Скопѣ, Велесѣ, Прилѣпѣ, Витоли, Ресенѣ, Костурѣ, Киржали, Мустекли, Дявна, Феро, Сересѣ, Солунѣ, Струициѣ участвовали македонскія ополченскія дружины. Подъ Буларироу, Шаръ-Кюй, Родосто, Кирялино, Люнебургасоу, Чаталджой и Адрианополемъ не мало доблестныхъ македонскихъ сыновъ положили свою жизнь за общее союзническое дѣло. Неприступная Кресненскія и многія другія горныя ущелья въ Македоніи находились еще завогдо до объявленія войны союзниками въ рукахъ македонскихъ четниковъ, откуда послѣдніе непрерывно дѣлали нападенія на непріятели и этия деморализовывали его армію. Такое положеніе, когда весь

98.

Knjiga:

Skerlić, J.: DANAŠNJI SRPSKO-HRVATSKI NACIONALIZAM, Rijeka, 1913.

99.

Oduševljen pobjedama Srbije i Crne Gore u balkanskim ratovima, slovenački književnik Ivan Cankar održao je predavanje "Slovinci in Jugoslavlani" u Ljubljani, 1913. u kome je izrazio nadu da će doći do ujedinjenja jugoslovenskih naroda.

Dokument: *Cankar, Ivan: SLOVENCI IN JUGOSLOVANI, članak "Zarja", Ljubljana, 1913, št. 557*

99

ZARJA

Pozivamo čitatelje na 10. let.

Mno. 527. V Ljubljani, v torek dan 15. aprila 1913. Leto III.

Vojna jedinica.

... (text) ...

La patrie kanton.

... (text) ...

Stranici u Jugoslaviji.

... (text) ...

37

97.

Pobedom nad Turskom i oslobodenjem jugoslovenskih krajeva od turske vlasti, Srbiji i Crnoj Gori je porastao ugled kod svih jugoslovenskih naroda koji su se nalazili u sastavu Austro-Ugarske. Srpsko-crnogorski ratni uspjesi pobudili su nadu u njihovo oslobodenje, ojačali osjećanje međusobne bliskosti i veru u mogućnost ujedinjenja.

Dokument: *Čerina, V.: PRIJE I POSLIJE KOSOVA, članak "Vihor", Zagreb, 1914, br. 2*

110.

Posle objave rata Srbiji, austrougarska vlast je svuda vršila i podsticala progone srpskog stanovništva, naročito u Bosni i Hercegovini.

Fotografija: **VEŠANJE SRPSKOG STANOVNIŠTVA U AVTOVCU, HERCEGOVINA, 1914. GODINE**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-314

110

111.

Objava rata za Srbiju je predstavljala pitanje "biti ili ne biti". Pored borbe za odbranu nezavisnosti, ona je vodila akcije za ujedinjenje u jednu državu svih Srba, Hrvata i Slovenaca. U tom pravcu, Srbija je angažovala sve svoje potencijale: diplomatske, kulturne, intelektualne, vojne.

Dokument: **AKO RAT BUDE USPEŠAN, zabeleška sa sastanka grupe srpskih političara i državnika sa predsednikom srpske vlade N. Pašićem od 16. VIII 1914. (na kome se dogovaralo o budućem radu na ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca)**

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-4-573

112.

Borbu i akcije za ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca srpska vlada je povela diplomatskim putem kod savezničkih vlada i evropske javnosti. U delu evropske javnosti, srpska orijentacija i program za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca nailazila je na razumevanje, kao npr. kod engleskog javnog radnika Sitona Votsona.

Dokument: **Votson, Siton: ULOGA SRBIJE U EVROPSKOM RATU, članak "Pravda", 1914, br. 260**

113.

Grafika: **SRPSKI VOJNICI U AKCIJI, od V. Becića (38,5 x 41,4 cm)**
Istorijski muzej Srbije, 2824

114.

Od početka rata 1914. godine, u Srbiju su dolazili i stupali u vojsku kao dobrovoljci mnogi Srbi iz Austro-Ugarske.

Fotografija: **ZAKLETVA SRPSKIH DOBROVOLJACA IZ BOSNE, U VARDIŠTU KOD VIŠEGRADA, 1914. GODINE**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-314

RATNI PROGRAM SRBIJE 1914.

115.

Srpska vlada je od samog početka rata sa Austro-Ugarskom, isticala da se bori za odbranu svoje države i oslobođenje od Austro-Ugarske svih jugoslovenskih krajeva. Taj stav je najpre isticala diplomatskim putem kod saveznika: Rusije, Francuske i Velike Britanije.

Dokument: **ZABELEŠKA O INSTRUKCIJAMA NIKOLE PAŠIĆA, PREDSEDNIKA SRPSKE VLADE, POSLANSTVIMA SRBIJE O NJENIM RATNIM CILJEVIMA, OD 22. IX 1914. GODINE.**

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-7-441

116

TEROR AUSTROUGARSKE VOJSKE U MAČVI, AVGUSTA 1914. GODINE

Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

117.

Intelektualni i kulturni krugovi Srbije snažno su podržavali ratni program srpske vlade.

Dokument: **ŠTA SRBIJA TRAŽI, članak "Pravda", Beograd, 1914, br. 275**

118.

Dokument: **Cvijić, Jovan (Dinaricus): JEDINSTVO JUGOSLOVENA, (knjiga), Niš, 1915.**

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-56

119.

Srpska vlada je, angažujući sve raspoložive intelektualne snage Srbije za propagiranje ratnih ciljeva, oformila Komitet koji je radio na razvijanju i propagiranju ideje oslobođenja i ujedinjenja jugoslovenskih naroda u jednu državu.

Dokument: **ZABELEŠKA SA SASTANKA GRUPE SRPSKIH POLITIČARA, NA KOME NIKOLA PAŠIĆ I DRUGI ISTIČU POTREBU STVARANJA KOMITETA, KOJI ĆE RADITI NA PROPAGIRANJU IDEJA UJEDINJENJA JUGOSLOVENSKIH NARODA, OD 14. X 1914. GODINE.**

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-4-574

124.

U borbama za odbranu slobode Srbije od austro-ugarske vojske 1914. godine, istakli su se pripadnici srpske vojske iz oslobođenih krajeva Kosova i Makedonije, koji su se posle balkanskih ratova nalazili pod vojnom upravom. U znak zahvalnosti za njihovo nesebično borbeno zalaganje, regent Srbije Aleksandar Karadordević je 25. decembra 1914. godine (St. kal.) ukinuo vojnu upravu nad oslobođenim krajevima u balkanskim ratovima i proširio sva prava po Ustavu Kraljevine Srbije iz 1903. godine na te krajeve. Time su novooslobođeni krajevi u balkanskim ratovima izjednačeni u svim pravima sa ostalim krajevima Srbije.

Dokument: *USTAV U NOVIM KRAJEVIMA*, članak
"Pravda", Beograd, 1914, br. 304

125.

Dokument: *KARTA VOJNE OPERACIJE U KOLUBARSKOJ BICI, 1914. GODINE*
"Vojna enciklopedija", Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1958.

JUGOSLOVENSKI ODBOR

126.

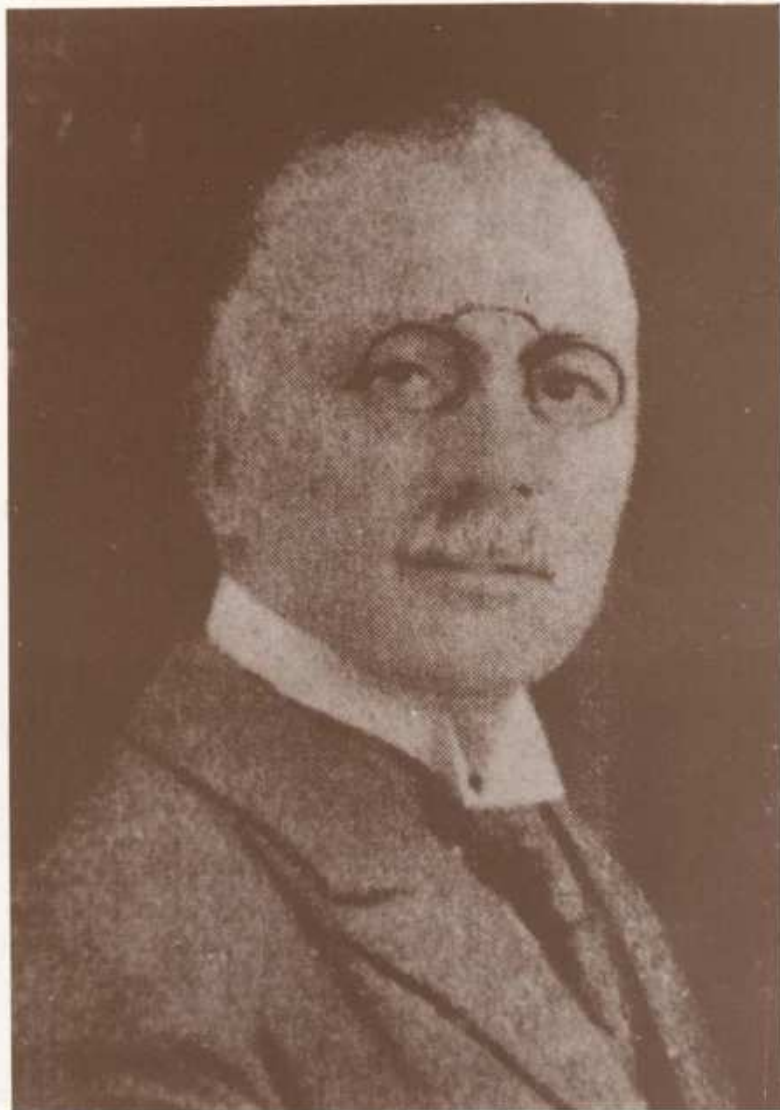
Ugledni politički javni radnici jugoslovenskih naroda pod Austro-Ugarskom, a koji su izbegli u inostranstvo, još na početku I svetskog rata započeli su akcije kod evropskog i svetskog javnog mnjenja na propagiranju ideje o ujedinjenju svih jugoslovenskih naroda, posle oslobođenja od Austro-Ugarske, sa Srbijom i Crnom Gorom. Vidnu ulogu u stvaranju političkog predstavničkog tela jugoslovenskih naroda u inostranstvu, docnije nazvanog Jugoslovenski odbor, imao je dalmatinski političar Frano Supilo.

Dokument: *ZABELEŠKA O AKCIJI FRANA SUPILA NA ORGANIZOVANJU JUGOSLOVENSKOG ODBORA, od 17-30.XII 1914. GODINE*
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-7-564

127.

Jugoslovenski odbor osnovan je u Rimu krajem 1914. i početkom 1915. godine. U proleće 1915. godine nalazi se u Londonu, gde je uglavnom ostao do kraja prvog svetskog rata. Za predsednika Jugoslovenskog odbora izabran je Ante Trumbić, ugledni hrvatski političar iz Dalmacije.

Fotografija: *ANTE TRUMBIĆ (1864-1939), PREDSEDNIK JUGOSLOVENSKOG ODBORA*
Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

127

128.

Dokument: *"OBNOVA" - NOVI JUGOSLOVENSKI ČASOPIS, glasnik Jugoslovenske nacionalističke omladine - poziv na pretplatu, Niš, 1. jun 1915. godine.*
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-51-20

129.

Dokument: *"JUGOSLOVENSKI GLASNIK", Niš, 1915, br. 1. koji uređuje Odbor Srba, Hrvata i Slovenaca*
Arhiv SANU, 13327

130.

Za učešće Italije na strani sila Antante u prvom svetskom ratu, ugovorom u Londonu iz aprila 1915. godine, obećani su joj delovi jugoslovenske nacionalne teritorije, među kojima cela Istra i veći deo Dalmacije. To je izazvalo ogorčenje kod srpske vlade i jugoslovenske političke emigracije iz Austro-Ugarske.

Dokument: *IZVEŠTAJ LJUBE STOJANOVIĆA IZ PETROGRADA - SRPSKOJ VLADI, OD 18.IV 1915. GODINE, O ZAKLJUČENJU LONDONSKOG PAKTA SA VEZNIKA SA ITALIJOM*
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-2-558

131.

Jugoslovenski odbor u Londonu upoznao je javnost sa željama jugoslovenskih naroda pod Austro-Ugarskom da se od nje oslobode i ujedinjeni žive svi Južni Sloveni u jednoj državi.

Dokument: MEMOIRE DU COMITE DE L'EMIGRATION JOUGOSLAVIE D'AUTERICH-HONGARIC LES ASPIRATIONS DU PEUPLE JOUGOSLAVIE, memoar predat lordu Kru, London, 21.VI 1915. godine.

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-8-270

132.

Fotografija: ČLANOVI JUGOSLOVENSKOG ODBORA, U PARIZU, 1916. GODINE

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, zbirka fotografija, inv.br. 492

133.

Dokument: Belić, Aleksandar: JUGOSLOVENSKO PITANJE, Niš, 1915. (knjiga)

134.

Jugoslovenski odbor u Londonu razvio je veliku političku i propagandnu delatnost po pitanju oslobođenja i ujedinjenja jugoslovenskih naroda u jednu državu. Takvu delatnost Jugoslovenski odbor je naročito razvijao među brojnim jugoslovenskim iseljentištvom u Severnoj i Južnoj Americi.

Rezultat tog delovanja jeste da su jugoslovenski iseljenici u ogromnoj većini bili za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje svih jugoslovenskih naroda u jednu državu. O tome su oni doneli brojne rezolucije i proglase. Veliki broj iseljenika jugoslovenskog porekla učestvovali su kao dobrovoljci u sastavu Jugoslovenske divizije srpske vojske na Solunskom frontu 1916-1918. godine.

Dokument: IZVEŠTAJ POTOČNJAKA, ČLANA JUGOSLOVENSKOG ODBORA, O USVOJENIM REZOLUCIJAMA SA ZBORA SRBA, HRVATA I SLOVENACA U ČIKAGU (SAD), OD 13. MARTA 1915. GODINE

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-8-77

135.

U oktobru 1915. godine Srbiju su napale udružene vojne snage Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske. I pored snažnog otpora srpske vojske, teritorija Srbije je postepeno zauzimana i najzad okupirana. Srpska vojska, ne pristajući na kapitulaciju, pod veoma teškim okolnostima, odstupala je sa delom naroda kroz gudure Albanije, nadajući se da će je prihvatiti saveznici. U Srbiji je zavedena vojna okupacija Austro-Ugarske i Bugarske.

Dokument: AUSTROUGARSKI PROGLAS O ZAVODENJU VOJNE OKUPACIONE UPRAVE U SRBIJI, OD 15. NOVEMBRA 1915. GODINE, plakat

Arhiv Srbije, Zbirka plakata, ZP-106

136.

Ni posle napuštanja nacionalne teritorije, nisu se Srbi odricali ratnog programa Srbije, već će se rat nastaviti do konačnog oslobođenja i ujedinjenja svih Srba, Hrvata i Slovenaca.

Fotografija: POVLAČENJE SRPSKE VOJSKE KROZ VRLETI ALBANIJE U ZIMU 1915-1916. GODINE

Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

137.

Crnogorska vojska pružila je žestok otpor nadmoćnijoj i brojnijoj austrougarskoj vojsci, u jesen 1915. godine, koja je nameravala ne samo da zauzme teritoriju Crne Gore već i da odseče i opkoli srpsku vojsku u njenom povlačenju kroz Crnu Goru i Albaniju. U velikoj bici kod Mojkovca, decembra 1915. godine, crnogorska vojska je osujetila te namere austrougarske vojske, radi čega ta bitka ima veliki istorijski značaj.

Dokument: SKICA BITKE KOD MOJKOVCA CRNOGORSKE I AUSTROUGARSKE VOJSKE, DECEMBRA 1915. GODINE

"Vojna enciklopedija" Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1958.

138.

Crnogorska vojska je 20. januara 1915. godine kapitulirala pred austrougarskom vojskom. Međutim, crnogorski narod nije pristajao na kapitulaciju i gubitak slobode, već je celo vreme okupacije Crne Gore 1916-1918. godine davao oružani otpor u vidu komitske borbe za oslobođenje Crne Gore.

Dokument: NAREDBA SERDARA JANKA VUKOTIĆA, OD 20. JANUARA 1916. GODINE, O RASPUŠTANJU CRNOGORSKE VOJSKE

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-49-971

136

139.

Sa albanske obale srpsku vojsku su saveznici prebacili na ostrvo Krk i severnu Afriku radi oporavka. Posle nekoliko meseci, odatle je prebačena na front kod Soluna protiv bugarske, austrougarske i nemačke vojske. Oporavljena i reorganizovana srpska vojska će postići veliki vojni uspeh u bici za zauzimanje masiva Kajmakčalana, krajem 1916. godine, posle koje je zauzela Bitolj i tako stupila na tlo svoje države. Borbe na Solunskom frontu, bez odlučujućih bitaka, vodiće se sve do jeseni 1918. godine.

Dokument: **SRPSKA VOJSKA NA SOLUNSKOM FRONTU**, criež

Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

ПОСЛАНИЦА

10-21-16

JUGOSLOVENSKOJ BRACI SRBIMA I SLOVENCIMA
U SEVERNOJ AMERICI
OD JUGOSLOVENSKOG ODBORA U LONDONU

Draga Braćo,

Nas je svakodnevno obavestilo glas, da se i ove godine kao
lako sastaje Veliki Zbor delegata naše Jugoslovenske braće u Sjevernoj
Americi. Još jedna slobodna riječ u zemli slobode, progovoriti ispred našeg
zablaženog u Austro-Ugarskoj, znak je narodne svijesti svih čestitih Srba,
Hrvata i Slovenaca s te strane okeana. Još jedan muški glas dostojnih ljudi
koji u isto vrijeme rame uz rame sa viteškom braćom iz Srbije lažu kri-
na Dunavu i Makedoniji za buduću zajedničku otadžbinu, znak je duhovnog je-
dninstva cijelog našeg naroda bez razlike imena i vjerezakona. Naš bratoni
razgovor i dogovor izraz je nesavladane težnje svih ljutih Slovena da u
jednoj i nezavisnoj državi zasnuju slobodu i blagostanje zajedno sa ostalo
braćom u Srbiji i Crnoj Gori, naravno je neizmjerne životne snage cijelog naš
našeg naroda kojem će skoro izostajati sjačajni i konačni pobjedu nad opti-
i vjekovni neprijateljem nad Nemcima i Mađarima, nad Bugarima i Turcima.

Moćni saveznici i plemeniti prijatelji Srbije i cijelog našeg
naroda: Rusi, Francuzi i Englezi postavili su na ovom ratu slobodu, nezavisnost
malih naroda. Moćnost je malog naroda kao što je naš, da razvije
veličinu sve ideje i da ujednačujući se nepromjenivom vekom krvi i jezika
istekne svoju unutaraju snagu kao najbolji dokaz i najsigurniji je jemstvo
svoje sposobnosti za trajan i samostalan državni život.

Malena Srbija stekla je priznanje i prijateljstvo svojih save-
znika koliko hrabrenju svoje vojske, poštenijem, toliko isto i velikim i
podvigom, koji je napisala na zastavi svoje vojske: oslobođena jednokrno

140.

Dokument: **PLAN ZA SAKUPLJANJE VOJNIKA SRBA, HRVATA I SLOVENACA U AMERICI ZA NAŠU VOJSKU**, od vojnog predstavnika Srbije u Parizu, Pariz, 18. avgusta 1916.

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-19-161

141.

Dokument: **POSLANICA JUGOSLOVENSKOJ BRACI: SRBIMA, HRVATIMA I SLOVENCIMA U AMERICI**, od Jugoslovenskog odbora, London, 5. oktobar 1916, plakat

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-19-82

142.

Dokument: **JUGOSLAVIJO! SRBI, HRVATI I SLOVENCIMA**, proglas Jadranske legije u Italiji, 1917. godine, plakat

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-19-515

143.

Dokument: **REZOLUCIJE PRIHVAĆENE PRVI DAN ZBORA U PITZBURGU**, članak od 29. novembra 1916.

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-19-306

144.

Fotografija: **JUGOSLOVENSKA DOBROVOLJAČKA DIVIZIJA NA SOLUNSKOM FRONTU, NA POLOŽAJU KOD ČVORKA**, 1917. GODINE

Vojni muzej, Zbirka fotografija R-809

150.

Politički i javni radnici Crne Gore, koji su se posle okupacije Crne Gore nalazili u inostranstvu na čeli sa Andrijom Radovićem, formirali su 1917. godine Odbor za narodno ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom. Odbor se nalazio u Ženevi i Parizu, a okupljao je javne i političke delatnike koji su poticali iz Crne Gore. Odbor je razvio široku delatnost na propagiranju ujedinjenja Crne Gore i Srbije, a zatim ostalih jugoslovenskih naroda u jednu državu.

Dokument: PROGRAM ODBORA ZA NARODNO UJEDINJENJE CRNE GORE, iz 1917. GODINE
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović - Pižon, 80-49-981

151.

U cilju propagiranja ujedinjenja jugoslovenskih naroda, predstavnici Srbije i Jugoslovenskog odbora, koji su se nalazili u Londonu, zajednički su organizovali i preduzimali akcije. Jedna od njih je stvaranje Jugoslovenskog odbora za ratne ciljeve 1918. godine sa sedištem u Poslanstvu Srbije u Londonu.

Dokument: PROGRAM RADA JUGOSLOVENSKOG ODBORA ZA RATNE CILJEVE, iz 1918. godine
Arhiv Srbije, MID, Poslanstvo u Londonu, 1918, F-1

152.

Naučnici iz Srbije i kulturni delatnici iz jugoslovenskih krajeva Austro-Ugarske, u nizu drugih akcija propagiranja jugoslovenskog nacionalnog jedinstva kod evropske i svetske javnosti, preduzeli su akciju na izdavanju Jugoslovenske enciklopedije, tokom 1917. i 1918. godine. Do završetka prvog svetskog rata, i pored obimnog rada, enciklopedija nije izradena ni objavljena, ostao je samo trag jednog pregnuća u pravcu ujedinjenja jugoslovenskih naroda u zajedničku državu.

Dokument: JUGOSLOVENSKA ENCIKLOPEDIJA, nacrt plana za izradu Jugoslovenske enciklopedije, iz 1917. godine.
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović - Pižon, 80-17-22

KRFSKA DEKLARACIJA I NJEN ODJEK

145.

Dokument: ETNOGRAFSKA KARTA JUGOSLOVENA, iz 1917. godine (na srpsko-hrvatskom i francuskom jeziku)
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-19-513

146.

Srpska vlada i Jugoslovenski odbor sastali su se u leto 1917. godine na Krfu, gde su potpisali zajedničku izjavu, tzv. "Krfsku deklaraciju" u kojoj je iznet zahtev jugoslovenskih naroda da budu oslobođeni, ujedinjeni i da žive u zajedničkoj državi. Deklaracija je sadržala i osnovna načela budućeg uređenja zajedničke nezavisne države. Krfaska deklaracija je dobila veliki međunarodni odjek, a za njeno ostvarenje su se zalagale sve političke snage jugoslovenskih naroda koje su se nalazile u inostranstvu.

Dokument: "KRFASKA DEKLARACIJA", koju su doneli predstavnici Kraljevine Srbije i Jugoslovenskog odbora, na Krfu, 20. jula 1917.
Arhiv JAZU, A-JO, sv. 37

147.

Fotografija: UČESNICI KRFSKE KONFERENCIJE, NA KRFU, JULA 1917. GODINE
Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija, inv. br. I-495

148.

Dokument: PISMO N. PAŠIĆA, PREDSEDNIKA SRPSKE VLADE- J. JOVANOVIĆU-PIŽONU, POSLANIKU SRBIJE U LONDONU, U KOME TRAŽI DA DORADI TEKST "MEMORANDUMA O NAŠIM NACIONALNIM ZAHTEVIMA", od 18. III 1918.
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović - Pižon, 80-10-117

149.

Dokument: "MEMORANDUM O NAŠIM NACIONALNIM ZAHTEVIMA" Nacrt teksta iz 1917. godine
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović - Pižon, 80-51-256

UNUTRAŠNJI FRONT ZA UJEDINJENJE

155.

Početkom 1917. godine, u Austro-Ugarskoj se vidno osećaju znaci njenog vojnog i unutrašnjeg slabljenja. Ulazak SAD u rat na strani sila Antante bio je znak izvesnosti poraza Centralnih sila - Nemačke i Austrije. Slabljenje Austro-Ugarske omogućilo je slovenskim narodima u njenim okvirima da otvoreno traže ostvarenje svojih nacionalnih i političkih prava.

Poslanici iz jugoslovenskih krajeva u Carevinskom veću u Beču, formirali su početkom 1917. godine Jugoslovenski klub poslanika. U ime Jugoslovenskog kluba poslanika Anton Korošec je dana 30. maj 1917. godine, pročitao izjavu u kojoj se traži da se "u okviru prostora Austro-Ugarske formira državno telo od krajeva gde žive Slovenci, Hrvati i Srbi i koje bi se nalazilo pod žezlom Habsburško-Lotarinške Monarhije".

Dokument: **"MAJSKA DEKLARACIJA" - IZJAVA JUGOSLOVENSKOG KLUBA U CAREVINSKOM VEĆU U BEČU, OD 30. MAJA 1917. GODINE**

Iz knj. F. Šišić: "Dokumenti o stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919", Zagreb, 1920.

155

54.

Deklaracija Jugoslovenskoga kluba.*

Beč, 30. maja 1917.

Potpisani narodni zastupnici u »Jugoslovenskom klubu« udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lotarinške dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda.

S ovim pridržajem potpisani će učestvovati u radu Parlamenta.

U Beču, 30. maja 1917.

Dr. Korošec.

Dr. M. Laginja.

Dr Karl Vertovšek, Viekoslav Spinčić, Dr Otokar Rybař, Dr. Vladimir Ravnihar, Eugen Jarc, Don Ivo Prodan, Janez Hladnik, Franz Pišek, Ivan Roškar, Josip Gostinčar, Mihael Brečić, Josip vitez Pogačnik, Dr Lovro Pogačnik, Dr Melko Čingrija, Dr A. Gregorčič, Dr Janez Krek, Dr. Sesardić, Dr. F. Janković, Dr. Šušteršič, Fon, Dr A. Dulibić, Dr Benković, Juraj Biankini, Dr Ivčević, Dr. A. Tresić-Pavličić, F. Demšar, Prof. J. V. Perić, Dr. Josip Smodlaka, Fr. Jaklič.¹

156

156.

Fotografija: **ANTON KOROŠEC (1872-1940), VODA JUGOSLOVENSKOG KLUBA POSLANIKA CAREVINSKOG VEĆA U BEČU 1917-1918. GODINE**

Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

157.

"Majska deklaracija" Jugoslovenskog kluba poslanika u Carevinskom veću u Beču dobila je široku masovnu podršku među političkim i javnim delatnicima jugoslovenskih naroda u okviru Austro-Ugarske. Telegrami podrške i izjave saglasnosti sa njom stizale su iz mnogih gradova, naročito Slovenije.

Dokument: *PODRŠKA ŽENA I DECE LJUBLJANE MAJSKOJ DEKLARACIJI, IZ DECEMBRA 1917. G., letak*

Arhiv Slovenije, Dež.pred. 1917, spis 3595. priloga

158.

Korak dalje od Majske deklaracije otišlo se u Ljubljanskoj izjavi prvaka slovenačkih političkih stranaka, od 3. septembra 1917. godine, u kojoj se ne pominje da jugoslovenska buduća država treba da bude u okvirima Austro-Ugarske.

Dokument: *SEPTEMBARSKA (LJUBLJANSKA) IZJAVA, članak "Hrvatska država", Zagreb, od 4. IX 1917*

159.

Fotografija: *ANTE TRUMBIĆ I STOJAN PROTIĆ U POSETI JUGOSLOVENSKOJ DIVIZIJI NA SOLUNSKOM FRONTU, 1917.*

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

160.

Dokument: *UJEDINJENJE, organ Crnogorskog odbora za narodno ujedinjenje, Ženeva, br. 19.*

Istorijski muzej Srbije

161.

Dok se tokom 1917. godine izražavala masovna podrška Majske deklaraciji Jugoslovenskog kluba poslanika u Beču, političke snage svih jugoslovenskih naroda počele su od početka 1918. godine da organizovane deluju u pravcu ostvarenja ujedinjenja. Grupa političara iz redova Slovenaca, Hrvata i Srba, pokrenula je svoj list "Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", koji je donosio izveštaje, proglase i opise svih akcija koje su podsticale ujedinjenje i stvaranje jugoslovenske države. List je počeo da izlazi u Zagrebu 1. januara 1918. godine.

Osim pokretanja lista, političari građanske orijentacije nastojali su da stvore opštepolitičku or-

ganizaciju, predstavničko telo Slovenaca, Hrvata i Srba, od stvaranja jugoslovenske države, koje bi bilo koordinator glavnih akcija za ujedinjenje.

Inicijativni predlog za njegovo stvaranje donet je na sastanku grupe političara u Zagrebu, 18. januara 1918. godine.

Dokument: *NARODNO PREDSTAVNIŠTVO, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", od 22. I 1918.

162.

Dokument: *IZJAVA BIVŠIH POSLANIKA ISTARSKOG SABORA, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 25. januara 1918.

163.

Dokument: *SPLITSKA OMLADINA TRAŽI NARODNU KONCENTRACIJU, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 15. VI 1918.

164.

Koncentracija političkih stranaka i grupa Slovenaca, Hrvata i Srba na programu ujedinjenja svih jugoslovenskih naroda u Austro-Ugarskoj izvršena je na sastanku u Zagrebu 2. i 3. marta 1918. godine.

Dokument: *REZOLUCIJA HRVATSKIH, SRPSKIH I SLOVENAČKIH POLITIČARA ZA KONCENTRACIJU POLITIČKIH STRANAKA I GRUPA, OD 3. MARTA 1918, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 4. III 1918.

165.

Dokument: *ZAKLJUČCI SA SASTANKA POLITIČARA HRVATA I SRBA IZ HRVATSKE, DALMACIJE, BOSNE I HERCEGOVINE I ISTRE O POTREBI STVARANJA OPŠTE NARODNE ORGANIZACIJE ZA RAD NA NARODNOM UJEDINJENJU, Zagreb, od 24. V, 1918, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 24. V 1918.

166.

Političari Slovenije i Istre su 27. maja 1918. godine formirali Odbor političkog društva Hrvata i Slovenaca u Istri i dali izjavu, u kojoj traže ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba i stvaranje zajedničke države.

Dokument: *IZJAVA ODBORA POLITIČKOG DRUŠTVA HRVATA I SLOVENACA U ISTRI, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 20. juna 1919.

167.

Socijalistička omladina Slovenije je u martu 1918. godine tražila federativno uređenje buduće slovenačko-hrvatsko-srpske države.

Dokument: *NAŠA POSLANICA, članak "Demokracija", Ljubljana, 1 (1918), br. 1/2*

168.

Dokument: *ZA OPŠTU NARODNU ORGANIZACIJU, članak*

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, 1918, br. 137

169

169.

I spoljni faktori su uticali na stvaranje države slovenskih naroda koji su živeli u okviru Austro-Ugarske monarhije. Naime, predsednik SAD je januara 1918. godine izneo svoj plan - u 14 tačaka - za uspostavljanje svetskog mira. U njemu je predlagano da se slovenskim plemenima u Austro-Ugarskoj garantuje nesmetan razvitak. Austrija nije prihvatila Vilsonov plan, što je navelo saveznike - Francusku, Englesku i SAD - da se privole koncepciji uništenja Austro-Ugarske i formiranja slobodnih država od naroda koji je sačinjavaju.

Dokument: *Križanić, Pjer: USKRSNUĆE JUGOSLAVIJE, crtež iz 1918. godine.*

Istorijski muzej Srbije, 5645

170.

Dokument: *IZVEŠTAJ N. GRAŠKOVIĆA - A. TRUMBIĆU O AMERIČKOM*

STAVU DA JUGOSLOVENSKI NARODI BUDU POTPUNO OSLOBODENI OD NEMAČKE I AUSTROUGARSKE VLASTI iz Vašingtona, London 29. VI 1918.

Arhiv JAZU, Arhiv Jugoslovenskog odbora, sv. 5

171.

Posle izvršene koncentracije građanskih stranaka i grupa jugoslovenskih naroda Austro-Ugarske, u proleće i leto 1918. godine, pristupilo se formiranju predstavničkih i upravnih organa. Bili su to novi državni organi, koji su zamenjivali stari državni aparat Austro-Ugarske.

Prvi takav organ u jugoslovenskim krajevima Austro-Ugarske stvoren je 17. avgusta 1918. godine u Ljubljani pod imenom Narodno vijeće za Sloveniju i Istru.

Dokument: *STVARANJE NARODNOG VIJEĆA ZA SLOVENIJU I ISTRU, članak*

"Slovenski narod", Maribor-Ljubljana od 17-19. avgusta 1918.

172.

Dokument: *DRŽAVJANI, proglas o stvaranju Narodne vlade Slovenije, od 31. X 1918, u "Uradnom listu Narodnog sveta za Sloveniju" Arhiv Slovenije, Narodni svet, spisi.*

173.

U Zagrebu je 6. oktobra 1918. godine stvoreno Narodno vijeće kao političko predstavničko telo svih Slovenaca, Hrvata i Srba u Austro-Ugarskoj.

Dokument: *OBAVEŠTENJE NARODU O OSNIVANJU NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA, ZAGREB 6. oktobra 1918.*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

174.

U vreme kad (u leto 1918) kulminiraju politička previranja unutar Austro-Ugarske u pravcu njenog razbijanja, na Solunskom frontu srpske i savezničke trupe vrše poslednje pripreme pred odlučujuću bitku za oslobodenje Srbije i jugoslovenskih krajeva od Austro-Ugarske.

Fotografija: *SMOTRA SRPSKIH TRUPA NA SOLUNSKOM FRONTU, SEPTEMBRA 1918.*

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

175.

Uslud slabljenja Austro-Ugarske i nestajanja i nemoći njenih državnih organa vlasti, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, donelo je 19. oktobra 1918. godine odluku o preuzimanju sve vlasti na etničkom području Slovenaca, Hrvata i Srba na prostoru Austro-Ugarske.

Dokument: *OBAVEŠTENJE O ODLUCI NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA, od 19. oktobra 1918.*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

176.

Dokument: *APEL SRPSKIH SOCIJALISTA HUMANOM SVETU, UPSALA, 1917.* (franc. jezik), knjiga "Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije" tom V, Istorijsko odeljenje CK KPJ, Beograd, 1953.

177.

Dokument: *ZAKLJUČCI VSESLOVENSKEG RADNIČKOG DOMA, članak "Naprej", Ljubljana, od 29. VII 1918.*

178.

I sve socijal-demokratske stranke iz jugoslovenskih zemalja Austro-Ugarske dale su svoj doprinos ujedinjenju. One su na Jugoslovenskoj socijalističkoj konferenciji u Zagrebu, 5. i 6. oktobra 1918. godine, usvojile rezoluciju u kojoj podržavaju borbu za ujedinjenje jugoslovenskih

zemalja u jednu državu i pristupaju Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu.

Dokument: *JUGOSLAVENSKE SOCIJALISTE ZA UJEDINJENJE, članak "Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", Zagreb, od 10. oktobra 1918.*

179.

U leto i jesen 1918. godine širom Austro-Ugarske se javljaju socijalni nemiri. Veliki broj vojnika napušta vojne jedinice i front i skriva se najčešće, u blizini mesta življenja. Ti vojni begunci tzv. "zeleni kadar" napadali su i ugrožavali lokalne organizacije vlasti, saobraćajnice, sela i manja mesta.

Dokument: *TELEGRAMSKI IZVEŠTAJ IZ PODRAVSKE SLATINE O ZELENOM KADRU I SOCIJALNOJ REVOLUCIJI OD 6. XI 1918. GOD.*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

180.

Na mnogim skupovima, koje su organizovali socijal-demokrati u jugoslovenskim krajevima, aklamacijom je podržavano ujedinjenje jugoslovenskih naroda u zajedničku jugoslovensku državu.

Jedan od najvećih skupova te vrste organizovali su socijal-demokrati Hrvatske i Slavonije u Zagrebu, 24. novembra 1918. godine.

Dokument: *JAVNA SKUPŠTINA! RADNICI I RADNICE! novembar 1918. godine, Zagreb, plakat*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

181

PROBOJ SOLUNSKOG FRONTA 1918.

181.

Konačno, polovinom septembra 1918. godine, srpska i savezničke vojske na Solunskom frontu preduzele su ofanzivu protiv bugarske, austro-ugarske i nemačke vojske. U nezadrživom naletu srpske trupe su probile front i počele goniti neprijatelja.

Već 29. septembra 1918. godine, Bugarska je potpisala primirje i izašla iz rata. Posle oslobođenja Makedonije srpska i savezničke vojske nastupale su na sever, prema sredini Srbije.

Fografija: *BORBA SRPSKIH TRUPA PRI PROBOJU SOLUNSKOG FRONTA, SEPTEMBRA 1918. GODINE* Popivić, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

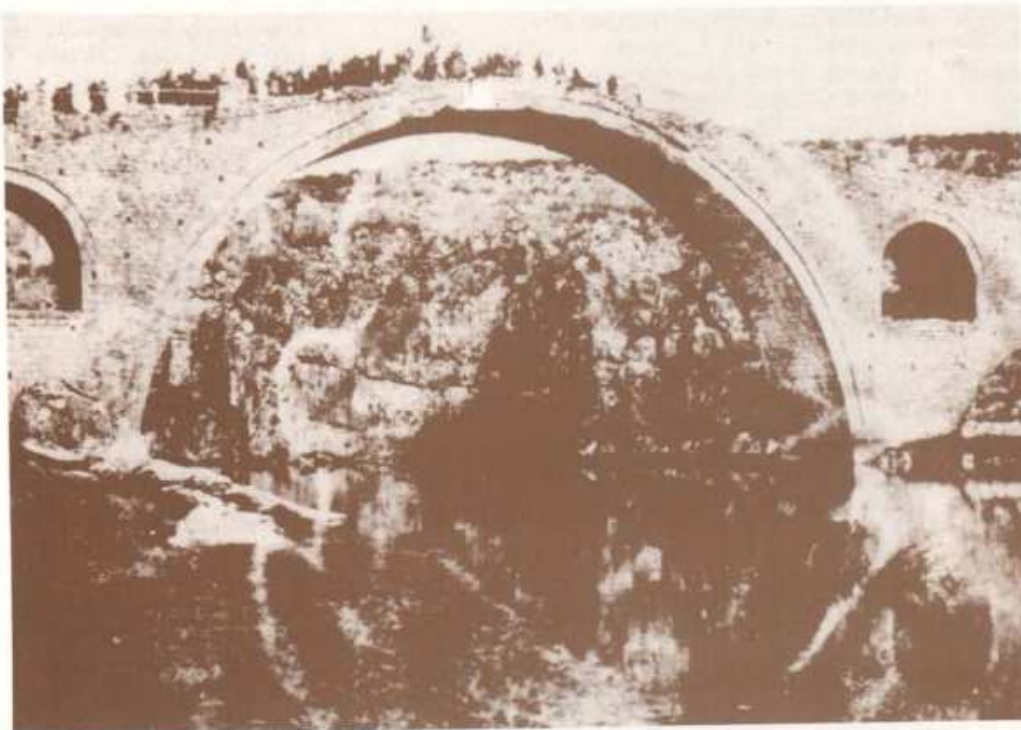
182.

Fotografija: *JUGOSLOVENSKA DIVIZIJA NASTUPA KROZ KOSOVO, OD OKTOBRA 1918.* Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-4987

183.

Dokument: *ZAPOVEST VOJVODE Ž. MIŠIČA, NAČELNIKA VRHOVNE KOMANDE SRBIJE-KOMANDANTIMA SRPSKIH ARMIIJA DA ZAUZMU KOTOR, OD 21. OKTOBRA 1918.*

Arhiv oružanih snaga, Srpska vrhovna komanda, 1918, k.124, f.10, dok.10/34.

182

184.

Već do kraja oktobra 1918. godine srpska vojska je osobodila Srbiju. Došao je veliki trenutak kada je započelo oslobodjenje jugoslovenskih krajeva već bivše Austro-Ugarske. Saveznička vojna komanda u Solunu odobrila je srpskoj vojsci da prede preko reka: Save, Dunava i Drine.

Dokument: TELEGRAMSKO OBAVEŠTENJE SRPSKOJ VRHOVNOJ KOMANDI - DA JE SRPSKOJ VOJSCI ODOBRENO DA ZAPOSEDNE TERITORIJE PREKO SAVE, DUNAVA I DRINE, OD 17. OKTOBRA 1918.

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 4

185.

Fotografija: SVEČANA TRIJUMFALNA KAPIJA U ŠAPCU ZA DOČEK SRPSKIH TRUPA SA SOLUNSKOG FRONTA, 1918. GOD.

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

186.

Dokument: IZVEŠTAJ O ZAHTEVU KOMANDANTA SAVEZNIČKE VOJSKE U SOLUNU DA SE SRPSKA VOJSKA PREBACI PREKO DUNAVA, SAVE I DRINE IZ POLITIČKIH RAZLOGA, OD 30. OKTOBRA 1918.

Arhiv oružanih snaga, Srpska vrhovna komanda, 1918, k.124, f.4, dok.10/33

№ 112		TELEGRAMA		Пријемна	
У време	у	Прислати		у	
у	у			у	
Примљено		№		Примљено	
Време	У време	Послато	Службени забелешки		
у	у	у	у		
<p>Командант Савезничке Војске изјавио је једном дан да је из политичких разлога потребно што је превазишмо преко Дунава, Save и Drine некако одреши нашој војсци да утврдиши територије где не буде могуће кати бисе у Котурице - у истој области где су наше трупе отишле на војнострани А. уградње.</p>					
<p>Лана Мартинковић</p>					

184

187.

Posle oslobađanja Crne Gore i Boke, srpska vojska je oslobodila Dubrovnik, 8. novembra 1918. godine.

Dokument: POZDRAVNI TELGRAM REGENTU SRBIJE IZ DUBROVNIKA OD 8. NOVEMBRA 1918.
Arhiv Srbije, MID, PO,
1918. F-X, dos. 4

187

SRPSKOME KRALJEVICOM VICEKRALJEVICU

FRANJOVU ALEXANDRU

REGENTU SRBIJE

Izvanredni i najvažniji je, proslavljena srpska vojska, koja je oslobodila Dubrovnik od nezakonite i nepravde austrijske vlasti i pravde.

Izvanredni i najvažniji je, proslavljena srpska vojska, koja je oslobodila Dubrovnik od nezakonite i nepravde austrijske vlasti i pravde. Da ovaj važni događaj srpske vojske, Narodni Proletarij Aleksandar.

PROLETARIJ SRPSKE NARODNE VOJSKE

iz Dubrovnika

Dr. Pero ČIČIĆ

291/212

188

188.

Načelnik srpske vrhovne komande vojvoda Živojin Mišić rukovodio je operacijama srpske vojske za oslobodenje jugoslovenskih krajeva od austrougarske vlasti.

Fotografija: VOJVODA ŽIVOJIN MIŠIĆ
(1855-1921)

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA

189.

Dokument: VOJVODA Ž. MIŠIĆ JAVLJA KOMANDANTIMA SRPSKIH ARMIIJA O POTREBI PREBACIVANJA TRUPA NA TERITORIJU AUSTRIJE, NAROČITO U BOSNU, OD 31. OKTOBRA 1918.

Arhiv oružanih snaga, Srpska vrhovna komanda, 1918, k.120, f.2, dok. 1/93

190.

Oslobadajući Srbiju od okupatorske austro-ugarske armije, srpska vojska je, 5. novembra 1918. godine, prešla na teritoriju Bosne kod Višegrada. Već sutradan 6. novembra 1918. godine, srpska vojska je oslobodila Sarajevo.

Dokument: DRUGA SRPSKA ARMIIJA OBAVEŠTAVA VRHOVNU KOMANDU SRBIJE DA JE UŠLA U VIŠEGRAD I USPOSTAVLJA VEZU SA NARODNIM VIJEĆEM BOSNE I HERCEGOVINE U SARAJEVU, OD 5. NOVEMBRA (22. OKTOBRA) 1918.

Arhiv oružanih snaga, SVK, Operativni dnevnik, k.25, knj. 34

191.

Fotografija: SRPKA VOJSKA NASTUPA KROZ SRBIJU OKTOBRA 1918. GODINE

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

192.

Želeći da sačuva svoje dinastičke interese u Crnoj Gori, izbegli crnogorski kralj Nikola Petrović, koji je jasno uvideo želje svih jugoslovenskih naroda za ujedinjenjem, uputio je 20. oktobra 1918. godine iz Pariza, proglas Jugoslovenima.

Dokument: JUGOSLOVENIMA, proglas crnogorskog kralja Nikole Petrovića, iz Pariza 20. oktobra 1918, plakat

Istorijski muzej Srbije, Zbirka plakata, bb.

193.

Krajem oktobra 1918. godine, Austro-Ugarska se kao država definitivno raspala na više nacionalnih država, odnosno pre nego što je formalno potpisala kapitulaciju 3. novembra 1918. godine. Tako je na 256. sjednici Sabora Hrvatske, Slovenije i Dalmacije, 29. oktobra 1918. godine, doneta odluka o odvajanju i prekidu svih državnopravnih veza Hrvatske, Slovenije i Dalmacije sa Ugarskom i Austrijom, i stvaranju slobodne suverene Države Slovenaca, Hrvata i Srba na celom etničkom prostoru tih naroda bivše austro-ugarske države.

Dokument: STENOGRAMSKI ZAPISNIK SA 256. SJEDNICE HRVATSKOG SABORA, OD 29. OKTOBRA 1918. GODINE

Arhiv Hrvatske, Stenogramski zapisnici Sabora, str. 1465

194.

Dokument: Tišov, Ivan: SJEDNICA HRVATSKOG SABORA OD 29. X 1918, crtež

"Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925", Zagreb, 1925.

195.

Fotografija: MANIFESTACIJE NARODA U ZAGREBU, 29. X 1918.

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija, inv. br. I-498

196.

Dokument: SLOBODNA SUVERENA DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA - ZAKLJUČCI HRVATSKOG SABORA, članak

"Glas Slovenaca, Hrvata i Srba", od 29. X 1918.

195

197.

Fotografija: **MANIFESTACIJE NARODA U LJUBLJANI, 29. X 1918.**

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija, inv. br. 1-499

198.

Dokument: **AUSTRIJA PRIHVATA SVE UVJETE ZA MIR I PRIMIRJE, plakat iz 1918. godine**

Narodna biblioteka Srbije, Zbirka plakata, 135

199.

Dokument: **SATIRIČNA POSMRTNICA O PROPASTI AUSTRIJE, izdanje lista "Kurent", Ljubljana, od 31. X 1918.**

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija 1-192

197

199

200.

Posle proglašenja stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba izabralo je uže telo koje će voditi državne poslove - Središnji odbor. On se najpre proglašom obratio narodu, u kome ga obavještava o stvaranju države, a zatim preduzima akcije u cilju suzbijanja "Zelenog kadra" i socijalnih pokreta u unutrašnjosti.

Dokument: **NARODE! VOJNICI! - proglaš Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, od 30. X 1918. plakat**

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

201.

Dokument: **PRIEKI SUD, proglaš o zavodjenju prijekog suda protiv "Zelenog kadra" u Bjelovarsko-Križevačkoj županiji, Durdevac, 30. X 1918, plakat**

Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-3068

202.

Pored centralnog organa Države Slovenaca, Hrvata i Srba - Narodnog vijeća, stvoreni su: Narodno veće za Sloveniju u Ljubljani i Narodna vlada Slovenije, Narodno vijeće i Narodna vlada Bosne i Hercegovine, Narodna vlada za Dalmaciju, Srpski narodni odbor u Novom Sadu.

Dokument: **ZAPISNIK SA SEDNICE SREDIŠNJEG ODBORA NARODNOG VIJEĆA SHS, OD 30. X 1918. O ODLUCI DA SE FORMIRAJU NARODNE VLADE U SLOVENIJI I BOSNI I HERCEGOVINI.**

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

203.

Dokument: ZAPISNIK SA KONSTITUTIVNE
SEDNICE GLAVNOG ODBORA
NARODNOG VIJEĆA BOSNE I
HERCEGOVINE, od 31. X 1918,
na kojoj se konstituisalo Narodno
vijeće Bosne i Hercegovine i obra-
zovala Narodna vlada za Bosnu i
Hercegovinu.

Arhiv Hrvatske, Narodno vi-
jeće Slovenaca, Hrvata i
Srba, 1918-1919.

204.

Slovenački rodoljubi u Mariboru i južnoj Šta-
jerskoj preuzeli su, uz pomoć oficira i vojnika
slovenačke narodnosti iz bivše austrougarske
vojske, upravu iz ruku austrijskog upravnog apa-
rata i time omeli nastojanje Austrijanaca da taj
deo Slovenije otrgnu do matice zemlje.

Vidnu ulogu u tom poduhvatu imao je major
Rudolf Majster, koji je smenio staru upravu Ma-
ribora i omogućio uspostavu vlasti narodnog sve-
ta (veća) za Štajersku u Mariboru.

Dokument: **OBAVEŠTENJE NARODNOG
SVETA ZA ŠTAJERSKU RUDOL-
FU MAJSTERU, DA GA POSTA-
VLJA ZA GENERALA I KOMAN-
DANTA MARIBORA I JUŽNE
ŠTAJERSKE, OD 1. NOVEMBRA
1918.**

"Spominski zbornik Slovenije
ob dvajestletnici Kraljevine
Jugoslavije", Ljubljana,
1939.

V Mariboru, dne 1. novembra 1918.

NARODNI SVET ZA ŠTAJERSKU

Gospodu Rudolfu Majsteru, generalu

v
Mariboru.

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru s
sedesetlaski vojaškini in administrativnimi oblastmi
slovenski, izrekli Vam poveljstvo tukajšnje vojske
štarije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnega sveta
za južno štajersko področje vojaštva.

Naropa se Vam, da nemudoma v celoti osredijo južno
štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam
zdi za ohranitev varnosti osebe in prenošenja pre-
davalstva tega ocenija potrebno.

Ob jednem se Vam v imenu Narodnega sveta počeli
vojaški čin generala in se Vam povabi, da tekem
tega dneva storite osebno obljubo.

Im Narodni svet za štajersko :

Slovenski
rodoljubi
Prof. Voglar,
lajnik
Karl Kerstner
Si predstavljate

204

205.

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu uputilo je notu vladama svih savezničkih i pridruženih zemalja, među kojima i Srbiji, kojom ih obavještava o stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se ne nalazi ni u kakvim državno-pravnim vezama sa Austrijom i Ugarskom. Istom notom od njih traži da ovoj državi priznaju postojanje i integritet na celoj etničkoj teritoriji bivše Austro-Ugarske gde kao većinsko stanovništvo žive Slovenci, Hrvati i Srbi.

Dokument: *NOTA NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA U VLADAMA SAVEZNIČKIH ZEMALJA, OD 3. XI 1918. kojom se traži priznanje postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba*
Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 6

206.

Središnji odbor narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba od svog stvaranja radi na uspostavljanju bližih odnosa sa Srbijom radi ostvarenja ujedinjenja Države SHS sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu.

Dokument: *VRHOVNA KOMANDA SRBIJE NAREDUJE KOMANDANTU PRVE SRPSKE ARMije DA STUPI U VEZU SA NARODNIM VIJEĆEM U ZAGREBU, KOJE TREBA DA UPUTI PREDSTAVNIKA ZA VEZU U BEOGRAD, OD 7. X 25. XI 1918.*
Arhiv oružanih snaga, Srpska vrhovna komanda, Operacijski dnevnik, 1918, k. 25, knj. 34, str. 95

207.

Dokument: *IZVEŠTAJ MINISTRU SRPSKE VLADE S. PROTICU O DOLASKU U BEOGRAD DELEGACIJE ZA VEZU NARODNOG VIJEĆA SHS SA VLADOM SRBIJE, OD 8. XI/26. X 1918.*
Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 6

208.

Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba uputio je 7. XI 1918. godine pismo Nikoli Pašiću, predsjedniku vlade Srbije, u kome izražava želju za ujedinjenjem Države SHS sa Srbijom, kao i da srpska vlada poradi kod vlada savezničkih zemalja da se prizna postojanje Države SHS, koju sve više ugrožava italijanska

vojna okupacija njenih krajeva u Sloveniji i Dalmaciji.

Dokument: *PISMO SREDIŠNJEG ODBORA NARODNOG VIJEĆA U ZAGREBU - NIKOLI PAŠIĆU, PREDSEDNIKU VLADE KRALJEVINE SRBIJE, OD 7. XI 1918.*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS, 1918-1919.

209.

Posle oslobođenja Beograda, 1. novembra 1918, srpska vojska se prebacila preko Dunava i Save, gde je oduševijeno dočekana od slovenskog stanovništva. Srpska vojska je zaposela etničke granice slovenskog stanovništva u nekadašnjoj Srpskoj Vojvodini do reke Moriša.

Dokument: *PROGLAS SRPSKOG NARODNOG ODBORA U UGARSKOJ, OD 6. XI 1918, u kome se traži pravo samoodređenja srpskog stanovništva u Ugarskoj, članak "Sloboda", Novi Sad, od 6. XI 1918.*

210.

Fotografija: *DOČEK SRPSKE VOJSKE NA ZEMUNSKOM PRISTANIŠTU, NOVEMBRA 1918. GODINE*
Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd 1926.

211.

Dokument: *DOLAZAK SRPSKE VOJSKE U NOVI SAD, članak "Sloboda", Novi Sad, od 28. X 1918.*

212.

Dokument: *IZVEŠTAJ KOMANDANTA DUNAVSKE DIVIZIJE-VRHOVNOJ SRPSKOJ KOMANDI, OD 2. XI 1918, O TOME DA JE ODBOR NARODNOG VIJEĆA IZ NOVOG SADA SMENIO GRADSKU UPRAVU I POSTAVIO NOVU*
Arhiv oružanih snaga, Srpska vrhovna komanda, 1918, f. 4, dok. 3/13

213.

Dokument: *PISMO ČLANOVA VLADE SRBIJE LJ. JOVANOVIĆA I M. NINČIĆA - D. SIMOVIĆU, OFICIRU SRPSKE VOJSKE ZA VEZU SA NARODNIM VIJEĆEM U ZAGREBU, OD 4. XI/22. X 1918.*
Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 4

214.

Posle kapitulacije Austro-Ugarske, italijanska vojska je počela da zauzima i okupira delove jugoslovenske nacionalne teritorije. Da bi se to sprečilo, Narodno vijeće SHS u Zagrebu, koje nije bilo međunarodno priznato, nastojalo je da sa srpskom vladom što pre izvrši ujedinjenje svih jugoslovenskih teritorija u jednu državu, kako bi kao jedinstvena država bili zastupljeni na predstojećoj mirovnoj konferenciji.

Dokument: *PREDLOG M. DRAŠKOVIĆA ZA OBRAZOVANJE NACIONALNE KONCENTRACIONE VLADE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, ODNOSNO MEŠOVITOG RATNOG KABINETA, u Parizu, 4. XI 1918.*

Arhiv JAZU, A-JO, sv. 12

ŽENEVSKA DEKLARACIJA

215.

Stvaranje jugoslovenske države trebalo je završiti pre početka rada Mirovne konferencije u Parizu. Zato su se predstavnici Kraljevine Srbije, Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca i Jugoslovenskog odbora sastali na konferenciji u Ženevi od 6-9. novembra 1918. godine. Učesnici Ženevske konferencije su postigli dogovor o stvaranju zajedničke jugoslovenske države od Kraljevine Srbije i Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

Dokument: ZAPISNIK SA KONFERENCIJE PREDSTAVNIKA VLADE SRBI-

215

Zapisnik

Konferencija održana 6-9. XI. 1918. u sali hotelu "Victoria".

Učesnici: 1) u ime kraljevine Srbije 7 predstavnika, među kojima: Nikola Pašić, 2) predstavnici parlamentarne grupe Srbije 11, 3) predstavnici Narodnog vijeća u ime Srba, Hrvata i Slovenaca, 4) u ime Jugoslovenskog odbora 1 predstavnik, 5) u ime Austro-Ugarske 1 predstavnik, 6) u ime Italije 1 predstavnik, 7) u ime Rumunjske 1 predstavnik, 8) u ime Francuske 1 predstavnik, 9) u ime Belgije 1 predstavnik, 10) u ime Švicarske 1 predstavnik, 11) u ime Španjolske 1 predstavnik, 12) u ime Portugala 1 predstavnik, 13) u ime Grčke 1 predstavnik, 14) u ime Turske 1 predstavnik, 15) u ime Japana 1 predstavnik, 16) u ime SAD 1 predstavnik, 17) u ime Kine 1 predstavnik, 18) u ime Indije 1 predstavnik, 19) u ime Australije 1 predstavnik, 20) u ime Njemačke 1 predstavnik, 21) u ime Poljske 1 predstavnik, 22) u ime Češke 1 predstavnik, 23) u ime Slovačke 1 predstavnik, 24) u ime Litvanije 1 predstavnik, 25) u ime Latvije 1 predstavnik, 26) u ime Estonije 1 predstavnik, 27) u ime Finske 1 predstavnik, 28) u ime Švedske 1 predstavnik, 29) u ime Norveške 1 predstavnik, 30) u ime Danske 1 predstavnik, 31) u ime Španjolske 1 predstavnik, 32) u ime Portugala 1 predstavnik, 33) u ime Grčke 1 predstavnik, 34) u ime Turske 1 predstavnik, 35) u ime Japana 1 predstavnik, 36) u ime SAD 1 predstavnik, 37) u ime Kine 1 predstavnik, 38) u ime Indije 1 predstavnik, 39) u ime Australije 1 predstavnik, 40) u ime Njemačke 1 predstavnik, 41) u ime Poljske 1 predstavnik, 42) u ime Češke 1 predstavnik, 43) u ime Slovačke 1 predstavnik, 44) u ime Litvanije 1 predstavnik, 45) u ime Latvije 1 predstavnik, 46) u ime Estonije 1 predstavnik, 47) u ime Finske 1 predstavnik, 48) u ime Švedske 1 predstavnik, 49) u ime Norveške 1 predstavnik, 50) u ime Danske 1 predstavnik.

1) prisustvo Narodnog vijeća kao reprezentativne i vlastite i u ime srpske nacije,

II) obaveštavanje predstavnika srpske nacije o događajima u Srbiji,

III) protest protiv obaveštavanja srpske nacije o događajima u Srbiji,

IV) odluka o stvaranju zajedničke jugoslovenske države.

JE, NARODNOG VIJEĆE SHS I JUGOSLOVENSKOG ODBORA, u Ženevi od 6-9. novembra 1918.

Institut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

216.

Dokument: "ŽENEVSKA DEKLARACIJA", od 9. NOVEMBRA 1918. GODINE

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS 1918-1919.

217.

Državni predstavnici Kraljevine Srbije - dinastija, vlada i politički organi odbili su da prihvate rezultate Ženevske konferencije i deklaraciju usvojenu na njoj. Srpski vladajuću krugovi nisu pristajali da jugoslovenska država, kako je zamišljena Ženevskim dogovorom, bude složena već prosta država, tj. nisu pristajali da ta država bude unapred dogovorena kao federativna ili konfederativna, već da se prvo izvrši ujedinjenje, a potom da se uredi unutrašnja organizacija države.

Dokument: PISMO ČLANA SRPSKE VLADE M. NINČIĆA S. PRIBIČEVIĆU, ČLANU SREDIŠNJEG ODBORA NARODNOG VIJEĆA SHS, OD 16. XI 1918, GODINE u kome kritikuje rezultate Ženevske konferencije o ujedinjenju.

Arhiv oružanih snaga, SVK, 1918. k. 113, f. 10, dok. 15/25

218.

Fotografija: REGENT KRALJEVINE SRBIJE ALEKSANDAR II KARADORDEVIĆ (1888-1934)

Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

219.

Dokument: A. TRUMBIĆ OBAVEŠTAVA JUGOSLOVENSKO NARODNO VEĆE U VAŠINGTONU 11. 1. 1918. DA SU ENGLEZI I FRANCUZI ZA UJEDINJENJE SRBA, HRVATA I SLOVENACA RUŠENJE AUSTRO-UGARSKE.

Arhiv Srbije, MID, Poslatstvo u Londonu, 1918, F-1

220.

Dokument: IZVEŠTAJ J. JOVANOVIĆA, POSLANIKA SRBIJE U LONDONU - REGENTU SRBIJE, OD 18. XI 1918. O PROTESTU A. KOROŠČA I M. ČINGRIJE, ZBOG NEUSVAJANJA ŽENEVSKEG SPORAZUMA OD STRANE SRPSKE VLADE.

Arhiv Srbije, MID, PO 1918, F-X, dos. 6

SRPSKA VOJSKA ZAPOSEDA I ŠTITI JUGOSLOVENSKU TERITORIJU

223.

Sa kapitulacijom Austro-Ugarske (3. XI 1918.) i Nemačke (11. XI 1918.) završen je prvi svetski rat. Međutim, sa propašću Austro-Ugarske nisu otklonjene pretnje nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju jugoslovenskih naroda u jednu državu. Vojska Italije počela je da zauzima i okupira delove jugoslovenske teritorije, a slične pretenzije ispoljavala je i Rumunija, dok su Madarska i Austrija pokušavale da zadrže delove teritorija većinom naseljenih jugoslovenskim stanovništvom. U takvom stanju, jugoslovenske teritorije trebalo je zaštititi. To je činila srpska vojska - jedini realan činilac zaštite i očuvanja jugoslovenske nacionalne teritorije u vreme oslobođenja i ujedinjenja u jugoslovensku državu.

Dokument: *SKICA NACIONALNIH TERITORIJA JUGOSLOVENA iz 1918. GODINE*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-56

224.

Dokument: *POTPUKOVNIK STEVAN ŠVABIC*

Vojni muzej, Zbirka fotografija

225.

Dokument: *IZVEŠTAJ PRVE SRPSKE ARMIIJE - VRHOVNOJ KOMANDI SRBIJE U NIŠU, OD 25. X 1918, O ULOZI SRPSKE VOJSKE U ZAŠTITU NACIONALNE TERITORIJE OD PRISVAJAČKIH PRETENZIJA ITALIJE I MADARSKE.*

Arhiv oružanih snaga, SVK, Operacijski dnevnik, 1918, k.25, knj.34

226.

Dokument: *PROTEST NARODNE VLADE DALMACIJE MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA ITALIJE, PROTIV ITALIJANSKE VOJNE OKUPACIJE DELOVA DALMACIJE, iz Splita, 7. XI 1918.*

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće SHS 1918-1919.

221.

Dokument: *PROGRAM: PRIVREMENA PRAVILA JUGOSLOVENSKJE DEMOKRATSKE LIGE U PARIZU, IZ NOVEMBRA 1918.*

Arhiv SANU, 14460-III-V

222.

Ujedinjenje jugoslovenskih naroda u zajedničku državu podržavala je ogromna većina jugoslovenskog iseljništva širom sveta, o čemu svedoče brojne rezolucije, proglosti, članci podrške u iseljničkim listovima.

Ujedinjenje su podržali i ratni zarobljenici Jugosloveni koji su se nalazili u Rusiji na kraju prvog svetskog rata. Oni su čak organizovali Privremeni jugoslovenski narodni odbor u Rusiji i izdavali svoj list "Ujedinjenje".

Dokument: *POZIV NA SKUPŠTINU JUGOSLOVENSKIH PREDSTAVNIKA, članak*

"Ujedinjenje", Čeljabinsk, 1918, br. 10

227.

Dokument: PISMO N. PAŠIĆA - S. PRO-
TICU, IZ PARIZA 13. XI 1918,
U KOME PROTESTUJE PRO-
TIV ITALIJANSKE OKUPACIJE
DELOVA JUGOSLOVENSKE
NACIONALNE TERITORIJE

Arhiv Srbije, MID, PO,
1918, F-X, dos. 6

228.

Na zahtev Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, srpska vojska je zaposedala teritoriju Države Slovenaca, Hrvata i Srba i na taj način sprečavala pokušaje da se preotme jugoslovenska nacionalna teritorija od strane susednih država. Narodno vijeće SHS izdalo je proglas narodu da srpsku vojsku dočekuju kao bratsku vojsku.

Dokument: DOČEK SAVEZNIČKIH I NAŠIH
TRUPA, poslanica narodu od Na-
rodnog vijeća SHS, Zagreb, 9. XI
1918, plakat

Arhiv Hrvatske, Narodno vi-
jeće SHS 1918-1919.

229.

Fotografija: ULAZAK SRPSKE VOJSKE U
ZAGREB, 14. NOVEMBRA 1918.

Popović Andra: "Ratni album
1918-1919", Beograd, 1926.

230.

Dokument: D. SIMOVIĆ, DELEGAT
SRPSKE VLADE U ZAGREBU,
PRENOŠI ZAHTEV NARODNOG
VIJEĆA SHS DA SRPSKA VOJ-
SKA ODMAH POSEDNE
MEDUMURJE, OD 16. XI 1918.
GODINE

Arhiv oružanih snaga,
Srpska vrhovna komanda,
1918, F-3, dok. 8/4

231.

Dokument: IZVEŠTAJ NARODNOG VIJEĆA
SHS NARODNOM SVETU VLJU-
BLJANI, OD 14. XI 1918, U KO-
ME SE SPOMINJE UPUĆIVANJE
SRPSKE VOJSKE U SLOVENIJU

Arhiv Slovenije, Narodni
svet, Predsedstvo

Poslanica Narodnog Vijeća o dočeku naših i ≡ savezničkih četa. ≡

Srbijanski vojnici, koji dolaze među nas, na ratnim su poljima tko pet, a što više godina neprestano i bez izmjene. Ime ih ranjenih, izručenih, ostarjelih i ojadjenih. Pa ne ostaje ni sada kod svojih od neprijatelja opustošenih i popaljenih domova, nego do-
djuće među nas, da nam potpuno otisnu neprijatelja, koji s ratima lječi i hoće ne po-
vratku, da uništi i naša sela, gradove, mostove i željeznice kao što je sve uništio i u Srbiji.
Francuski vojnici koji dolaze među nas, jednini su ojadjenih majka i otaca, čeka ih u Francuskoj bogat dom i veliki posao. I njih ima ranjenih i bez brata ostavljenih, pa je i
pleme i ime ostalo samo na jeziku! Ni oni ne odoše kućama, nego ih eto među nas, da
nam potpuno srediti kuću, umiriti nezirne, pomiriti zavadjene, prepričaju mržnju i osvetu,
i upinjati cio narod oko vlastite sjećove sreće i slobode, oko teških briga i oko sretnih
dana u životu, što nas čeka.

Englezi i Američari, koji dolaze među nas, nose nam poruku Wilsonovu koji bi htio,
da se s Njancima razdijemo u miru i bez krvi, jer je sva i krvi već došao
i previde bilo.

Talijani, koji zadjuće u naše krajeve, hoće da vide, jesmo li mi jedan i složen narod,
jesmo li sposobni da budemo sami sebi gospodari; hoćemo li umjeti okoristiti se svojim
morem i gradovima na moru, svojim poljima i livadama; pa ako smo središni, ako smo
ludi i svoje uništavamo, ako ne umijemo graditi nego pušiti i razarati, zatražit će od Amerike,
od Engleza i Francuza, da vlast nad nama dade njima. Talijanima dook ne dođjemo do pameti.

To bi se moglo i da dogodi! — Jer Wilson i cijeli svijet hoće mir, slobodu, pravo,
red, napredak i što bržu pomoć za sve one, koji postradaše u ratu i popravek svega, što
je uništeno i razoreno. Naši saveznici hoće, da stvore od nas jaku državu i zadovoljan
narod, jer i njim to treba poradi njih samih. Ne čemu li mi da budemo jaki i zadovoljni,
oni će naći drugoga koji će to htjeti. A zbudje li se to, propadne li naša sreća i sloboda, do
koje nam pomoglaše tuški plemeniti narodi, vođeni mislima slobode i pravde, a za volju
naše i njihove protivne krvi, — zbudje li se taj uzas, pa nas vojske naših saveznika kod
kuće našu nesložne i njihovim nakanama ne prijateljske, kao što su nas našle na svakoj
bojnoj poljani među najvećim njihovim i svojim neprijateljima. — recite — kuda će se i
među koga povratiti naši sinovi i naša braća iz Amerike, koji dolaze među nas u južno-
slavenskoj lojpi! Ne će li nas prokleti onom krvi i mukama, što su ih podnijeli boreći se za
našu slobodu! Da se to ne dogodi potrebno je, da dočekamo srbijanske čete i južno-
slavenske legije kao svoje brata i sinove; Amerikane, Engleze i Francuze kao dobroćinice, a
Talijane kao što morz svoje gozde da dočeka zrio narod, dostojan njihovih bratstva i do-
stojan slobode. Tako bi barem sad, u zadnjem času, oslobodili se od stogodišnjega našega
tačiteljstva i neprijateljstva — Njemca i Mađjura — koji nas je učio samo da se mrzimo i progno-
nimo, a da se borimo i radimo za njih.

Budimo mirni i složni, pa dokažimo svijetu, da smo prestali biti ro-
bovi, da smo postali razumni i slobode dostojni ljudi.

U Zagrebu, dne 9. studenoga 1918.

Za Narodno Vijeće S. H. S.

Svetozar Pribičević v. r.

Dr. Ante Pavelić v. r.

Prof. Dr. Jure Turčević v. r.

Poručnik iz nametne čete.

Štamp. "Hrvatska štampa" u Zagrebu.

UOČI UJEDINJENJA

232.

Ubrzan rad na stvaranju jugoslovenske države iziskivale su međunarodne i unutrašnje okolnosti. Osim Srbije, Državu Slovenaca, Hrvata i Srba nije priznala ni jedna druga država, što je Italija koristila da vojno okupira veće delove jugoslovenske teritorije tvrdeći da je to "austrijska teritorija".

Narodi na jugoslovenskoj teritoriji bivše Austro-Ugarske su takođe vršili pritisak da se stvaranje jugoslovenske države što pre izvrši. Došlo je do toga da su pojedini krajevi u Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, nezadovoljni odugovlačenjem Narodnog veća SHS u Zagrebu da što pre izvrši ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu, ispitivali mogućnosti samostalnog ujedinjenja sa Srbijom, postavljali ultimativne robove Narodnom vijeću SHS do kada da se izvrši ujedinjenje.

Nestrpljenje zbog neprovođenja ujedinjenja zahvatilo je i Bosnu i Hercegovinu, u kojoj su pojedini okruzi proglašavali neposredno ujedinjenje sa Srbijom.

Dokument: ZAHTEV SRPSKE VLADE DA SE ISPITAJU MOGUĆNOSTI NEPOSREDNOG SJEDINJENJA BOSNE I HERCEGOVINE SA SRBIJOM, OD 18. XI 1918. GODINE

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X dos. 6

233.

Dokument: IZVEŠTAJ GENERALA TERZIĆA, IZ SARAJEVA 17. XI 1918, O OBZRIVOSTIMA U VEZI MOGUĆNOSTI NEPOSREDNOG I SAMOSTALNOG UJEDINJENJA BOSNE I HERCEGOVINE SA SRBIJOM

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X dos. 4

234.

Fotografija: VOJVODA STEPA STEPANOVIĆ (1850-1929), komandant II srpske armije 1918. godine

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

235.

Dokument: VOJVODA STEPA STEPANOVIĆ IZVEŠTAVA NARODNU VLADU BOSNE I HERCEGOVINE O ODLUCI OKRUGA BANJA LUKA ZA NEPOSREDNO SJEDINJENJE SA SRBIJOM, OD 16. XI 1918. GODINE

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 6

236.

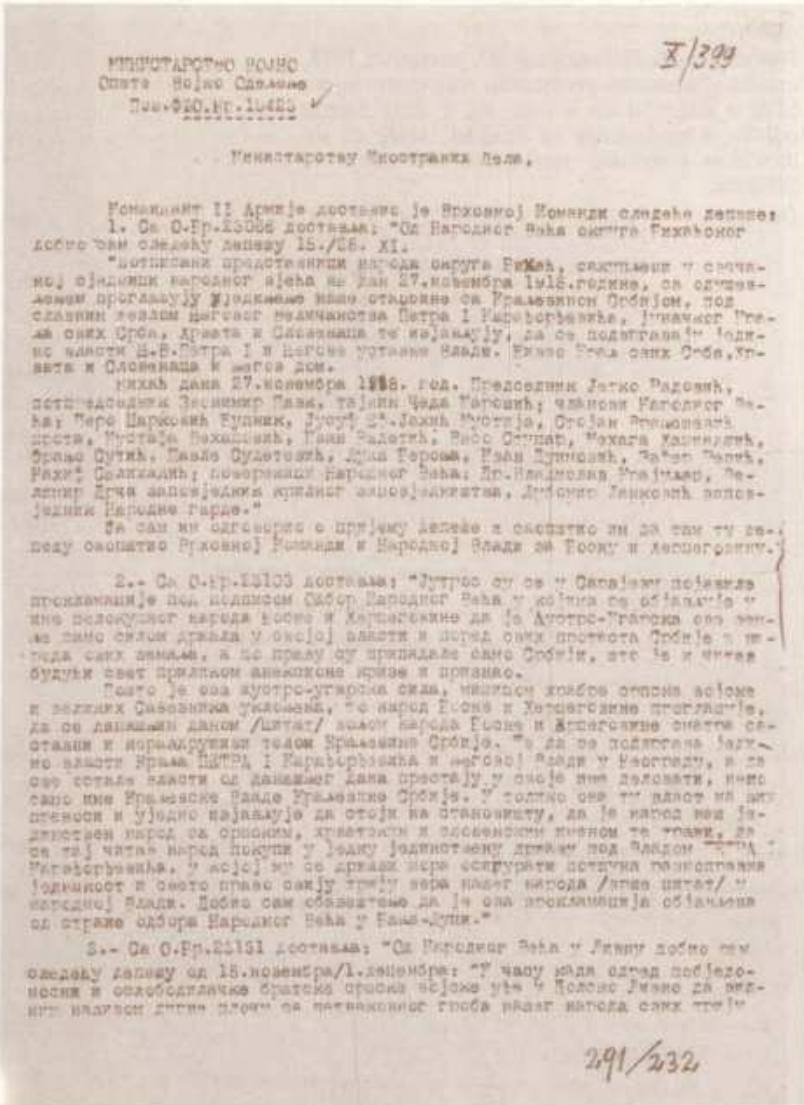
Dokument: TELEGRAM NARODNE VLADE DALMACIJE NARODNOM VIJEĆU U ZAGREBU, OD 16. XI 1918. U KOME PROTIVSTUJE PROTIV ITALIJANSKE VOJNE OKUPACIJE DELOVA DALMACIJE I ZAHTEVA BRŽE UJEDINJENJE SA SRBIJOM

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

237.

Dokument: IZVEŠTAJ MINISTARSTVA VOJNOG - MINISTARSTVU INOSTRANIH DELA SRBIJE, OD 28. XI 1918, DA SU OKRUZI BIHAĆA, LIVNA, PRIJEDORA PROGLASILI SJEDINJENJE TIH OKRUGA I CELE BOSNE I HERCEGOVINE SA SRBIJOM

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 4

291/232

238.

Narodna vlada Dalmacije je 20. novembra 1918. uputila ultimativnu predstavku Narodnom vijeću SHS u Zagrebu da u roku od 4 dana donese odluku o ujedinjenju sa Srbijom, inače će samostalno proglasiti ujedinjenje Dalmacije sa Srbijom.

Dokument: PISMO D. SIMOVIĆA, IZ ZAGREBA 7/20. XI 1918, U KOME OBAVEŠTAVA SRPSKU VLADU O ULTIMATIVNOJ PREDSTAVCI NARODNE VLADE DALMACIJE NARODNOM VIJEĆU SHS U ZAGREBU.

Arhiv Srbije, MID, PO,
1918. F-X dos. 4

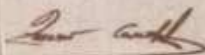
238

X/394

F. X. 1918.

Ultimativna Predava iz Svetogole uručena je predstavci Narodnom Vijeću u Zagrebu u vidu predstavnice i izme je zahtevala da se odgovori o predloženoj zajedničkoj vladi sa Srbijom u roku od 5 dana, u protivnom da se (bez odobrenja) organiziraju svoje. Srbija, koja procenjuje da je rad na rešenju ove pitanja u Narodnom Vijeću, u ovom slučaju predstavlja se srpski 7. i u subotu 16. oktobra sednice Narodnog Vijeća na kojima će se dati konačni odgovori o organiziranju sa Srbijom. Srbija nije donela odluku o prihvatanju ili demisiji Narodnog Vijeća u Zagrebu radi suglasnosti i suglasnosti sa Srbijom i organiziranju vlade.

Bilo bi savetno da ministar Narodnog Vijeća da se sa predstavom zajedničke vlade iz Srbije vlade "francuske" Srbija, prema ovom pitanju organiziranju i Narodnom Vijeću, a na tom da se na kraju ove odluke odmah obratuje zajedničkoj vladi na osnovu primenljive jedinice države. Pošto je srpski odbor koji ima legitimaciju ni shvatiti za rešenje ovog pitanja, ali da odgovori sa name ne odgovori i se zajedno pravilno rešenju uvidu međunarodna jedinica (u sebi su) Evropa i organiziranju od Narodnog Vijeća; u slučaju ako ovaj odgovor odgovori ovaj odgovor Narodno Vijeće u ovom pitanju ostane na o pitanje sa o organiziranju Srbije.

Gospodinu

Goju Trudkoviću, potpučniku

u Zemunu.

Konferencija izaslanika mesnih odbora Narodnih Veća u Sremu, na kojoj je bila zastupana većina mesta u Sremu, većinom Srbi ali i neki Hrvati donela je u Rumi dne 11. ovog meseca odu rezoluciju:

1. Danasni sabor izaslanika Narodnih Veća iz Srema traži i zahteva da se ostvari jedinstvena demokratski uređena država Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića i očekuje od Narodnog Veća u Zagrebu da se što pre ostvari jedinstvena zajednička vlada sa selastem u Beogradu.

2. Je slučaj plemenitog ali političnog nepawa na javnu zastupnika Narodnog Veća u Sremu kao izaslanika naroda, da se osluhuju za neposredno pripajedanje Srema Kraljevini Srbiji.

3. Za taj slučaj hoćemo da nas na konferenciji o miru zastupa Kraljevina Srbina Vlada.

u Zemunu 12. novembra 1918. god.

Dr. Svetozlav Popović
predsednik M.O.N.S.

Mesna Komanda
Pozbr. Službeno
Zemun.

Upravniku Grada Beograda, - predava rezolucija tako
se na u njoj.

12. novembra 1918. god.
Zemun.

291/245

239

239.

Smatrajući da se pitanje ujedinjenja jugoslovenskih krajeva u bivšoj Austro-Ugarskoj sa Srbijom predugo odlaže, Mesni narodni odbor Srema, na skupu u Rumi, od 24. XI 1918. godine, doneo je rezoluciju, u kojoj se zahteva od Narodnog vijeća SHS u Zagrebu da provede ujedinjenje sa Srbijom, a ako to ne učini smatra se da se Srem neposredno sjedinio sa Srbijom.

Dokument: REZOLUCIJA MESNOG NARODNOG ODBORA SREMA, u Rumi, od 24. XI 1918.
Arhiv Srbije, MID, PO,
1918, F-X, dos. 6

240.

Narodi sa teritorije nekadašnje Srpske Vojvodine poslali su svoje predstavnike u Novi Sad gde je 25. novembra 1918. godine održana Velika narodna skupština Srba, Bunjevaca i ostalih naroda u Banatu, Bačkoj i Baranji. Skupština je usvojila više odluka, među kojima i odluku o priključenju Vojvodine Kraljevini Srbiji.

Dokument: **ODLUKE VELIKE NARODNE SKUPŠTINE VOJVODINE OD 12/25. XI 1918. plakati**
Arhiv Srbije, Zbirka plakata, ZP-554

241.

Fotografija: **SRPSKA VOJSKA ULAZI U NOVI SAD, 2. XI 1918.**
Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

242.

Dokument: **ZAPISNIK O RADU VELIKE NARODNE SKUPŠTINE SRBA, BUNJEVACA I OSTALIH SLOVENA U BANATU, BAČKOJ I BARANJI, KOJA JE ODRŽANA U NOVOM SADU 12/25. XI 1918.**
Arhiv SANU, 13707/1

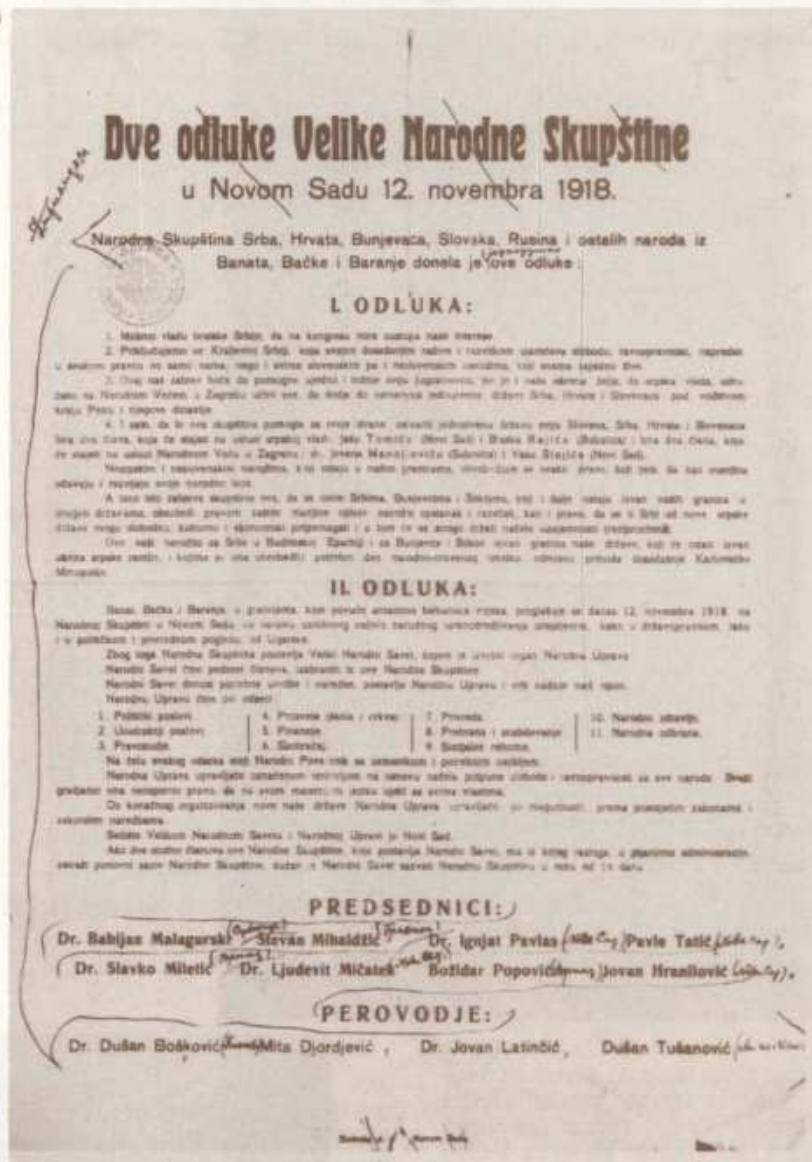
243.

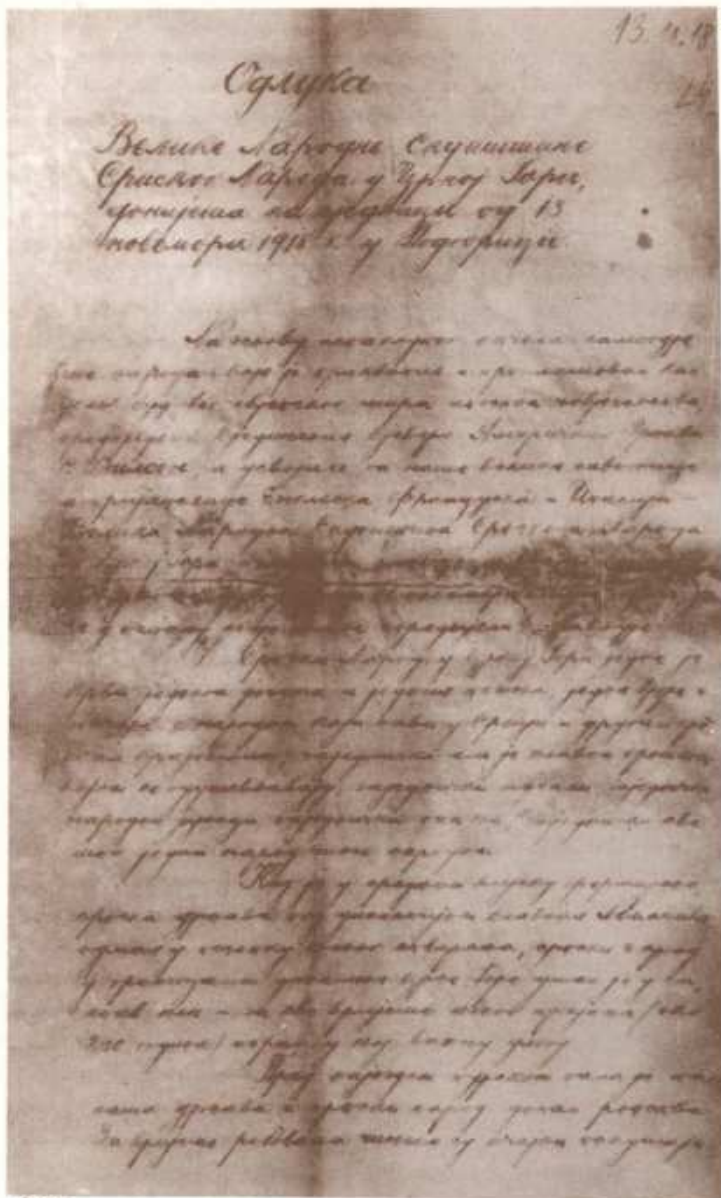
Dokument: **NARODNA SKUPŠTINA SRBA, BUNJEVACA I OSTALIH SLOVENA U BANATU, BAČKOJ I BARANJI, članak**
"Sloboda", Novi Sad, 14. XI 1918.

244.

Dokument: **IZVEŠTAJ VELIKOG NARODNOG SAVETA VELIKE NARODNE SKUPŠTINE VOJVODINE - VLADI KRALJEVINE SRBIJE, OD 25. XI 1918, O POSTAVLJANJU NARODNE UPRAVE ZA BANAT, BAČKU I BARANJU**
Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

240

246.

Velika narodna skupština Crne Gore sastala se u Podgorici, 26. novembra 1918. godine, gde je donela odluku o detroniziranju dinastije Petrović i o ujedinjenju Crne Gore sa Srbijom. Crna Gora se bezuslovno ujedinila tj. priključila Srbiji, tako da je kao država prestala da postoji.

Dokument: **ODLUKA VELIKE NARODNE SKUPŠTINE SRPSKOG NARODA U CRNOJ GORI, OD 13/26. NOVEMBRA 1918. GODINE**

Arhiv SSIP-a, Zbirka V.M. Jovanovića, sv. 8

247.

Dokument: **ODLUKA CRNOGORSKE SKUPŠTINE O UJEDINJENJU SA SRBIJOM, OD 13/26. XI 1918.** plakat

Arhiv Srbije, ZP-154/4

248.

Dokument: **PUNOMOĆJE za delegaciju Velike narodne skupštine Crne Gore koja će vladi Srbije odneti odluku o ujedinjenju sa Srbijom, Podgorica, 16/29. IX 1918.**

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

249.

Dokument: **OBAVEŠTENJE za kralja Nikolu Petrovića o odluci Velike narodne skupštine Crne Gore od 26. XI 1918. sastavljeno u Beogradu, 2. XII 1918.**

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

250.

Fotografija: **UČESNICI VELIKE NARODNE SKUPŠTINE SRPSKOG NARODA U CRNOJ GORI, U PODGORICI, 26. XI 1918.**

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

245.

Posle oslobođenja Crne Gore od austro-ugarske vojne uprave, koje su izvršile srpske trupe i crnogorski komitski odredi, tokom novembra izvršene su pripreme i održani izbori za Veliku narodnu skupštinu srpskog naroda Crne Gore. Pristalice ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom osvojili su većinu na izborima.

Dokument: **BRACO - proglas Odbora organizovane omladine za ujedinjenje, kojim poziva narod na izbore, Cetinje 1. XI 1918.** plakat

Istorijski muzej Srbije, 154/5

250

251.

Fotografija: ČLANOVI SREDIŠNJEG ODBORA NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA U ZAGREBU, NOVEMBRA 1918. GODINE

Zečević, Momčilo: "Slovenska ljudska stranka in jugoslavansko zedinjenje 1917-1921", Maribor, 1977.

252.

Na sednici od 24. novembra 1918. godine, Narodno vijeće SHS usvojilo je zaključke o ujedinjenju Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom. Ono je izabralo delegaciju, kojoj su dati naputci (uputstva), koja će u Beogradu sa predstavnicima Srbije da izvrši proglašenje ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u zajedničku jugoslovensku državu.

Dokument: ZAPISNIK SA SEDNICE SREDIŠNJEG ODBORA NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA, OD 24. XI 1918.

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

253.

Dokument: PREDLOG ZA UJEDINJENJE SA SRBIJOM, podnet na sjednici Središnjeg odbora Narodnog Vijeća SHS, u Zagrebu, 24. XI 1918.

Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

254.

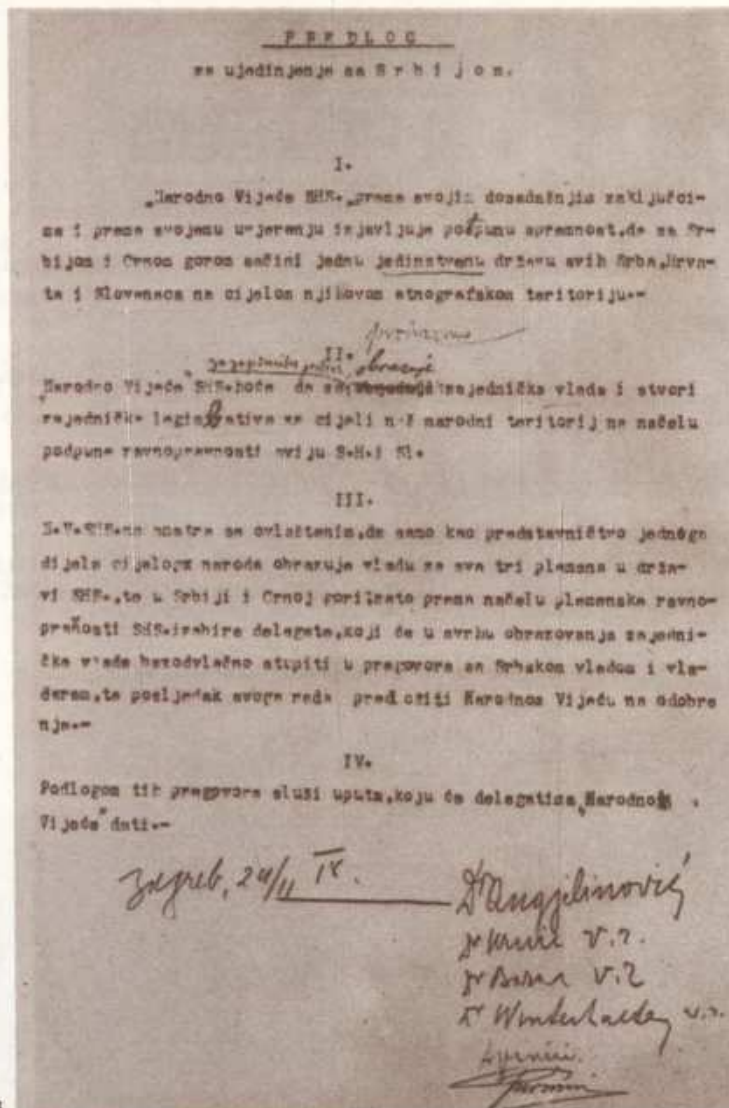
Fotografija: SVETOZAR PRIBIČEVIĆ (1875-1936) doprineo je da Narodno vijeće SHS usvoji zaključak o ujedinjenju sa Srbijom, 24. XI 1918.

Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

255.

Dokument: IZVEŠTAJ D. SIMOVIĆA - SRPSKOJ VLADI, IZ ZAGREBA 24. XI 1918. O ODLUCI NARODNOG VIJEĆA SHS ZA UJEDINJENJE SA SRBIJOM

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos.5.

253

256.

Dokument:

PREDLOG M. VESNIĆA, PO-SLANIKA SRBIJE U PARIZU - S. PROTIĆU, ZAMENIKU PREDSEDNIKA SRPSKE VLADE, OD 27. XI 1918, DA REGENT A. KARADORDEVIĆ PROGLASI UJEDINJENJE JUGOSLOVENSКИH ZEMALJA U KRALJEVINU SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

257.

Dokument:

VIJEĆE STRANKE PRAVA, članak u kome se Hrvatska stranka prava (frankovci) zalaže za Hrvatsku republiku u konfederativnoj Jugoslaviji.

"Hrvatska", Zagreb, 29. XI 1918.

261.

Dokument: *BRAĆO CRNOGORCI, proglas povodom ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom u zajedničku jugoslovensku državu, Podgorica, 1. decembar 1918, plakat*
Istorijski muzej Srbije, Zbirka plakata, ZP-284

262.

Dokument: *Tišov, Ivan: "PROGLAŠENJE UJEDINJENJA 1. XII 1918", crtež*
Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija

262

ODJEK PRVODECEMBARSKOG AKTA

263.

Stvaranje jugoslovenske države oduševljeno je pozdravila ogromna većina naroda. Ali od samog njenog nastanka neki građanski nacionalni krugovi postavljali su pitanje, šta je koji narod u novoj jugoslovenskoj državi dobio ili izgubio.

Dokument: *HRVATSKA U DRŽAVI SHS - GOVOR NARODNOG ZASTUPNIKA dr ANTE PAVELIĆA NA VIJECU STARČEVIĆEVE STRANKE PRAVA 12. XII 1918, članak*
"Hrvatska država", Beograd, 1918, br. 275

264.

Dokument: *KOROŠEC NAS JE PRODAL SRBOM...*, članak
"Straža", Maribor, 22. VIII 1919.

265.

Stvaranje Jugoslavije pozdravili su članovi Jugoslovenske demokratske lige u Parizu koja je svetskoj javnosti predočavala značaj i potrebu postojanja nove jugoslovenske države.

Dokument: *LA YUGOSLAVIE AUX YUGOSLAVES, proglas Jugoslovenske demokratske lige, Pariz, 7. XII 1918, plakat*
Arhiv SANU, Zbirka A. Beliča, AB-III-2851

266.

Dokument: *NACRT USTAVA O ORGANIZACIJI JUGOSLAVIJE I KONCENTRACIJI POLITIČKIH SNAGA, od dr Josipa Smodlake, člana Jugoslovenske demokratske lige, iz marta 1918. godine*
Arhiv JAZU, A-JO, sv. 84/3

267.

Protiv načina stvaranja jugoslovenske države u nekim mestima bilo je negodovanja i manjih pobuna.

Dokument: *VOJNI IZVEŠTAJ O POBUNI CRNOGORSKIH NACIONALISTA U CRNOJ GORI, JANUARA 1919. GODINE*
Arhiv Srbije, MID, PO, 1918, F-X, dos. 5

Još pre proglašenja jugoslovenske države, 1918. godine, vodena je velika bitka za odbranu jugoslovenskih teritorija od strane neprijateljskih pretenzija susednih država na njihove delove. U odbrani jugoslovenskog prostora značajnu ulogu imali su srpska vojska i jugoslovenski dobrovoljci.

Za ulazak celokupne jugoslovenske teritorije u sastav zajedničke države, njeni predstavnici zalagali su se na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine. Zaključeni su mirovni ugovori sa, u ratu pobedenim, susednim državama: Austrijom, Mađarskom, Bugarskom, kao i ugovori o razgraničenju sa Rumunijom, Italijom i Albanijom. Usled sticaja mnogih nepovoljnih okolnosti, značajni delovi jugoslovenskog nacionalnog prostora ostali su izvan sastava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

U jugoslovenskoj državi, od samog stvaranja, kao centralno pitanje javlja se problem unutrašnjeg uređenja: monarhija ili republika, unitarna ili federalna državna organizacija? I pored brojnih zastupnika republikanskog oblika vladavine i federativnog ustrojstva države, kao i široke pokrajinske autonomije i lokalne samouprave, prevagu su odnele snage centralističkog i monarhističkog opredeljenja, što je potvrđeno i prvim Ustavom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 28. juna 1921. godine.

GRANICE NOVE DRŽAVE

275.

Borba za granice jugoslovenske države, faktički je počela proklamacijom ratnih ciljeva Srbije, tzv. "Niškom deklaracijom" od 7. XII 1914. godine, u kojoj se Srbija bori "za oslobođenje i ujedinjenje sve novooslobođene braće Srba, Hrvata i Slovenaca".

Dokument: *TERITORIJA JEZIČKIH DIJALEKATA SRPSKOG, HRVATSKOG I SLOVENAČKOG JEZIKA.*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-4-601

276.

U toku prvog svetskog rata, politički, diplomatski, kulturni i naučni krugovi Kraljevine Srbije trudili su se da evropskim i svetskim političkim i javnim činocima objasne potrebu stvaranja jugoslovenske države i da im predoče koje teritorije ona treba da obuhvati.

Dokument: *PREDSTAVKA VLADE SRBIJE O GRANICAMA JUGOSLOVENA U BANATU I BAČKOJ, SA PRILožENIM KARTAMA, koju su vladi Rusije uručili A. Belić i S. Stanojević, maja 1915. godine.*
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-4-427.

277.

Dokument: *PISMO TIHOMIRA DORDEVIĆA JOVANU JOVANOVIĆU-PIŽONU, IZ NIŠA, 24. II 1915, U KOME SE IZLAŽE VIDENJE BUDUĆE JU-*

GOSLOVENSKE DRŽAVE

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-35-225

278.

Dokument: *ETNOGRAFSKE PRILIKE U OBLASTI NEKADAŠNJE SRPSKE VOJVODINE, spis Ministarstva inostranih dela Srbije iz 1916. godine.*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović - Pižon, 80-50-231

279.

Dokument: *INSTRUKCIJE N. PAŠIĆA POSLANIKU SRBIJE U LONDONU BOŠKOVIĆU, U POGLEDU BUDUĆIH GRANICA SA RUMUNIJOM U BANATU, IZ NIŠA I. VII 1915.*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-8-310

280.

Posle završetka prvog svetskog rata, početkom 1919. godine, počela je Mirovna konferencija u Versaju, kod Pariza. Na njoj se, pored zaključenja mirovnih ugovora sa pobedenim zemljama, odlučivalo o granicama država. Odluke su donosile velike sile: SAD, Engleska, Francuska i Italija. Jugoslovenska delegacija, koja je prisustvovala Konferenciji, mogla je svoje inte-

rese da brani i stavove iznosi kroz predstavke i memorandume koje je upućivala Savetu velikih sila.

Fotografija: *OTVARANJE MIROVNE KONFERENCIJE U PARIZU, 1919. GODINE*

Popović, Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.

281.

Dokument: *DELEGATION DU ROYAUME DES SERBES, CROATES ET SLOVENES A LA CONFERENCE DE PAIX (Spisak delegacije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Mirovnoj konferenciji)*

Arhiv SANU, 13144.

282.

Fotografija: *ETNOGRAFSKA SEKCIJA PRI JUGOSLOVENSKOJ DELEGACIJI NA MIROVNOJ KONFERENCIJI U PARIZU, 1919. GODINE*

Zečević, Momčilo: "Slovenska ljudska stranka in jugoslavansko zedinjenje 1917-1921", Maribor, 1977, str. 314

283.

Dokument: MEMOIRE PRESENTE A LA CONFERENCE DE LA PARIS, A PARIS, cocernant les Revendications du Royaume des Serbes, Croates et Slovenes (Predstavka Mirovnoj konferenciji u Parizu, koja sadrži zahteve Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca).
Arhiv SANU, 13144-13157

284.

Dokument: L'EFFORT MILITAIRE DES SERBES, CROATES ET SLOVENES DANS LA GUERRE 1914-1918 (Vojni doprinos Srba, Hrvata i Slovenaca u ratu 1914-1918)
Arhiv SANU, 13144-13157

285.

Dokument: ETNOGRAFSKE GRANICE JUGOSLOVENA I JUGOSLOVENSKE TERITORIJE od Jovana Cvijića iz 1918-1919. godine.
Arhiv SANU, Zbirka J. Cvijića, 14460-III-G-a-3

286.

U borbi za državne granice, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca imala je najveće teškoće sa Italijom. Italija je bila svetska sila i imperijalistički se ponašala prema svom istočnom susedu. Jugoslovenski zvaničnici na Mirovnoj konferenciji u Parizu dokazivali su nepravednost italijanskih pretenzija na jugoslovenske krajeve: Slovenačko primorje, Istru, Dalmaciju i jadranska ostrva.

Dokument: MEMORANDUM dr A. KOROŠČA O JUGOSLOVENSKO-ITALIJANSKOJ NACIONALNOJ GRANICI, SEKTOR ISTRA (na engleskom jeziku) iz 1918. godine
Arhiv SANU, 14460-III-G-a-13

287.

Dokument: ETNIČKA GRANICA SLOVENACA I ITALIJANA, spis MID-a Kraljevine Srbije iz 1917. godine.
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-9-49

288.

Dokument: BODOČA GRANICA ITALIJE IN JUGOSLAVIJE, GEOLOŠKO-GEOGRAFSKA STUDIJA, iz 1918. godine
Arhiv SANU, 14460-G-III-a-13

289.

Dokument: ITALIJANI I SLOVENC I U ISTRI I DALMACIJI (na franc. jeziku), spis iz 1919. godine
Arhiv SANU, 14460-III-G-a-44

290.

Dokument: LA VILLE DE RYKA (FIUME), spis koji je Jugoslovenska delegacija podnela Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine.
Arhiv SANU, 13144-13157

291.

Stavove o razgraničenju sa susednim državama iznela je Jugoslovenska delegacija na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine u tekstualno obrazloženim podnescima, i to posebno za svaku susednu zemlju.

Dokument: LES RELATIONS SERBO-BULGARES ET LA QVESTIONS DE LA REVINDICATION DE LA FRONTIERE, iz 1919. godine (Srpsko-bugarski odnosi i pitanje razgraničenja)
Arhiv SANU, 13144-13157.

292.

Dokument: GRANICA SRPSKO-HRVATSKO-SLOVENAČKA, spis Ministarstva inostranih dela Srbije iz 1917. godine.
Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-9-47

293.

Dokument: DELIMITATION ENTRE LES SERBES ET LES ROUMAINS DANS LE BANAT, iz 1919. godine (Razgraničenje između Srba i

Rumuna u Banatu)
Arhiv SANU, 13144-13157

294.

Fotografija: SRPSKA VOJSKA U TEMIŠVARU, novembra 1918. godine
Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

295.

Dokument: DELIMITATION ENTRE SERBES ET MAGYARS DANS LA BATACHKA, iz 1919. godine (Razgraničenje između Srba i Madara u Bačkoj)
Arhiv SANU, 13144-13157

296.

Dokument: IZVEŠTAJ O IZJAŠNJAVANJU GORICE ZA PRIKLJUČENJE KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA, Zagreb, 5. XII 1918. godine.
Arhiv Hrvatske, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, 1918-1919.

297.

Fotografija: VELIKE DEMONSTRACIJE U ZAGREBU ZA PRISAJEDINJENJE ISTRE KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA, DECEMBRA 1918.
Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-2186

294

KORUŠKI PLEBISCIT

298.

Austrijski nacionalisti osporili su pravo naroda Koruške da se ta oblast pripoji Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Miroljubivo slovenačko stanovništvo nije se odlučno suprotstavilo nacionalističkim vojnim akcijama austrijskih Nemaca, tako da je pristigla srpska vojska krajem 1918. i početkom 1919. morala silom da ih suzbija.

Problem Koruške se internacionalizovao, pa je Mirovna konferencija odlučila da se njeno stanovništvo plebiscitarno izjasni o tome u kojoj državi želi da živi. Polovinom 1920. godine većina stanovništva se izjasnila za pripajanje Austriji.

Dokument: SKICA KORUŠKE IZ 1919. GODINE, karta

"Jugoslavija in njene meje: Koruška", Ljubljana, 1919.

299.

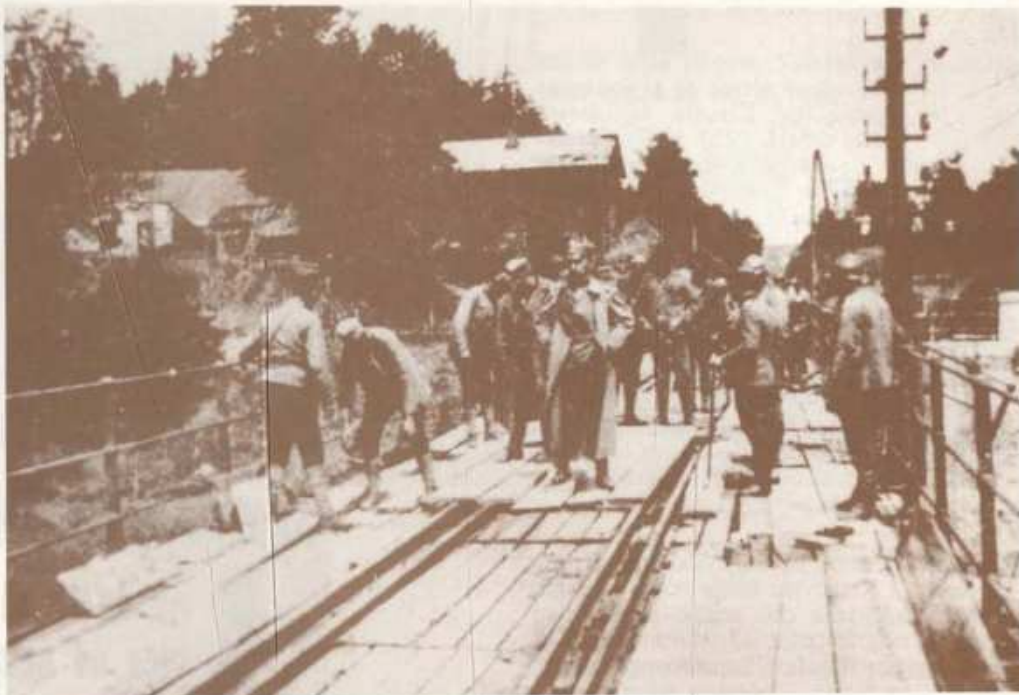
Fotografija: GENERAL VOJSKE KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA SMILJANIĆ KOD GRABŠTAJNA U KORUŠKOJ, 1920. GODINE

"Spominski zbornik Slovenije, ob dvajestletnici Kraljevine Jugoslavije", Ljubljana, 1939, str. 73

300.

Dokument: SEVEROZAPADNA GRANICA JUGOSLOVENSKE DRŽAVE (francuski jezik), predstavka Mirovnoj konferenciji u Parizu, 1919. godine

Arhiv SANU, 14460-III-G-b-13

299

301.

Dokument: MANIFESTACIJA — VESELICA V ŽRELCEU PRI CELOVCU, OD 6. JUNA 1920. (Agitacija iz vremena koruškog plebiscita), plakat Arhiv SANU, 14460-III-G-a-13

311

UNUTRAŠNJE UREDENJE DO USTAVA 1921.

305.

Pitanjem državnog uređenja nove države bavili su se mnogi Srbi, Hrvati i Slovenci još i pre njenog stvaranja. Da li prosta, jedinstvena država ili federacija, republika ili monarhija - bile su najčešće raspravljane opcije državnog uređenja.

Dokument: ZAPISNIK SA SEDNICE UPRAVNO-PRAVNOG ODSEKA NARODNOG SVETA SLOVENIJE U LJUBLJANI, OD 17-20. SEPTEMBRA 1918. GODINE

Arhiv Slovenije, Narodni svet, Spisi Odsekov: Upravno-pravni odsek, fasc. 3

306.

Dokument: PISMO J. CVJIČA, IZ GRENOBLA, 6. X 1918. LJ. STOJANOVIĆU, u kome se zalaže za "U.S. of Yugoslavia", dakle za federativnu državu

Arhiv SANU, 14092

307.

Dokument: PISMO LJ. STOJANOVIĆA, IZ NICE 29. VIII 1918. J. CVJIČU, u kome zagovara stvaranje federativne jugoslovenske države

Arhiv SANU, 13484

308.

Dokument: MONARHIJA ILI REPUBLIKA, članak

"Hrvatska riječ", Zagreb, 1918, br. 300

309.

Dokument: REPUBLIKA ILI KRALJEVINA, članak

"Hrvatska", Zagreb, 1918, br. 1

310.

Dokument: GOVOR JAŠE M. PRODANOVIĆA "JE LI VREME REPUBLICI?", članak

"Republika", Beograd, 1920, br. 77

311.

Osnovni zadatak jugoslovenske države, na unutrašnjem planu, bio je organizovanje izbora za ustavotvornu skupštinu i donošenje ustava zemlje. Predstavnici iz svih zemaljskih predstavničkih tela sastali su se u Beogradu, 1. marta 1919. godine, i konstituisali Privremeno narodno predstavništvo, koje je započelo sa radom kao privremeni parlament zemlje.

Fotografija: OTVARANJE PRIVREMENOG NARODNOG PREDSTAVNIŠTVA U ZGRADI DVORA, U BEOGRADU 1. III 1919.

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija, II-504

312.

U periodu do donošenja prvog jugoslovenskog ustava, vlada je imala najveću moć i uticaj na unutrašnje odnose u državi.

Nastojeci da suzbije revolucionarno vrenje i socijalne pokrete u zemlji, vlada je pomoću poli-

313

cijskog aparata i na osnovu niza uredbi, gušila demokratske slobode zagarantovane Ustavom Srbije iz 1903. godine, čija je pravovaljanost, do donošenja prvog jugoslovenskog ustava, privremeno bila protegnuta na celo područje jugoslovenske države.

Dokument: NAŠEM NARODU, protest protiv gušenja ustavnih sloboda od strane vlade Lj. Davidovića, izdanje lista "Pravda", 1919. godine, plakat

Istorijski muzej Srbije, 237

313.

U novoj jugoslovenskoj državi došlo je do ujedinjenja socijal-demokratskih stranaka i grupa iz svih jugoslovenskih zemalja, koje su prihvatile program Treće komunističke internacionale. To ujedinjenje je izvršeno u Beogradu, na Osnivačkom kongresu, aprila 1919. godine, kada je osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) na čelu sa Filipom Filipovićem.

Fotografija: UČESNICI OSNIVAČKOG KONGRESA SOCIJALISTIČKE RADNIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE (KOMUNISTA), U BEOGRADU, APRILA 1919.

Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Zbirka fotografija, II-4479

314.

Dokument: JUGOSLOVENSKO SOCIJALISTIČKO UJEDINJENJE, članak "Glas slobode", Sarajevo, 1919, br. 96a

315. 315

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca priznavala su se samo ova tri naroda iz njenog naziva i to često kao jedinstveni narod od tri plemena; ostali narodi u državi - makedonski, crnogorski i muslimanski nisu priznavani, već su smatrani za sastavne delove tri priznata naroda.

Područja koja su većinom naseljavali Makedonci, Crnogorci i Muslimani bila su najzaostalija u privrednom pogledu. Protiv ovakvog stanja dizala je glas Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) koja od 1920. godine menja naziv u Komunistička partija Jugoslavije. Naravno je teško stanje bilo u Makedoniji.

Dokument: **JESMO LI KOLONIJA?**, članak "Socijalistička zora", Skoplje, 1920, br. 33

316.

Prvo odmeravanje snaga političkog uticaja pojedinih političkih stranaka i grupa obavljeno je na opštinskim izborima u leto 1920. godine. Komunistička partija Jugoslavije pobedila je u mnogim mestima zemlje, među kojima i u Beogradu. To je bila potvrda njenog jakog političkog uticaja u narodu. Vladajući gradanski politički krugovi nastojali su da uspeh komunista na opštinskim izborima nelegalno ponište; koristeći policijsku represiju nisu dozvoljavali da opštinske uprave preuzmu komunisti, kao što je bio slučaj u Beogradu, avgusta 1920. godine, kada je ministar unutrašnjih poslova rešenjem oduzeo mandat komunističkoj opštinskoj upravi i zadržao staru gradsku upravu.

Dokument: **OBJAVA, obaveštenje građanima Beograda o oduzimanju mandata novoj komunističkoj upravi Beograda i produženje mandata staroj upravi, od avgusta 1920. godine, plakat**
Arhiv Srbije, Zbirka plakata, ZP-574

317.

Privremeno narodno predstavništvo je posle godinu i po dana rada usvojilo zakon o izborima za Ustavotvornu skupštinu, 2. septembra 1920. godine.

Dokument: **ZAKON O IZBORU NARODNIH POSLANIKA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, od 2. septembra 1920.**

Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920, br. 195

318.

Dokument: **RASPIS, od ministra unutrašnjih poslova M. Draškovića, o postupku policije povodom izbora za Ustavotvornu skupštinu, od 3. XI 1920.**

Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, k-5, aj. 18

319.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu održani su 26. novembra 1920. godine. Na izborima je učestvovalo mnogo stranaka različite političke orijentacije. Komunistička partija Jugoslavije postigla je značajan uspeh, jer je po broju dobijenih glasova postala treća po snazi u Ustavotvornoj skupštini.

Dokument: **REŠENJE MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA KRALJEVINE SHS O RASPUŠTANJU ZEMALJSKIH NARODNIH PREDSTAVNIŠTAVA, OD 28. XI 1920.**
Arhiv Jugoslavije, MUP KJ, k-5, aj. 18

320.

Dokument: **REŠENJE MUP KRALJEVINE SHS O RASPUŠTANJU PRIVREMENE NARODNE SKUPŠTINE, ČIJU CE ULOGU PREUZETI USTAVOTVORNA SKUPŠTINA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, OD 28. NOVEMBRA 1920.**

Arhiv Jugoslavije, MUP KJ, k-5, aj. 18.

322

321.

Nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu vlada je svim sredstvima nastojala da suzbije komunističku delatnost u zemlji.

29. decembra 1920. godine donela je čuvenu "Obznanu" kojom zabranjuje aktivnost Komunističke partije Jugoslavije. KPJ će biti zabranjena 2. VIII 1921. godine Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.

Dokument: *OBZNANA, uredba Ministarskog saveta Kraljevine SHS o suzbijanju komunističke delatnosti u zemlji, od 29. decembra 1920. godine, plakat*

Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo pravde Kraljevine Jugoslavije, 48-151-20

322.

Posle izbora, Ustavotvorna skupština je pristupila donošenju ustava države. Od mnogobrojnih predloga i nacрта ustava jedino je razmatran vladin nacrt, odnosno predlog ustava, koji su Ustavotvornoj skupštini podneli M. Vesnić i N. Pašić.

Fotografija: *ZGRADA NARODNE SKUPŠTINE KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA OD 1921-1928. GODINE*

Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

323.

Dokument: *Smoldaka Josip: USTAV DRŽAVE JUGOSLOVENSKE, Beograd - Zagreb, 1920.*

324.

Dokument: *NACRT USTAVA MUSLIMANSKOG KLUBA, koji je Ustavotvornoj skupštini podnela Jugoslovenska muslimanska organizacija, iz 1921. godine.*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-29-60

325.

Dokument: *NACRT USTAVA SAVEZA ZEMLJORADNIKA iz 1921. godine*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-29-60

326.

Dokument: *PREDLOG USTAVA JUGOSLOVENSKEG KLUBA, iz 1921. godine*

Arhiv Jugoslavije, Jovan Jovanović-Pižon, 80-29-60

327.

Fotografija: *STJEPAN RADIĆ (1871-1928), vođa Hrvatske republikanske seljačke stranke.*

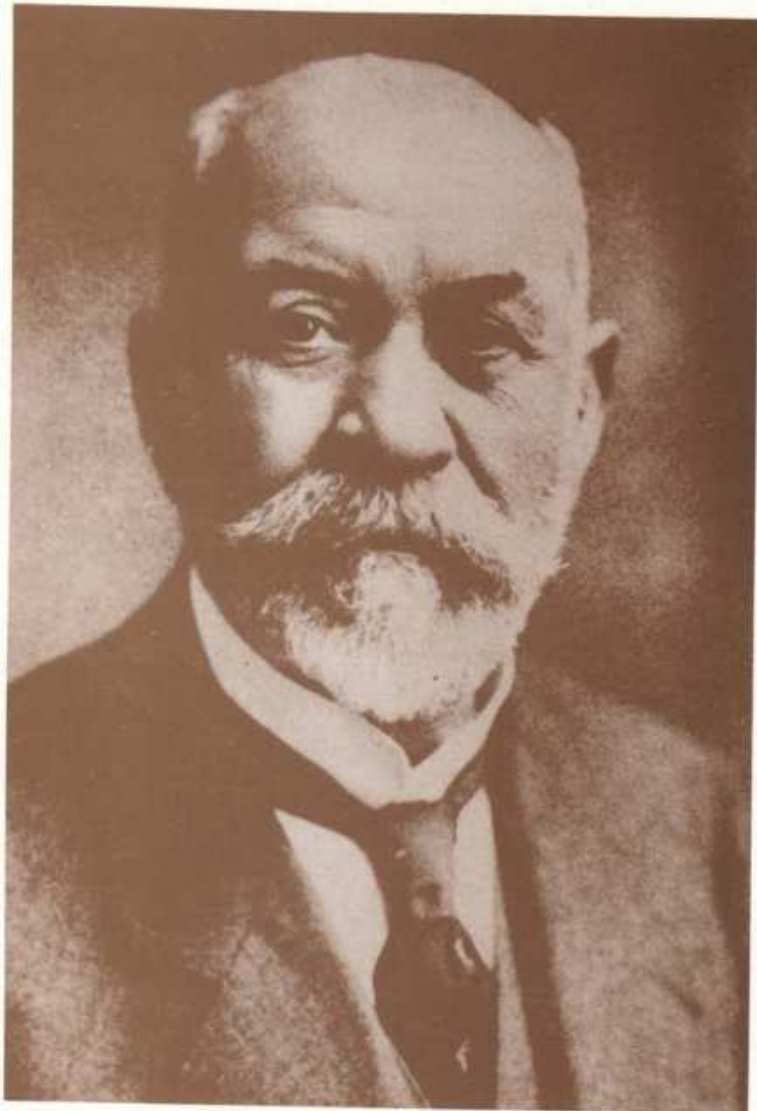
Arhiv Jugoslavije, Zbirka fotografija

328.

Dokument: *DRŽAVNO UREĐENJE ILI USTAV NEUTRALNE SELJAČKE REPUBLIKE HRVATSKE, iz 1921. godine*

Arhiv Jugoslavije, Zbirka mikrofilmova: Foreign office, inv.br. 360

329

329.

Fotografija: *STOJAN PROTIĆ (1857-1923), predsednik prve jugoslovenske vlade i zagovornik jugoslovenske države teritorijalnih autonomija. Popović Andra: "Ratni album 1914-1918", Beograd, 1926.*

330.

Dokument: *NACRT USTAVA PO PREDLOGU STOJANA M. PROTIĆA..., Beograd, 1920.*

330

УСТАВНИ НАЦРТ Г. ПРОТИЋА

ДЕО I

Облик владавине, државна област

Чл. 1.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца је наследна и парламентарна монархија.

Члан 2.

Грб је Краљевства Двоглави Бели Орао у полету, на црвеном штиту. Врх обе главе Двоглавога Белог Орла стоји Круна Краљевства. На прима му је штит, на коме су грбови, српски: бео крст на црвеном штиту са по једним огњилом у сваком краку; хрватски: штит са двадесет поља црвених и сребрних наменица; и словеначки: на плавој штиту бела петокрака звезда, а испод ње бели полумесец.

Државна је застава модра, бела, црвена у водоравном положају према усправном копљу.

Члан 3.

О свакој промени државне власти решава Народно Представништво законом. У том случају потребно је да у његовој седници присуствује три четвртине чланова. За пуноважно решење тражи се две трећине присутних чланова.

Члан 4.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца дели се на покрајине или области, округе или жупаније, срезове или котаре и општине.

Покрајине су ове: Србија, Стара Србија са Македонијом, Хрватска и Славонија са Ријеком,

Уставни нацрт г. Протића

1

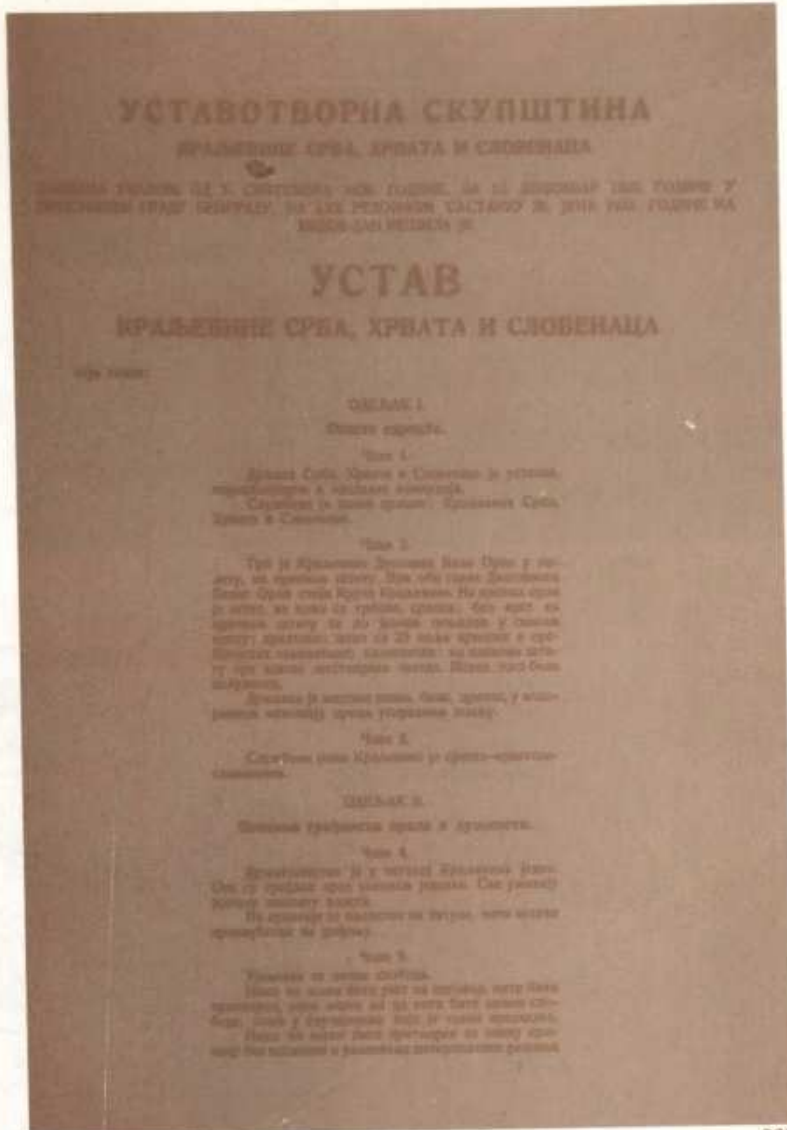
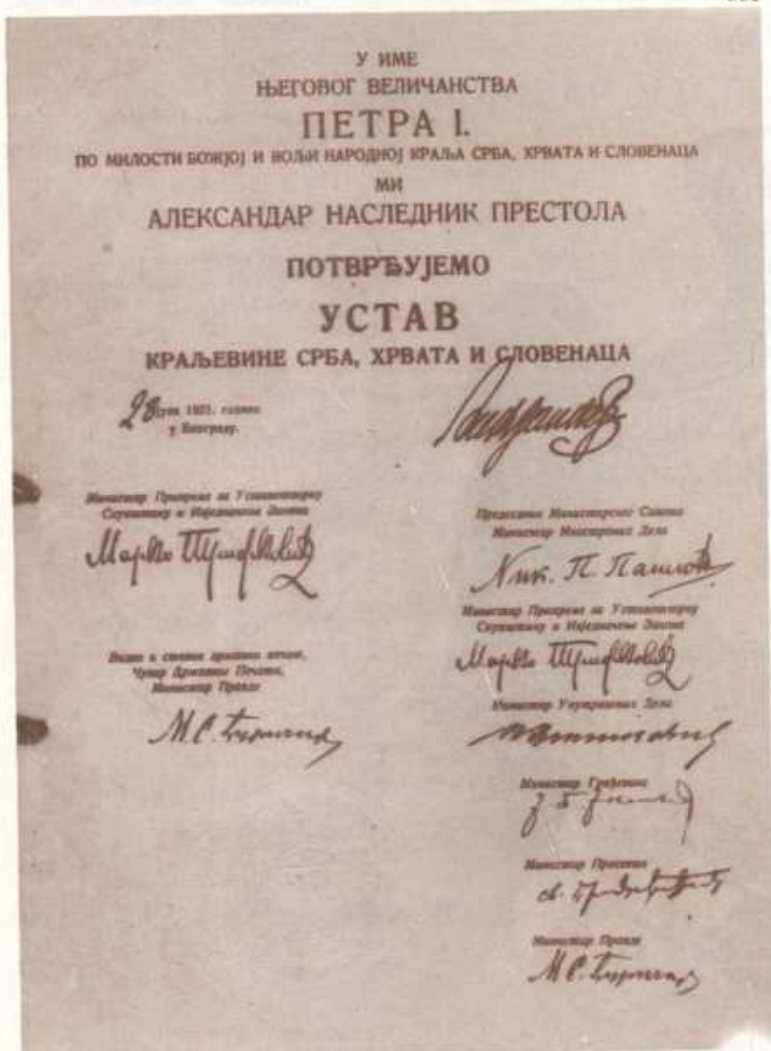
"VIDOVDANSKI USTAV" OD 28. VI 1921.

331.

Ustavotvorna skupština je usvojila Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca tzv. Vidovdanski ustav, 28. juna 1921. godine.

Po Vidovdanskom ustavu, jugoslovenska država je kraljevina, jedinstvena država sa centralističkim sistemom uprave, zaštićenim pravima privatne svojine i privrede, građanskim pravima i slobodama; bio je to tipičan primer ustava za prostu državu građanskog tipa.

331

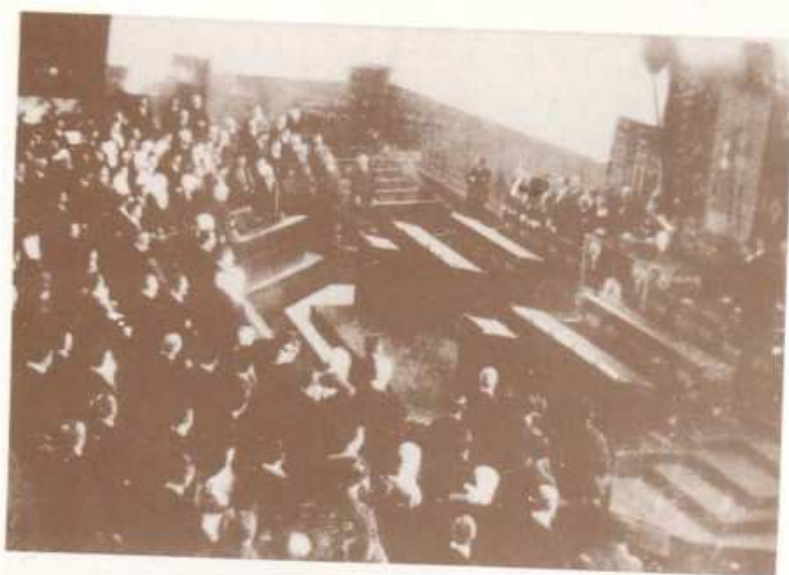

331

Međutim, ovaj ustav nije odgovarao većini naroda države, jer je predviđao da državu ne sačinjava samo jedan već više naroda i da ne obezbeđuje nacionalna prava svim narodima jugoslovenske države. Zato će od samog donošenja ustava započeti borba protiv njega i odnosa zasnovanih na njegovim odredbama.

Dokument: USTAV KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, OD 28. JUNA 1921. GODINE

Arhiv Jugoslavije, Narodna skupština Kraljevine Jugoslavije, 72-3-21

332.

Fotografija: *PROGLAŠENJE USTAVA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA, U ZGRADI NARODNE SKUPŠTINE U BEOGRADU, 28. JUNA 1921. GODINE*

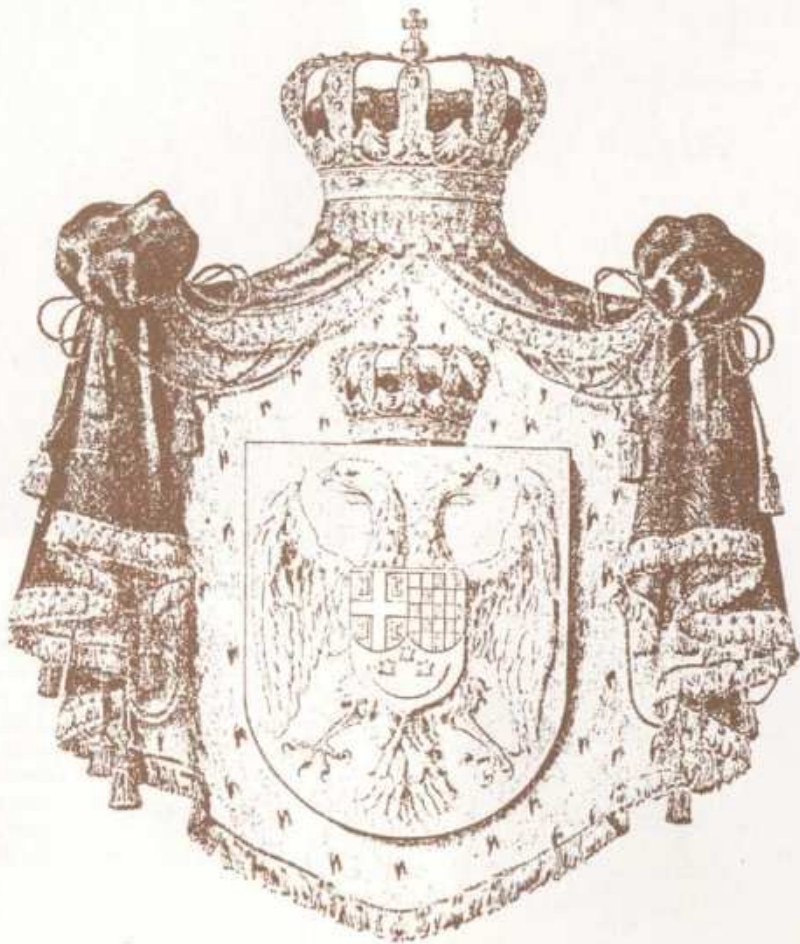
Vojni muzej, Zbirka fotografija, R-2188

333.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca obuhvatala je teritoriju od 248.666 km². Izvan nje ostale su teritorije naseljene delovima jugoslovenskih naroda, deo koji će biti priključen matiči zemlji tek posle svršetka drugog svetskog rata, 1945. godine.

Dokument: *KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA 1921. GODINE, karta*

Narodna biblioteka Srbije, Zbirka karata

У ИМЕ
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
ПЕТРА I
ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
МИ
АЛЕКСАНДАР НАСЛЕДНИК ПРЕСТОЛА

Ка предлог Председника и Кабинет Министарског
Савета и по саветовању Кабинет Министарског Савета
решили смо и решавали:

да се за угодном на протмас ујединена Срби,
Хрватна и Словенаца, 1. децембар (по новом прослава)
као државни празник.

Председник и Кабинет Министарског Савета нека из
врши овај уџас.

28 новембра 1919. године
у Београду

Председник
Министарског Савета,
Ауф. М. Завидовић.

DEO GRADE NA IZLOŽBI POSUDILI:

- Arhiv Srbije, Beograd
- Arhiv Hrvatske, Zagreb
- Arhiv Slovenije, Ljubljana
- Arhiv oružanih snaga, Beograd
- Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana
- Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd
- Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
- Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor
- Arhiv na Makedonija, Skoplje
- Arhiv Saveznog sekretarijata inostranih poslova, Beograd
- Arhiv Vojvodine, Novi Sad
- Narodna biblioteka SR Srbije, Beograd
- Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb
- Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
- Vojni muzej, Beograd
- Muzej revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije, Beograd
- Istorijski muzej Srbije, Beograd
- Historijski arhiv, Zagreb
- Institut za nacionalna istorija, Skoplje.

SKRAĆENICE:

A-JO	— Arhiv Jugoslovenskog odbora
JAZU	— Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
MID, PO	— Ministarstvo inostranih dela, Političko odeljenje
MUD KS	— Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srbije
MUP KJ	— Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije
SANU	— Srpska akademija nauka i umetnosti
SHS	— (Kraljevina) Srba, Hrvata i Slovenaca
SHS	— (Narodno vijeće) Slovenaca, Hrvata i Srba
SVK	— Srpska vrhovna komanda
ZF	— Zbirka fotografija
ZP	— Zbirka plakata

SADRŽAJ:

Pozdravni govor direktora Arhiva Jugoslavije prof. dr Miodraga Zečevića na otvaranju izložbe, 27. XII 1988. godine	5
Govor akademika dr Aleksandra Fire, kojim je otvorio izložbu, 27. XII 1988. godine	6—7
Recenzija izložbe od dr Momčila Zečevića	8—14
Uvodna (glavna) legenda izložbe	15
Poglavlja izložbe:	
— prvo poglavlje: Ideje o ujedinjenju jugoslovenskih naroda do balkanskih ratova 1912-1913.	16—34
— drugo poglavlje: Oslobodilački ratovi jugoslovenskih naroda 1912-1918 - prilika za ostvarenje zajedničke države	35—68
— treće poglavlje: Granice i unutrašnje uređenje do donošenja ustava 1921.	69—79
Deo grade na izložbi posudili	80
Skraćenice	80

